

B R O J 6
GODINA XV

NOVEMBAR-DECEMBAR
IZLAZI DVOMESEČNO

VOJNO DELO

OPŠTEVOJNI TEORIJSKI ČASOPIS

IZDAJE VIZJNA „VOJNO DELO“
BEOGRAD, Zahumska 26 — Telefon 44-981 lokali 17, 26 i 46

Pukovnik Milisav NIKIĆ	<i>Naše oružane snage u danima Prvog i Drugog zasedanja AVNOJ-a</i> — — — —	3
General-major Božo ŽARKOVIĆ	<i>Problemi zaštite od izvidanja iz vazduha</i>	18
Kapetan b. broda Petar PEKO	<i>Lake pomorske snage u protivdesantnoj odbrani na uskom moru</i> — — — —	32
Kapetan b. broda Ljubo MRAOVIĆ	<i>O komandovanju združenim jedinicama</i> —	39
Potpukovnik Radonja POPOVIĆ	<i>Cilj i metod izvođenja komandno-štabnih ratnih igara</i> — — — — — — — —	52
Potpukovnik Uroš ĐORĐEVIĆ	<i>ABH-obezbeđenje odbrane na planinskom i krševitom zemljištu</i> — — — — —	62
Pukovnik Idris ČEJVAN	<i>Dejstva prednjih odreda pešadijske divizije</i> — — — — — — — —	75
Pukovnik Dragan RULA	<i>Uticaj gubitaka na pozadinsko obezbeđenje u ratu</i> — — — — — — — —	85
Pukovnik Ante DAMIĆ	<i>Helikopterski desanti u taktičkim dejstvima</i> — — — — — — — —	99
IZ STRANIH ARMIIJA		
Inž. M. Vasiljević	<i>Savremeno streljačko oružje</i> — — —	111
P.	<i>Rat u Alžiru i taktički postupci jedinica ALN</i> — — — — — — — —	124
Z. V.	<i>Raketna artiljerija i njen značaj u manevarskoj borbi</i> — — — — — — — —	134

NAŠE ORUŽANE SNAGE U DANIMA PRVOG I DRUGOG ZASEĐANJA AVNOJ-a

Do dana kad je u Bijaću održano Prvo zasedanje Antifašističkog veća narodnog oslobođenja Jugoslavije (26. i 27. novembra 1942. godine) bilo je proteklo tek sedamnaest meseci od početka oružane borbe jugoslovenskih naroda. Ali je po svojim rezultatima taj period bio od sudbonosnog značaja za dalji razvitak naše oslobodilačke borbe, za budućnost jugoslovenskih naroda; već do tada je dat pečat i jasna orijentacija čitavom daljem vođenju oružane borbe. Jer, tri protekle zamašne neprijateljske operacije (njegove I, II i III ofanziva), kojima je cilj bio potpuno uništenje oružanih snaga oslobodilačkog pokreta naroda Jugoslavije, bez obzira na naše gubitke i druge teškoće, nisu postigle cilj. Naprotiv, došlo je do snažnog, neprekidnog brojčanog porasta naših oružanih snaga i razmaha oružane borbe na većem delu Jugoslavije, formirana je prva operativna jedinica nove Armije koja se počela stvarati u procesu oružane borbe — Prva proleterska brigada, a zatim je sledilo stvaranje novih brigada, proleterskih i udarnih, partizanskih i dobrovoljačkih odreda, samostalnih bataljona i četa. U istom periodu su se snažno afirmirali i organi nove narodne vlasti, narodnooslobodilački odbori, čije je stvaranje otpočelo sa prvim ustaničkim puškama. U neprekidnim borbama, naročito u snažnim ofanzivnim dejstvima u toku leta i jeseni 1942. godine, naše jedinice su oslobodile veliki broj gradova i sela u zapadnim delovima Jugoslavije (zapadna Bosna, Lika, Kordun, Banija, Dalmacija itd.) da bi to povezale u jedinstvenu prostranu slobodnu teritoriju.¹ Veliki značaj je pri tome imao dolazak u zapadnu Bosnu CK KPJ i Vrhovnog štaba sa grupom proleterskih i udarnih brigada. Snažna ofanzivna dejstva tih i drugih jedinica nanela su znatne gubitke neprijatelju i do temelja uzdrimala Pavelićevu »ND«. Dolazak vojnog i političkog rukovodstva oslobodilačkog pokreta sa jakim i iskusnim snagama u centralni deo zemlje bio je od velikog strategijskog značaja za razvoj oružane borbe ne samo u Bosni nego i u Hrvatskoj i Sloveniji. (Vrhovni štab je u oslobodilačkom ratu premeštao strategijsko težište u skladu sa zahtevima koje je postavljala vojna i vojnopolitička situacija.)

Navedeni rezultati su utoliko značajniji kad se ima u vidu da je Jugoslavija u aprilskom ratu bila vojnički poražena i razoružana; da je okupator u cilju zaoštavanja nacionalnih suprotnosti zemlju rasparčao i međusobno podelio; da su se stari aparat vlasti i predstavnici buržoaskih

¹ Slobodna teritorija u Bosni i Hrvatskoj u jesen 1942. godine zahvatala je 50.000 km². Vlado Strugar: *Rat i revolucija naroda Jugoslavije*, izdanje VII JNA, str. 134.

partija stavili u službu okupatoru, da su stvorene kvislinške formacije itd. Narod je bio razočaran, ostavljen na milost i nemilost okupatora, bez perspektive. Komunistička partija Jugoslavije je u oružanu borbu ušla sa nešto preko 12.000 članova,² pa ipak — zahvaljujući ranije stečenom ugledu, kao i tome što je jedina od svih partija ostala sa narodom u najtežim danima njegove istorije, svojom političkom linijom i spremnošću da se bori za slobodu i prava naroda — uspjela je ne samo da svega tri meseca posle okupacije otpočne s oružanom borbom već i da je razvije do velikih razmera, angažujući mase za koje je okupator verovao da su kavitulirale i da su potpuno potčinjene njegovoj vlasti. Nacionalna netrpeljivost, nova podela zemlje i pokušaj neprijatelja da organizuje bratoubilački rat, jak okupacioni sistem i jake snage okupatora predstavljali su na izgled nesavladive teškoće za oslobodilački pokret u ovoj prvoj fazi njegovog razvitka. Komunistička partija je našla snage da svemu tome preodoli, da od samog početka obezbedi organizovanost oružane borbe, kontinuelan razvitak oružanih snaga i organa vlasti.

Neprijateljske snage u Jugoslaviji su 1942. godine bile vrlo velike: preko 820.000 vojnika (od toga oko 600.000 okupatorskih i oko 220.000 vojnika raznih kvislinških formacija) što predstavlja snagu od oko 60 divizija. Iako je to bilo dvostruko više od snaga koje je držao u Jugoslaviji u vreme početka ustanka — usled naglog razvoja oružane borbe naših naroda i postignutih uspeha — neprijatelju nisu bile dovoljne ni tako povećane snage, već je bio prinuđen da na naše ratište dovlači nova pojačanja sa drugih frontova, sa teritorija drugih okupiranih evropskih područja.

Kao rezultat uspeha dvogodišnje oružane borbe, kao i odgovarajućih opštih i konkretnih uslova, došlo je novembra 1942. godine do odluke Vrhovnog štaba o stvaranju Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije i viših vojnih formacija, divizija i korpusa. To je označavalo prelaz na višu formu vojne organizacije, koja je najbolje odgovarala daljem razvoju oružane borbe. Organizacioni razvitak oružanih snaga našeg oslobodilačkog pokreta, bez obzira na to što se odvijao u vanredno teškim uslovima koji su vladali na jugoslovenskom ratištu, bio je planski usklađivan. Tako je bilo kad su stvarane početne formacije oružanih snaga — partizanski odredi, zatim brigade, a i u ovom periodu divizije i korpusi. Bio je to neprekidan proces, skopčan sa mnogim problemima koje je trebalo rešavati i teškoćama koje je trebalo savladati. O tome drug Tito kaže:

»Dug i težak je to proces bio, jer se naša narodna vojska radala iz malih partizanskih odreda, stvarala se od golorukih rodoljuba, seljaka, radnika, poštene inteligencije, omladinaca grada i sela, koji su se digli na ustanak, u borbu protiv okupatora i njihovih plaćenika.«³

Drug Tito naglašava da je taj proces bio težak i zbog toga što je trebalo sa velikim žrtvama osvajati od neprijatelja svaku pušku, svaku ručnu bombu, svaki metak, mitraljez, bacač i svaki top, odolevajući istovremeno ofanzivama brojčano i tehnički nadmoćnijeg neprijatelja. Za

² *Peti kongres KPJ*, izdanje *Kulture*, Beograd 1948. god., str. 214.

³ Tito: *Vojna djela*, članak »Stvaranje Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije«, knjiga I, strana 128. Izdanje *VIZ JNA »Vojno delo«*, 1961.

razliku od ostalih armija, učesnica drugog svetskog rata, čije su se ljudske i materijalne rezerve potrebne za front stvarale u dubokoj pozadini, kod nas »sve što se radilo, činilo se na samom frontu, jer je front bio svuda«. ⁴

Kad se prelazilo na viši stepen vojne organizacije oružanih snaga, Vrhovni štab je već imao određena iskustva iz dotadašnjih dejstava brigada sa Zelengore do Bosanske krajine, a i iskustva iz dejstava krupnijih snaga na teritorijama Srbije, Crne Gore, Bosne i Hrvatske. Pri tim dejstvima su naše snage — proleterske i udarne brigade — ispoljile sve svoje vanredne kvalitete: izvanrednu smelost, upornost, sposobnost za izvođenje manevara, umešnost i veštinu u vođenju borbi. Te jedinice su bile vrlo pokretne, osposobljene da iznenadno udare po neprijatelju, da napadaju njegove garnizone i druga uporišta, i da oslobode i uspešno, kad je to bilo potrebno, duže vreme drže ili brane manje ili veće slobodne teritorije. Tome treba dodati da je Vrhovni štab na oslobođenoj teritoriji u jesen 1942. godine objedinjavao i objedinjeno upotrebljavao znatne oružane snage: proleterske brigade, koje su učestvovala u pohodu, i brigade sa većeg dela teritorije Bosne i Hrvatske. U vezi s tim, odluka o prelasku na viši stepen vojne organizacije — stvaranje NOV i divizija i korpusa — bila je usmerena na učvršćenje postignutih rezultata, dalji razvoj oružane borbe i, što je veoma važno, na obezbeđenje lakšeg rukovođenja relativno brzo naraslim oružanim snagama i preduzimanja vojnih dejstava, operacija ši- reg obima i većeg značaja.

Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije je stvorena u okupiranoj Evropi, u samoj Hitlerovoj »evropskoj tvrđavi« i to u periodu kad su fašističke armije bile na vrhuncu svoje vojne moći, i ona je, vezujući na svom ratištu znatne nemačke i italijanske divizije, onemogućila njihovu upotrebu na drugim ratištima, gde su nemačkom i italijanskom vojnom komandovanju bile neophodne. Ne treba gubiti iz vida da su baš tada savezničke snage ulagale odlučujuće napore da bi preuzele strategijsku ofanzivu. Za opštu stvar snaga antihitlerovske koalicije postojanje naše NOV i njena dejstva na posebnom — za Sile osovine, a i za saveznike nepredviđenom — ratištu predstavljalo je značajan faktor. Oslobođilačka borba naroda Jugoslavije služila je kao poziv ostalim narodima okupirane Evrope da se organizuju za borbu protiv svojih porobljivača. Ona je svojim dotadašnjim rezultatima pokazala da je, ako postoje organizovane snage koje će je voditi, ako postoje volja i spremnost, moguće voditi oružanu borbu bez obzira koliko bi neprijatelj bio jak i koliko bi teški uslovi bili. Otuda je stvaranje NOV Jugoslavije bio događaj od izvanrednog značaja ne samo na našem unutrašnjem već i na međunarodnom planu.

U toku novembra 1942. formirane su 1. i 2. proleterska, 3, 4. i 5. udarna i 6, 7. i 8. divizija. Istovremeno su formirani 1. bosanski udarni i 1. hrvatski korpus. Štabovi oba korpusa imali su u svom sastavu glavninu snaga na svojim teritorijama. Vrhovni komandant je pod svojom neposrednom komandom zadržao 1, 2. i 3. diviziju.⁵ Dejstvujući protiv neprijatelja i koristeći iskustva stečena u dotadašnjim borbama manjih jedinica

⁴ *Drugi svetski rat*, izdanje VII JNA, knjiga II, strana 673.

⁵ *Drugi svetski rat*, izdanje VII JNA, knjiga II, str. 670.

(brigada i partizanskih odreda), divizije su se od samog početka pokazale, u celini gledano, kao veoma pokretne jedinice, sposobne za izvršenje krupnijih zadataka, za izvođenje i ofanzivnih i odbrambenih dejstava.

Vrhovni štab je usmeravao dejstva divizija i korpusa sa osnovnom idejom da se »proširenjem slobodne teritorije u centralnom delu Jugoslavije još više razdvoje neprijateljske snage u dolini Save od onih u jadranskom primorju, da se na taj način poveća brojno stanje jedinica NOV koje su se borile na tom prostoru, da se time stvore uslovi za prodor jedinica NOV u Srbiju i Crnu Goru, da bi se u tim pokrajinama ponovo oživela oslobodilačka borba.«⁶ Težilo se da se u cilju izvršenja tog zadatka jedinice do maksimuma aktiviraju. Sredinom novembra 1942. godine prema planu Vrhovnog štaba 1. proleterska i 3. divizija dejstvovala su u širem rejonu Banje Luke. Jedinice 1. divizije su zauzele uporno branjene garnizone Sitnicu, Čađevicu i Mrkonjić-Grad, a zatim zajedno sa 3. divizijom i snagama 3. krajiškog odreda posle trodnevnih borbi oslobodile grad Jajce. Nakon toga 1. divizija je 1. decembra oslobodila Skender-Vakuf, zatim Kotor-Varoš, razbila četnike u Jošavki i 2. januara 1943. zauzela Teslić. 3. divizija je posle borbi oko Jajca usmerila dejstva prema istoku: izbila je na železničku prugu Sarajevo — Bosanski Brod, oslobodila železničke stanice Vranduk i Nemilu, a po povratku u dolinu reke Lašve zauzela jako ustaško-domobranksko uporište Turbe. Početkom 1943. Vrhovni štab je 1. i 3. diviziji naredio da ponovo orijentišu dejstva prema pomenutoj železničkoj pruzi. Tih dana su zauzeta uporišta Tešanj, Prnjavor, Novi Seher i Žepče.

2. proleterska divizija sa 3. dalmatinskom brigadom upućena je prema Dalmaciji. Uz izvesne manje uspehe u dolini Cetine, ove snage su, u periodu od 5. do 19. decembra, oslobodile gradove Livno i Duvno i jako ustaško uporište Šujicu.

Snage 1. bosanskog korpusa dejstvovala su između Une i donjeg toka Vrbasa. 4. divizija je posle neuspelih napada na Bosanski Novi upućena glavninom snaga na Kozaru radi dejstva na komunikacijama koje od Banje Luke vode ka Uni i Savi. 5. divizija je štitila slobodnu teritoriju između Sanskog Mosta, Banje Luke i Sitnice.

Ostvarujući zadatak u pogledu proširenja i zaštite slobodne teritorije, uspeši koje su postigle jedinice 1. hrvatskog korpusa su bili veoma značajni: 6. divizija je dejstvovala na komunikaciji Knin — Gračac i zauzela nekoliko neprijateljskih uporišta. Na teritoriji Banije vodila je borbe 7. divizija. Ona je 8. decembra zauzela Majur, dejstvovala u rejonu Petrinje i na nekoliko mesta porušila železničku prugu Zagreb — Beograd. 8. divizija je dejstvovala u rejonu Karlovca, razbila ustaše u Saborskom i četnike u Ličkim Jesenicama.⁷

Iz podataka o borbama naših snaga u pomenutom periodu vidi se da su divizije i korpusi glavni nosioci borbenih dejstava protiv neprijatelja. Međutim, nije se izmenila uloga niti je bio smanjen značaj ostalih naših snaga. Na dejstva krupnih vojnih formacija — divizija i korpusa

⁶ *Drugi svetski rat*, izdanje VII JNA, knjiga II, str. 678.

⁷ *Drugi svetski rat*, izdanje VII JNA, knjiga II, str. 678, 679 i 680.

— nadovezivala se i aktivnost samostalnih brigada, partizanskih odreda i diverzantskih odreda i grupa na čitavoj teritoriji Jugoslavije.⁸

Zamah ustanka je bio veoma snažan u ovom delu zemlje pa je uslovalo priliv novih boraca u jedinice NOV i postojeće partizanske odrede. I ne samo da su se postojeće jedinice ojačale prilivom novih boraca već je stvoreno i nekoliko novih brigada.⁹

Naše oružane snage, s obzirom na teško materijalno stanje, izrazitu brojčanu i tehničku nadmoćnost neprijatelja i dr., morale su da, i posle stvaranja krupnih formacija, zadrže karakter partizanskog načina ratovanja, jasno, s tom razlikom što su u sve većoj meri bile u mogućnosti da kombinuju partizanski način dejstva sa frontalnim borbama. O tome je onda drug Tito govorio:

»Taktika ratovanja naše narodne vojske apsolutno mora biti kombinovana s našom dosadašnjom partizanskom taktikom. To znači da se moramo čuvati krutih frontova i izbjegavati ih, da moramo izbjegavati da nam neprijatelj, svojom taktikom nametne odbranu pomoću dugačkih i rasplnutih frontova, začepļavanja rupa itd. Naprotiv, u našoj narodnoj vojsci mora vladati isključivo ofanzivni duh ne samo kad smo u ofanzivi već i u defanzivi«. Ofanzivni duh, kako je zahtevao Vrhovni komandant, trebalo je da se kod naših snaga ispoljava i kad je neprijatelj preduzimao ofanzivna dejstva »u snažnoj, smjeloj partizanskoj taktici, taktici prodora u neprijateljsku pozadinu u uništavanju ne samo komunikacija nego i neprijateljskih centara snabdijevanja, njegovih baza, koje su za vrijeme neprijateljske ofanzive vojnički oslabljene ili su potpuno ispražnjene. Ne treba da se bojimo opkoljavanja, kao što se nismo bojali ni onda kad smo imali manje jedinica.«¹⁰

1942. godina i period između Prvog i Drugog zasedanja AVNOJ-a bili su karakteristični i po naglašenom izgrađivanju armije stvaranjem viših formacija, brigada, divizija i korpusa. To je uslovljeno i činjenicom da su, uz sve druge potrebne uslove, naše oružane snage stekle značajno

⁸ Da navedemo samo neke podatke o tome: u cilju povezivanja slobodne teritorije u Gorskom kotaru sa onom u Lici i Kordunu jedinice 6. i 14. brigade oslobodile su Gomirje, a zatim izvršile napad na Ravnu Goru. 13. proleterska brigada, koja je u tom periodu dejstvovala na terenu Žumberka, u sadejstvu sa slovenačkom brigadom »Ivan Cankar« zauzela je Krašić. U Slavoniji 12. brigada je sa 1. i 2. slavonskim odredom dejstvovala samostalno. Ove su snage 12. decembra oslobodile Voćin, a narednih dana Orahovicu, Orljavac i Buško Kamensko. Slovenačke jedinice, pored pomenute brigade »Ivan Cankar«, dejstvovala su u Dolenjskoj i Notranjskoj, vršeći diverzije. Njihova dejstva su, na primer, prinudila neprijateljske jedinice »Bele garde« da se sa terena povuku u Ljubljanu u okrilje jakog fašističkog garnizona. (*Drugi svetski rat*, izdanje VII JNA, str. 678, 679 i 680.)

⁹ Tako je, na primer, 5. decembra 1942. formirana 15. brigada 8. divizije, a 26. decembra 16. brigada 7. divizije. 30. decembra formirane su 16. i 17. brigada u Slavoniji (od ove dve i ranije formirane 12. brigade istog dana formirana je 4. slavonska, kasnije 12. divizija). Zatim kao rezultat brojnog priliva novih boraca iz gradova i sela Dalmacije formirane su 4. i 5. dalmatinska brigada. Sa 3. dalmatinskom te dve brigade su obrazovale 9. diviziju NOVJ. U decembru 1942. godine formirana je, takođe, 8. krajiška brigada 4. divizije. (Svi podaci uzeti su iz knjige *Drugi svetski rat*, izdanje VII JNA, knj. II, str. 678, 679 i 680.)

¹⁰ Tito: *Vojna djela*, članak »Stvaranje Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije«, knjiga I, str. 129. Izdanje VIZ JNA »Vojno delo«.

borbeno iskustvo. One su se sve više osposobljavale da mogu uspešno izvršavati složene zadatke koji su pred njima stajali. Pri svakom novom koraku ka višoj formi vojne organizacije nije se, međutim, odstupalo od stvaranja široke mreže partizanskih odreda¹¹ koji su i nadalje imali veoma značajnu ulogu i to ne samo na vojnom već i političkom planu. Upravo su mnogobrojni partizanski odredi svojom svestranom aktivnošću omogućavali i olakšavali izvođenje krupnih operacija; odredi su svakodnevnim borbenim akcijama razvlačili snage neprijatelja i uz to snažno politički uticali u narodu privlačeći u svoje redove nove borce. Oni su bili osnova za stvaranje novih operativnih jedinica, s tim što su uvek ostavljali jezgro oko kojeg su se okupljali novi borci i koje je produžavalo da vodi borbu na istom terenu.

Suštinski gledano, stvaranje Narodnooslobodilačke vojske otpočelo je stvaranjem prvih oružanih formacija, partizanskih odreda, zatim prve jedinice naše vojske — 1. proleterske brigade i nastavilo se formiranjem niza drugih brigada u toku 1942. godine. Odluka Vrhovnog štaba o stvaranju NOVJ bila je, prema tome, u stvari, ozvaničenje tog jednogodišnjeg procesa izgradnje oružanih snaga.

Pored ukazivanja na rad Vrhovnog štaba na organizacijsko-formacijskom razvoju oružanih snaga i stvaranju NOVJ, kao jednom od bitnih pitanja revolucionarne oružane borbe, i kratke napomene o tome gde su se nalazile i što su radile glavne vojne snage, neophodno je, radi potpunijeg pregleda, nešto reći i o drugom bitnom pitanju — organizacijsko-političkom učvršćenju organa nove narodne vlasti, narodnooslobodilačkih odbora, na kojem je bilo angažovano naše političko i vojno rukovodstvo, CK KPJ i Vrhovni štab. Već od Prvog zasedanja AVNOJ-a, dakle još u toku njihovog formiranja, narodnooslobodilački odbori su se snažno afirmirali u narodu. Njihov rad je bio sve obimniji i sadržajniji. Prostrana slobodna teritorija pogodovala je njihovom neprekidnom razvoju i učvršćenju. Krajem 1942. godine po uputstvu Vrhovnog štaba održani su i prvi izbori za nove organe vlasti: za mesne, opštinske, sreske i okružne narodnooslobodilačke odbore.¹² Život na slobodnoj teritoriji i inače je bio veoma dinamičan. Odvijao se intenzivan organizacijski, agitaciono-politički i kulturno-prosvetni rad: svakodnevno je održavano na stotine političkih zborova, sastanaka i konferencija, kulturnih priredbi i manifestacija. Organizovani su tečajevi za nepismene, improvizovana nastava u školama. Pored rada na omasovljavanju svojih organizacija, SKOJ-a i USAOJ-a, omladina je organizovala radne čete, bataljone i brigade za prikupljanje letine, prenos ranjenika, uređivanje bolnica, prenos hrane i municije jedinicama na položajima itd. Na slobodnoj teritoriji održano je nekoliko značajnih skupova: savetovanje predstavnika Vrhovnog štaba sa delega-

¹¹ U danima stvaranja Narodnooslobodilačke vojske pored 2 korpusa, odnosno 8 divizija, odnosno 31 brigade, u sastavu divizija i samostalno, na teritoriji Jugoslavije dejstvovalo je i 36 partizanskih odreda (*Oslobodilački rat naroda Jugoslavije*, izdanje VII JNA, knjiga I, str. 326, 327).

¹² Ovi izbori su održani u 30 srezova tadašnje slobodne teritorije. Međutim, treba reći, i ranije su, kad god je za to postojala mogućnost, mesni narodnooslobodilački odbori birani od stanovništva.

tima izabranih narodnooslobodilačkih odbora, prvi kongres lekara, konferencija Antifašističkog fronta žena i Prvi kongres USAOJ-a.¹³

Uparedo sa razvojem i učvršćivanjem Narodnooslobodilačke vojske i nove narodne vlasti, razvijali su se i učvršćivali vojno-pozadinski organi. I u tom cilju su na oslobođenoj teritoriji 1942. godine preduzete značajne mere: septembra 1942. godine drug Tito je izdao Naredbu o obrazovanju vojnopozadinskih vlasti: komandi područja, komandi mesta, partizanskih i rejonskih straža. Radi lakšeg rukovođenja izgradnjom narodne vlasti, kao i organizovanja, usmeravanja i kontrole vojnopozadinskih organa osnovan je oktobra 1942. godine pri Vrhovnom štabu Privremeni upravni odsek (kasnije Pozadinski odsek Vrhovnog štaba).

Uspesi koje je postigao revolucionarni oslobodilački pokret, izraženi velikim zamahom oružane borbe gotovo u svim krajevima Jugoslavije, oslobođenjem velikih delova zemlje, te stvaranjem Narodnooslobodilačke vojske i prerastanjem narodnooslobodilačkih odbora u stalne, izborne vlasti — ukazivali su na potrebu još tešnjeg objedinjavanja svih ratnih napora. Tako je došlo do obrazovanja jedinstvenog političkog tela, Antifašističkog veća narodnog oslobođenja Jugoslavije, koje će predstavljati narodnooslobodilački pokret Jugoslavije. Govoreći o tome drug Tito kaže:

»Tada su prvi put bili dati uslovi da se stvori jedan centralni organ narodne vlasti za čitavu Jugoslaviju. S jedne strane, to je bilo potrebno zbog toga što su slobodne teritorije stalno rasle i širila se narodna vlast, a s druge strane zbog toga što je Vrhovni štab bio sve više opterećen vojnim operacijama uslijed naglog porasta naše revolucionarne armije, pa niti je mogao niti je bilo normalno da on i dalje vrši neku vrstu vrhovne vlasti.«¹⁴

Svojim postojanjem i uspešnom oružanom borbom protiv okupatora sa jakim oružanim snagama, te sada već sa stvorenim narodnim predstavništvom AVNOJ-em, oslobodilački pokret jugoslovenskih naroda predstavljao je pritisak na zapadne saveznike pošto više nije moglo biti zavaravanja ko u Jugoslaviji vodi borbu protiv okupatora, ko je na strani antihitlerovske koalicije. Svet je sve više saznavao pravu istinu: borbu protiv Sila osovine ne vode četnici Draže Mihailovića već Narodnooslobodilačka vojska i partizanski odredi Jugoslavije.

U periodu između Prvog i Drugog zasedanja AVNOJ-a, tj. u toku jedne godine, na teritoriji Jugoslavije, na našem jugoslovenskom ratištu, odigrali su se neki veoma važni događaji.

Prvo, to su četvrta i peta neprijateljska ofanziva u kojima je neprijatelj protiv glavnine NOV upotrebio veoma velike snage. Da pomenemo samo ovaj podatak. Do 20. januara 1943. godine, kad je otpočeo sa svojom četvrtom ofanzivom, neprijatelj je na polaznim operacijskim

¹³ To je bilo veoma značajno, jer su preko 70% boraca naše Narodnooslobodilačke vojske bili omladinci. A učešće žena ne samo u pokretu već i u jedinicama naše vojske bilo je isto tako, veliko. Vlado Strugar iznosi da je prema nekim podacima u jedinicama NOV i POJ od 1941. do 1945. učestvovalo oko 100.000 žena. Od toga je 40.000 bilo ranjeno, a 3.000 su ostale potpuni invalidi. (*Peti kongres KPJ*, izdanje VII JNA, knjiga I, str. 326. 327).

¹⁴ Tito: *Vojna djela*, članak »Desetogodišnjica naše narodne Armije«, knjiga II, str. 242. Izdanje VIZ JNA »Vojno delo«.

osnovicama prikupio 45.000 nemačkih i 25.000 italijanskih vojnika, zatim oko 5.000 ustaša, 4.000 domobrana i oko 15.000 četnika Draže Mihailovića.¹⁵ Kasnije, u toku same ofanzive sve te snage neprijatelja sručile su se na jedinice Glavne operativne grupe Vrhovnog štaba (sastava 1. i 2. proleterska divizija, 3. i 7. udarna i tek formirana 9. divizija.) U svojoj petoj ofanzivi neprijatelj je koncentrisao još jače snage — oko 120.000 vojnika, i to protiv nepunih 20.000 naših boraca, pripadnika jedinica Glavne operativne grupe od kojih je bilo blizu 4.000 ranjenih i bolesnih. Ovde je interesantno napraviti jedno upoređenje: nemačke i italijanske snage na afričkom frontu iznosile su četrnaest divizija (oko 93.000 vojnika) prema deset savezničkih divizija i četiri samostalne brigade (oko 165.000 vojnika).¹⁶ Više je nego sigurno da snage upotrebljene samo u ovim dvema ofanzivama protiv NOV ne samo da bi dobrodošle neprijatelju na istočnom frontu ili afričkom frontu već su mu tamo bile i neophodne. Pa ipak, za njega je jugoslovensko ratište bilo od takvog značaja da je na njega sa drugih ratišta dovlačio snage nastojeći da po svaku cenu likvidira oružane snage našeg oslobodilačkog pokreta. Kraj 1942. i početak 1943. godine bio je obeležen ratnim zbivanjima u korist saveznika i na istočnom i na afričkom frontu.¹⁷ Sve to, međutim, nije dovelo do olakšanja za naše snage. Narodnooslobodilačku vojsku su očekivale najteže bitke i najveće ratne teškoće. U stvari, 1943. je godina odsudnih bitaka i najvećih pobeda oružanih snaga oslobodilačkog pokreta jugoslovenskih naroda.

Četvrta i peta neprijateljeva ofanziva završile su se, kao što je poznato, njegovim neuspehom bez obzira na naše teške gubitke, ogromne napore i patnju. Čak su, neposredno po proboju iz zahvata glavnih neprijateljskih snaga naše jedinice, tj. snage Glavne operativne grupe, prešle u snažnu protivofanzivu. Njihov udar je posle četvrte ofanzive bio tako jak da su, tako reći, u jednom zamahu uspele da prodru od reke Neretve do Nevesinja, Nikšića, Titograda, Kolašina i Bijelog Polja. Posle pete neprijateljske ofanzive, iako izmučene teškim borbama, glađu i velikim pretrpljenim gubicima, naše su snage takođe prešle u ofanzivna dejstva oslobađajući mnoga sela i gradove u istočnoj Bosni.

Drugo, u ovom periodu, zahvaljujući vanrednim naporima KPJ, ustanak je obuhvatio čitavu zemlju, rasplamsao se i u krajevima gde se pre toga borio sa ozbiljnim teškoćama. Tako je, na primer, u Makedoniji 1943. godina bila prelomna za razvoj oslobodilačke borbe makedonskog naroda. Kao što je poznato oslobodilački pokret se u Makedoniji u 1941. i 1942. godini borio sa velikim teškoćama koje su bile posledica štetnog rada Metodija Šatorova Šarla. Krajem 1942. i u toku 1943. pokret je

¹⁵ Bile su to nemačke divizije: 7. SS »Princ Eugen«, 369, 714, 717. i 187; italijanske: »Sasari«, »Lombardija«, »Bergamo« i »Murde«; 3. domobranski zdrug i nekoliko ustaških bataljona.

¹⁶ Vlado Strugar: *Rat i revolucija naroda Jugoslavije*, izdanje VII JNA, str. 142.

¹⁷ Nemačka ofanziva na Kavkaz i kod Staljingrada — u kojoj je Hitler bacio svoje najbolje i najjače snage — bila je posle herojske odbrane sovjetskih jedinica zaustavljena. Sovjetske su jedinice u novembru 1942. prešle u ofanzivu i posle dvomesečnih borbi zarobile i uništile Paulusovu 6. i delove 4. armije. To je bila prekretnica na istočnom frontu. Na afričkom frontu posle bitke kod El Alamejna počelo je odstupanje Romelovog korpusa. U toku 1943. odvijala se i ofanziva savezničke avijacije na Nemačku.

uspeo da savlada teškoće i slabosti uz stalnu i neposrednu pomoć CK KPJ, Vrhovnog štaba i druga Tita. Od marta do avgusta 1943. formirano je pet partizanskih odreda. Priliv novih boraca je bio sve veći, te se prišlo formiranju bataljona a krajem 1943. i brigada, čime su, svakako, stvoreni povoljni uslovi za izvršenje i krupnijih vojnih zadataka.¹⁸

Treće, kao rezultat opšteg povoljnog razvoja oslobodilačkog pokreta i zamašnih dejstava naših oružanih snaga, te kapitulacije fašističke Italije, stvorena je ponovo, krajem septembra 1943. godine, prostrana slobodna teritorija.¹⁹ Na njoj su narodna vlast i vojno-pozadinski organi, bez obzira na materijalne i druge teškoće, uspešno oganizovali čitav život. Zahvaljujući radu KPJ i njenoj pravilnoj političkoj liniji, te izvanrednim borbenim uspesima naše NOV, oslobodilački pokret je uspeo da okupi široke mase naroda u borbu protiv okupatora. U drugoj polovini 1943. godine, pored ostalog, značajan događaj predstavljalo je i obrazovanje antifašističkih veća narodnog oslobođenja pojedinih pokrajina Jugoslavije.

Četvrto, kapitulacijom fašističke Italije, čemu je naš oslobodilački rat znatno doprineo, i razoružanjem krupnih jedinica njene armije na našem tlu, naše jedinice došle su do novog naoružanja, tehnike i druge opreme, te je i to doprinelo jačanju snage NOV.

Peto, zahvaljujući svim iznetim momentima naglo je porastao broj novih jedinica NOV: brigada, divizija, korpusa, kao i partizanskih odreda. Dok je novembra 1942. godine, NOV brojala oko 150.000, u njenim je redovima krajem 1943. godine bilo preko 300.000 boraca, svrstanih u 9 korpusa, odnosno 27 divizija, odnosno 100 brigada i oko 100 partizanskih odreda.²⁰ Dakle, za godinu dana udvostručili su se vojni efekti NOV.

Ovako uspešan razvoj našeg oslobodilačkog rata prisiljavao je okupatora da na teritoriji Jugoslavije održava veoma jake snage. Njihov broj je, na primer, u 1943. godine iznosio 629.000 vojnika. Neprijatelj nije sa našeg ratišta mogao da odvoji ni najmanje snage, iako ga je na to prisiljavao nepovoljan razvoj događaja na drugim ratištima. Da se još jednom, kad je reč o jačini neprijateljevih snaga, poslužimo upoređenjem: Nemci su za odbranu tzv. Atlantskog bedema prilikom savezničke invazije u Normandiji, upotrebili oko 60 divizija (oko 500.000 vojnika), a za odbranu Italije svega 28 divizija, tj. oko 350.000 vojnika.²¹ 22. decembra 1943. godine *Njujork Tajms* je objavio članak o narodnooslobodilačkoj borbi jugoslovenskih naroda na pune dve strane. U njemu se pored ostalog kaže: »Povezani među sobom zajedničkom željom za slobodom, ovi vojnici, ma šta o njima i njihovim vođama ideolozi mislili, imaju sada protiv sebe, kao što je to priznao sam predsednik vlade Čerčil, više neprijateljskih divizija nego 5. i 8. armija u Italiji zajedno«.²²

¹⁸ 1. makedonsko-kosovska brigada formirana je 11. novembra 1943. a 20. decembra 1943. (*Vojno delo*, br. 12/1961), članak »Narodnooslobodilačke brigade i divizije u Makedoniji«.

¹⁹ Slobodna teritorija je u to vreme iznosila polovinu teritorije Jugoslavije, tj. oko 130.000 km² na kojoj je živelo preko 5,000.000 stanovnika.

²⁰ *Vojna enciklopedija*, sveska 4, strana 268.

²¹ B. Oreščanin: *Vojni aspekti borbe za svetski mir, nacionalnu nezavisnost i socijalizam*, izdanje VIZ JNA *Vojno delo*, str. 206 do 210.

²² *Drugo zasedanje AVNOJ-a*, izdanje *Kultura*, Beograd, 1953. str. 149.

Snagu našeg oslobodilačkog pokreta u ovom periodu (a i pre toga, kao i kasnije) ne treba gledati samo kroz broj ljudi i jedinica. Ne treba gubiti iz vida da su od samog početka oružane borbe naša Partija i naše vojno rukovodstvo ozbiljnu pažnju posvećivali organizovanju borbene, političke i druge aktivnosti na okupiranoj teritoriji. I kad su bile formirane oružane jedinice — odredi, brigade, divizije i korpusi, aktivnost na okupiranoj teritoriji bila je značajan oblik borbe, bila je, upravo, i u vojnom i u političkom pogledu sastavni deo oslobodilačke borbe, svenarodnog otpora okupatoru. I kao što su se oružane snage revolucije — NOV i POJ — neprekidno razvijale i u procesu borbe usavršavale svoja dejstva, tako se razvijao i po intenzitetu i po formama akcije rad na okupiranoj teritoriji. Evo samo nekih zadataka na kojima su radili naši ilegalci: politički i agitaciono-propagandni rad radi objašnjavanja ciljeva oslobodilačke borbe i razvijanja bratstva i jedinstva naših naroda; mobilizacija boraca i njihovo upućivanje u partizanske odrede i jedinice NOV; oružane akcije na neprijateljeve vojnike i oficire, skladišta, magacine, ustanove; diverzije i napadi, kad god je bilo moguće, na sve ono što je moglo da koristi okupatoru i njegovim pomagačima; prikupljanje obaveštajnih podataka i njihovo dostavljanje rukovodstvima pokreta i štabovima jedinica; snabdevanje raznim materijalom, naročito sanitetskim koji je najviše nedostajao i do kojeg se najteže dolazilo itd.

Na okupiranoj teritoriji nisu radili samo partijski aktivisti, članovi KPJ i SKOJ-a (mada je njih bio priličan broj), već je Partija uspela da u mnogim mestima organizuje široku mrežu organizacija NOF-a, AFŽ-a, USAOJ-a, pionira; u mnogim mestima postojali su i ilegalni narodnooslobodilački odbori koji su za većinu stanovništva bili stvarni organi vlasti. »U uslovima okupacije zemlje kad postoje nužne objektivne i subjektivne pretpostavke za vođenje borbe protiv okupatora, sav narod sposoban za borbu može postati 'vojska'. Vojsku u opštenarodnom i revolucionarnom ratu ne čine samo vojne jedinice, odnosno organizovane oružane snage, pa ni samo oružani narod već i ogromna masa nenaoružanog naroda. Nenaoružani narod je tada ne samo izvor popune oslobodilačkih i revolucionarnih snaga, on uzima na sebe i mnogobrojne vojne funkcije za račun i potrebe fronta (zbrinjavanje i snabdevanje a može, čak — kao što se to pokazalo u našem oslobodilačkom ratu — uspešno izvoditi i neposredna borbena dejstva, razna zaprečavanja, rušenje komunikacija, razoružavanje i uništavanje pojedinih pripadnika neprijateljevih oružanih snaga, manjih patrola pa i manjih jedinica). To znači da u narodu postoji ogromna potencijalna vojna snaga koju okupator ne može savladati.«²³

U našem narodu je postojala takva potencijalna snaga. Neprijatelj je to dobro osetio i bez obzira na svoju brojnu premoć nije nikad u toku oslobodilačkog rata uspeo da zagospodari teritorijom Jugoslavije, da posedne sve objekte i sva naseljena mesta, da obezbedi potpunu pokornost stanovništva. Čak i teritorije na kojima za kraći ili duži period nije bilo naših jačih snaga, neprijatelj nije smeo isprazniti da bi svoje operativne

²³ General armije Ivan Gošnjak u članku »Tito strateg revolucije i tvorac narodne armije«, »Vojno delo« br. 4—5/62, str. 5

snage, bar za izvesno vreme, upotrebio na nekom drugom ratištu.²⁴ Ako se pogleda karta na kojoj je obeležena oslobođena teritorija u danima Drugog zasedanja AVNOJ-a, zatim poluoslobođena teritorija, te raspored naših jedinica i ciljevi njihovog dejstva, kao i raspored neprijatelja, onda se može doći do zaključka da se u tom periodu neprijatelj nalazio u okruženju, a ne naše oružane snage. Jer, dok je neprijatelj bio sve više vezan za garnizone i nastojao da održi glavne objekte i komunikacije, naše snage su imale punu slobodu akcije. Naime, bez obzira na to što su slobodne teritorije sve upornije branjene, to nikada nije činjeno po svaku cenu, jer posle napuštanja neke slobodne teritorije, naše su snage brzo oslobođale nova prostranstva.

U danima Drugog zasedanja AVNOJ-a naše brojno narasle snage pokrivalo su tako reći sve krajeve Jugoslavije. Divizije i korpusi bili su u stanju ne samo da izvode krupne akcije već da oslobode i duže brane velike teritorije zemlje.²⁵

Kad je reč o oružanim snagama NOV u ovom periodu potrebno je istaći još i to da su naši borci i jedinice ispoljili do tada ne samo vanredne moralne kvalitete već i odličnu veštinu ratovanja, umešnost vođenja borbenih dejstava u svim pa i najtežim uslovima. Koliko god je neprijatelj pokušavao da parira našoj strategiji i taktici (pokušaji opkoljavanja glavnih snaga, brzi prodori sa ciljem razdvajanja naših snaga, organizovanje raznih »trupova« itd.), nikada u tome nije uspevao. Naše jedinice su kroz borbu sticale ratna iskustva, ali je značajnu ulogu odigrala i borbena obuka — nastava — koja je bila sastavni deo života i rada jedinica, komandi i štabova. Ta aktivnost razvila se još u prvim danima ustanka a dobila je pun intenzitet baš u 1943. godini. Vrhovni komandant uputio je 8. januara 1943. godine svim štabovima Naređenje o načinu izvođenja borbenih dejstava. Nakon što je ukazao na neke do tada ispoljene slabosti i istakao značaj obučavanja komandnog i boračkog sastava, drug Tito naređuje:

»Odmah preduzeti obuku jedinica u izvođenju svih taktičkih radnji, a naročito napada i odbrane, gonjenja i odstupanja.

Pri štabovima brigada obrazovati desetodnevne kurseve za komandante bataljona i komandire četa, sa kojima izvoditi obuku u upravi i rukovođenju borbom četa, odnosno bataljona u raznim konkretnim situacijama.

Takođe, u istom smislu, pri štabovima divizija obrazovati isti ovakav kurs za komandante brigada i njihove zamjenike.

²⁴ Tako, na primer, posle prve neprijateljske ofanzive naše su jedinice bile napustile Srbiju, 1942. godine posle treće ofanzive sem ilegalnih radnika u većem delu Crne Gore nije bilo naših jedinica, pa ipak ni u jednom periodu neprijatelj nije smeo za duže vreme oslabiti svoje snage na tim teritorijama. Zbog toga što je narod Srbije i Crne Gore za okupatora predstavljao stalnu potencijalnu opasnost.

²⁵ Sem 1. proleterskog (i kasnije 12. korpusa) koji nije bio vezan za određenu teritoriju, ostali korpusi su u osnovi zadržali karakter teritorijalnih formacija, mada su i to često, pojedine njihove divizije operisale van njihove teritorije. U ovom periodu štabovi korpusa su se bili veoma razvili. Oni u svom sastavu već imaju odseke: operativni, obaveštajni, za vezu, naoružanje, intendantsku opremu, sanitetski, zatim vojne sudove, organe za agitaciono-propagandni rad itd. Po direktivama Vrhovnog štaba ili glavnih štabova, štabovi korpusa su rukovodili ne samo vojnim operacijama već i čitavim, u ono vreme već veoma razvijenim vojno-pozadinskim sistemom: komandama područja, vojnim kursovima, bolnicama, radionicama, skladištima itd.

Sve jedinice naročito treba izvežbati i obučavati u slijedećem:

— Obuka, rukovanje i upotreba naših borbenih sredstava;

— Upoznavanje sa osobinama, dejstvom i upotrebom neprijateljskih borbenih sredstava i načinom zaštite od istih;

— Upoznati ih sa našom taktikom, tj. našim taktičkim i borbenim postupcima;

— Upoznavanje ljudstva sa metodama ratovanja naših neprijatelja, tj. njihovim taktičkim i borbenim postupcima.

Ovu obuku izvoditi svakodnevno i neprekidno, kad god to dozvoljava situacija na frontu dotične jedinice.²⁶

Takav rad, protkan izvlačenjem iskustava iz proteklih borbi, uz ostale uslove, podizao je borbeni kvalitet jedinica i pojedinaca. Oslobođilački i revolucionarni karakter našeg rata i njegovi pravedni ciljevi predstavljali su suštinsku osnovu visokog borbenog morala naših jedinica, koji se dalje izgrađivao organizovanim radom u neprekidnom procesu borbe i svakodnevnoj borbenoj aktivnosti. Može se reći da je to bio rezultat ogromnih napora koje su u ostvarivanju tog zadatka svakodnevno ulagale partijske i skojevske organizacije i rukovodstva u jedinicama. Partizanski pokret i »može da održava na visini, da ga jača, da ga čuva pred spoljašnjim uništenjem ili unutrašnjim raspadom, samo svesna i organizovana revolucionarna snaga« — kaže drug Kardelj. I dalje »svaka partijska organizacija i svaki pojedini komunista mora biti svestan, da u prvom redu od njegovih napora zavisi da li će naše partizanske čete jačati ili slabiti.«²⁷ Zahvaljujući baš takvom radu naše su jedinice rasle i jačale.

Glavno pitanje revolucije, pa i našeg revolucionarnog oslobodilačkog rata, jeste pitanje vlasti. KPJ je bila svesna toga od samog početka oružane borbe. Ona je znala da bez rušenja starog državnog aparata (koji se bio stavio u službu okupatora) nije moguće stvarati novu državu i izboriti se za istinsku slobodu naroda. »Borba protiv okupatora za nacionalno oslobođenje« bila je parola koja je omogućavala široko okupljanje narodnih masa, ali je još od samog početka postavljeno pitanje budućeg uređenja države. Bez sumnje da je od velikog značaja u obrazovanju i razvoju novih organa vlasti, narodnooslobodilačkih odbora, bila uloga jedinica naše vojske. Mada su odbori stvarani kad god je bilo moguće i na neoslobođenoj teritoriji, može se reći da je osnovni preduslov za njihovo potpuno delovanje bilo stvaranje slobodnih teritorija. Međutim, usled stvarnih potreba, najveći broj partijskog kadra i članstva nalazio se u oružanim formacijama, te su oni, sasvim logično, imali i obavezu, i mogli su dati krupne doprinose na svim sektorima partijske aktivnosti, a prema tome i u stvaranju novih organa vlasti; za partijsko-političke radnje, za komande jedinica to je odmah po oslobođenju nekog mesta i bio jedan od prvih zadataka. Narodnooslobodilački odbori nisu bili organi vojske, već organi borbe, a partizanski odredi i kasnije NOV bili su oružana sila te nove revolucionarne vlasti. Organi vlasti su nastojali da svim što je bilo moguće pomognu frontu, odnosno da obezbede vođenje oružane borbe, a jedinice su svim svojim snagama nastojale da pomognu nasto-

²⁶ Tito: *Vojna djela*, »Naredenje o načinu izvođenja borbenih dejstava«, knjiga I, str. 172 i 173. Izdanje VIZ JNA »Vojno delo.«

²⁷ *Stvaranje i razvoj Jugoslovenske narodne armije*. Izdanje Glavne političke uprave JNA, knjiga II, str. 47 i 48.

janje, razvoj i što uspješni rad organa vlasti. To je bilo naročito važno u prvim godinama oružane borbe, kad su se organi vlasti organizacijski i politički učvršćivali, sve dok se obrazovanjem AVNOJ-a, naročito posle njegovog Drugog zasedanja, nije pristupilo stvaranju osnova nove države. Ta neprekidna pomoć oružanih jedinica organima vlasti, i obratno, nastavila se i kasnije sve do konačnog završetka oslobodilačkog rata. Tako su jedinstvo i uzajamna povezanost u periodu revolucionarne borbe između nove revolucionarne vojske i nove, revolucionarne vlasti i u našem oslobodilačkom ratu potvrdili Lenjinovu misao da su »revolucionarna vojska i revolucionarna vlada dve strane jedne te iste medalje. To su, — pisao je Lenjin, — dve ustanove jednako potrebne da bi ustanak uspeo i da bi se osigurali njegovi plodovi«. ²⁸

Takav je ukratko, bio stepen razvoja naših oružanih snaga u vreme Drugog zasedanja AVNOJ-a. Tim zasedanjem bila je završena odlučujuća etapa naše borbe: odlučujuće pobeđe koje su postigle naše oružane snage, naročito pobeđe u četvrtoj i petoj neprijateljskoj ofanzivi, obezbedile su međunarodnu afirmaciju našeg pokreta. Već tada su bile izgrađene vojna i politička organizacija — Narodnooslobodilačka vojska i organi revolucionarne vlasti — koje su bile u mogućnosti da obezbede konačan uspeh oružane borbe — pobeđu nad okupatorom i potpuno preuzimanje vlasti. Narodne mase organizovane u jedinstvenu političku organizaciju — NOF — ogromnom većinom su bile okupljene oko Komunističke partije Jugoslavije kao nosioca oslobodilačke i revolucionarne borbe, što je sve predušlov za pobedonosno okončanje oslobodilačke borbe.

Dotadašnji uspesi su bili tim značajniji što su postignuti u najtežim uslovima koje je nametao drugi svetski rat, zapravo u uslovima kad je jugoslovensko ratište, iako je borba jugoslovenskih naroda bila sastavni deo borbe antihitlerovske koalicije, dugo vremena bilo fizički izolovano od ostalih. I, uz to, u toku čitavog perioda bez ikakve pomoći saveznika, jer, prva, i to u početku simbolična saveznička pomoć počela je da pristize tek krajem 1943. godine. ²⁹ Bilo je to kad su naše oružane snage, preko 300.000 vojnika, držale prostranu slobodnu teritoriju koja je iznosila oko polovinu celokupnog prostranstva Jugoslavije.

Stvarni uzroci dotadašnjeg, i kasnijeg, uspešnog razvitka borbe na našem ratištu bili su u tome što je Komunistička partija Jugoslavije imala jasnu i razrađenu ideju borbe, što je pravovremeno, u postojećim uslovima, izvršila sve neophodne organizacijske i političke pripreme za otpočinjanje oružane borbe, što je, stvarajući u njenom procesu oružane snage i novu vlast, imala jasan kurs o njihovoj daljoj izgradnji i razvijanju, što se na čelu masa borila za jedinstvo i bratstvo kao garanciju pobeđe i bolje budućnosti. Borba KPJ za bratstvo i jedinstvo sadržala je u sebi nesebičnu borbu za punu ravnopravnost jugoslovenskih naroda i nacionalnih manjina. To je, pored ostalog, omogućavalo da se u sastavu NOV formiraju i bore i mnoge jedinice drugih narodnosti i nacionalnih manjina. Do formiranja pretežnog dela tih jedinica dolazi upravo između dva zasedanja AVNOJ-a. ³⁰

²⁸ *Oslobodilački rat naroda Jugoslavije*, izdanje VII JNA, knjiga I, str. 334.

²⁹ Maja 1943. godine samo je stigla prva saveznička Vojna misija.

³⁰ Tako je, na primer, početkom oktobra 1943. od italijanske divizije »Venecija« i delova divizije »Taurinense«, obrazovana italijanska partizanska divizija »Garibaldi«, a od nekih drugih italijanskih jedinica obrazovano je nekoliko italijanskih

Rukovodstvo narodnooslobodilačkog pokreta je u ličnosti druga Tita, vrhovnog komandanta i generalnog sekretara Partije, imalo idejnog, političkog i vojnog rukovodioca koji je razrađivao strategiju i taktiku oružane borbe i u datim uslovima na najbolji mogućan način upotrebljavao oružane snage.

Rezultati Drugog zasjedanja AVNOJ-a bili su izraženi u Deklaraciji, Odlukama o Proglasu upućenom svim narodima Jugoslavije. Odluke su bile: *Odluka o konstituisanju AVNOJ-a u vrhovno zakonodavno i izvršno narodno Predstavničko telo Jugoslavije za vreme Narodno-oslobodilačkog rata; Odluka o oduzimanju prava zakonite vlade Jugoslavije takozvanoj jugoslavenskoj vladi u inozemstvu i o zabrani povratka u zemlju kralju Petru II Karađorđeviću*, jer »su se sve izbjegličke takozvane, jugoslavenske vlade za sve vrijeme teške oslobodilačke borbe naroda Jugoslavije držale neprijateljski prema toj oslobodilačkoj borbi i prema narodno-oslobodilačkom pokretu u zemlji« a kralj je ukazivao poverenje takvim vladama, »davao unapređenja i odlikovanja izdajnicima i zločincima koji su u službi okupatora krivi za mnogobrojne zločine i izdajstva protiv svog naroda«; *Odluka o izgradnji Jugoslavije na federativnom principu* jer narodi Jugoslavije »dokazali su u zajedničkoj oružanoj borbi svoju čvrstu volju da ostanu i dalje ujedinjeni u Jugoslaviji«. Posebnom Odlukom imenovan je *Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije*. Odlukom o priključenju Slovenskog primorja, Beneške Slovenije, Istre i hrvatskih jadranskih otoka Jugoslaviji bile su potvrđene ranije donesene odluke Slovenskog narodnog oslobodilnog odbora i Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Hrvatske. »Drugo plenarno zasjedanje Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije izražava svoje priznanje i narodnu zahvalnost Vrhovnom štabu narodno-oslobodilačke vojske i partizanskih odreda za izgradnju i organizaciju naše narodne vojske i za uspješno rukovođenje operacijama u borbi protiv neprijatelja našeg naroda. Narodno-oslobodilačka vojska je najveličanstvenija tekovina naše narodno-oslobodilačke borbe« — kaže se, pored ostalog, u *Odluci o priznanju i zahvalnosti Narodno-oslobodilačkoj vojsci*.

Jednom od odluka Zasedanja odobravaju se i potvrđuju »sve odluke i naredbe koje je Vrhovni štab narodno-oslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije objavio u toku svog dosadašnjeg rada« kao i rad Izvršnog odbora AVNOJ-a između Prvog i Drugog zasjedanja i sve zajedničke odluke i izjave Izvršnog odbora AVNOJ-a i Vrhovnog štaba NOV i POJ.

Na zasjedanju je donesena *Odluka o uvođenju nazivtu Maršala Jugoslavije u Narodno-oslobodilačkoj vojsci Jugoslavije* i posebnom Odlukom je Predsedništvo AVNOJ-a, dodelio zvanje maršala Josipu Brozu Titu, vrhovnom komandantu NOV i POJ. U toj odluci se kaže: »U cilju

partizanskih bataljona. Od pripadnika bugarske okupacione vojske, koji su 1943. godine prešli na stranu NOV i POJ, formiran je bugarski partizanski bataljon »Hristo Botev«. Od pripadnika nacionalnih manjina formirani su: šiptarski odred »Zejnel Ajdani« još 1. oktobra 1942. i jedna šiptarska partizanska četa u Makedoniji jula 1943. godine; bataljon »Šandor Petefi« 15. avgusta 1943. od pripadnika mađarske nacionalne manjine; od čehoslovačke nacionalne manjine bataljon »Jan Žiška« koji je 26. maja prerastao u brigadu; bataljon »Ernest Telman« 15. avgusta 1943. godine od pripadnika nemačke nacionalne manjine. (Svi su podaci uzeti iz: *Vojne enciklopedije* sveska 4, strana 267.)

da oda zasluženom priznanje drugu Josipu Brozu Titu, Vrhovnom komandantu, za genijalno rukovodstvo operacijama Narodno-oslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije i za sposobnost i istrajnost koju je pokazao u njenom stvaranju i njenom vojničkom i političkom podizanju na njen sadašnji stepen, a na osnovu odluke Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije od 29.XI 1943. o uvođenju u Narodno-oslobodilačkoj vojsci naziva Maršala Jugoslavije i prihvatajući prijedlog Plenuma Drugog zasjedanja Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije, Predsjedništvo Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije rješava da se drugu Josipu Brozu-Titu, Vrhovnom komandantu Narodno-oslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije dodijeli naziv Maršala Jugoslavije.«³¹

Ovim Odlukama Drugog zasjedanja Antifašističkog veća narodnog oslobođenja Jugoslavije u Jajcu udarene su osnove nove države. Te odluke su bile od krupnog istorijskog značaja za dalji razvitak i naših oružanih snaga. Pored ostalog, organi nove vlasti i vojno-pozadinski organi imali su pravo da sprovedu mobilizaciju. U članku »Značaj odluka AVNOJ-a za dalji razvoj naše borbe i stvaranje federativne državne zajednice« koji je drug Tito onda napisao, pravo na vršenje mobilizacije je ovako objašnjeno: »Naša slavna Narodno-oslobodilačka vojska i partizanski odredi sastavljeni su na dobrovoljnoj bazi. Oni daju dobrovoljno svoju krv i svoje živote za bolju i srećniju budućnost svoje zemlje. Niko nema prava da traži od njih da i dalje sami snose sav teret ove teške borbe. Svi oni koji stoje po strani moraju putem mobilizacije biti pozvani da vrše svoju dužnost u redovima NOV i POJ. Ko se ne bi odazvao ovoj najčasnijoj dužnosti, s pravom će biti žigosan ne samo kao kukavica nego i kao izdajnik svoje domovine.«³² Odluke Drugog zasjedanja su doprinele da naše oružane snage ne samo brojno rastu bržim tempom³³ već da se svestrano razvijaju i ubrza njihova izgradnja.

Ne samo u periodu između Prvog i Drugog zasjedanja AVNOJ-a već i u čitavom narodnooslobodilačkom ratu, vera u sopstvene snage bila je, pored ostalih uticajnih činilaca, veoma značajan elemenat u razvijanju revolucionarne borbenosti i drugih pozitivnih osobina naših ljudi, u izgradnji i učvršćivanju oružanih snaga NOR-a. O toj veri u svoje snage, u mogućnosti uspešnog vođenja oslobodilačkog i revolucionarnog rata i u najtežim uslovima drug Tito je rekao:

»Čovječanstvo je išlo naprijed zato što su mase i pojedinci gledali naprijed, što se nisu mirili sa svojim tegobama i nesrećama. Tako smo i mi u Jugoslaviji 1941. godine morali mnogima izgledati naivni kad smo se uhvatili u koštac sa strahovitom Hitlerovom mašinom koja je tada bila u naponu svoje moći. Međutim, kasniji tok događaja pokazao je da su naivni bili oni koji nisu vjerovali u mogućnost uspješnog otpora.«³⁴

Pukovnik
Milisav NIKIĆ

³¹ Drugo zasjedanje AVNOJ-a, izdanje *Kultura*, Beograd 1953. godine str. 17-28.

³² Tito: *Vojna djela*, knjiga I, str. 220. Izdanje *VIZ JNA »Vojno delo«*, 1961. god.

³³ Krajem oslobodilačkog rata, znači godinu i po dana posle Drugog zasjedanja AVNOJ-a, naša Armija je brojala oko 800.000 vojnika.

³⁴ Tito: Govor na svečanoj sednici Organizacije ujedinjenih nacija 22. oktobra 1963, *Komunist* br. 338, od 24. X 1963. godine.

PROBLEMI ZAŠTITE OD IZVIĐANJA IZ VAZDUHA

Potencijalna mogućnost iznenadnog atomskog napada ističe u prvi plan potrebu otkrivanja stanja, mogućnosti i namere protivnika. Raznovrsnim sredstvima elektronike neprekidno se osmatra vazdušni i vasion-ski prostor. Izviđanju je izloženo gotovo sve, a u prvom redu vojni objekti važni industrijski i ekonomski centri i posebno uređaji za lansiranje projektila. Stalno se prikupljaju podaci o takvim ciljevima, njihovom razvoju, radovima na zaštiti, ukopavanju, maskiranju, o promeni izgleda, izradi lažnih objekata blizu njih itd. Sve se to radi i u miru i u ratu. Zbog toga je problem zaštite od izviđanja iz vazduha, i značajan i aktuelan. Međutim, on je postao vrlo složen, a zaštita je otežana pojavom sve novijih i savremenijih sredstava za izviđanje, naročito satelita koji iz zemljine orbite mogu da snime čitavu zemljinu kuglu. Te teškoće proizilaze i iz usavršavanja foto-službe. Neuočljiv objekat na crno-belom fotografiji postaje sasvim vidljiv pri fotografisanju u boji isl. Magla i oblačnost, ranije korišćeni za potpuno skrivene pokrete, primenom novih sredstava gube taj značaj.

Olakšavajuću okolnost u borbi protiv izviđanja iz vazduha predstavlja činjenica da će se u ratu često i brzo menjati situacija. To će drugoj strani otežavati eksploataciju izviđačkih podataka, a izviđačkim organima izvršenje zadataka. Sem toga, savremena elektronska sredstva, znatno će olakšati rad protivvazdušne odbrane, ali će otežati rad izviđačkoj avijaciji koja je ranije bila relativno bezbedna bar u noćnom izviđanju. Radarski uređaji sa istim uspehom otkrivaju ciljeve na zemlji i moru, kao i u vazduhu.

Kakve će mere zaštite od izviđanja iz vazduha preduzeti pojedine zemlje predstavljace u celini tajnu države. No, u svakom slučaju, radi što bolje zaštite, svaka od njih proučava mogućnosti savremenih sredstava, prati njihov razvoj, znajući da svako zaostajanje daje drugima prednost i otežava mogućnost zaštite od izviđanja.

Različite su mere i sredstva bezbednosti u ovom pogledu kod pojedinih zemalja. To je uslovljeno različitim planovima i potrebama, ekonomskim mogućnostima, položajem, raspoloživim sredstvima za borbu protiv dejstva iz vazduha, kao i samog izviđanja. Zajedničko je svima to što preduzimaju jedinstvene mere na čitavoj teritoriji i što njima obuhvataju i vojni i civilni sektor.

Na mere za borbu protiv izviđanja iz vazduha utiču razni uslovi, a pre svega položaj zemlje, mogućnost njenih aktivnih sredstava, pokrivenost terena, klimatski uslovi, kao i način borbenih dejstava jedinica kopnene vojske.

Položaj naše zemlje je takav da predstavlja prirodni most između Evrope i Azije. Preko nje prolaze najkraće i najvažnije kopnene i vazdušne saobraćajnice iz zapadne i srednje Evrope na jugoistok i Bliski istok, a sa severoistoka ka severnoj Italiji, južnoj Francuskoj i severnoj Africi. Sve one imaju izvanredan značaj. Mnogobrojni primeri iz drugog svetskog rata, a i odranije, govore da je naša zemlja bila oduvek interesantna za obaveštajne službe drugih zemalja i izložena, pored ostalog, i njihovoj izviđačkoj delatnosti iz vazduha. Naročito intenzivan period vazdušnog izviđanja naše zemlje bio je između 1938—1939. godine. Italijani, posebno posle okupacije Albanije, pristupaju intenzivnijem izviđanju iz vazduha. Njihova obaveštajna služba raspolagala je svim podacima o našim aerodromima i letelištima, njihovim kategorijama, veličini, poletno-sletnim stazama, skicama i geografskim koordinatama i drugim¹.

Posle pripajanja Austrije i Nemci otpočinju sa nadletanjem naše teritorije. Vrše aero-foto-snimanja sa velikih visina koja ostaju nezapažena zbog defektnosti tadašnje službe VOJ². Iz nemačkih originalnih snimaka iz 1940. godine vidi se da su sistematski snimali našu teritoriju sa 7.000 — 8.000 m i da su pravili foto-celine u razmeri 1 : 100.000. Prilikom napada na Jugoslaviju 1941. godine Nemci i Italijani su imali aero-foto-celine svih onih delova naše teritorije preko koje su vodili operacijski pravci napada, kao i foto-snimke svih važnijih objekata. Posle okupacije nastaje nov period intenzivnog vazdušnog izviđanja i aero-fotografisanja naše teritorije od Nemaca i savezničkih oružanih snaga. Nemci vrše detaljna snimanja naše teritorije u sklopu balkanskog ratišta.

Na osnovu svega može se zaključiti da strane obaveštajne službe raspolažu danas sa dosta aero-foto-snimaka naše teritorije. Međutim, ovi materijali su nepotpuni i nedovoljni za obradu ciljeva u savremenim ratnim uslovima. Zato se, radi dopunjavanja arhivskog obaveštajnog materijala vrše elektronska i druga izviđanja iz vazduha, prikupljaju razni geofizički podaci da bi se izradile nove i specijalne vojne karte sa tačno određenim koordinatama budućih ciljeva. Uveliko se koriste mogućnosti međunarodnog civilnog saobraćaja radi vazdušnog izviđanja tuđih terito-

¹ Iz knjige »S. I. M. Yugoslavia aeronautica« — izdanje 1940. god. Italijan-skog ministarstva rata.

² U Pančevu su organizovali aero-foto-centar za Balkan u kome su obrađivali materijale u obliku elaborata i slali u centralnu fototeku u Berlin. Nije poznato da su Italijani i u toku rata snimali iz vazduha našu teritoriju, ali se zna da su 1941. godine zaplenili foto-arhivu Hidrografskog instituta bivše ratne mornarice u kojoj su bili negativni i pozitivni snimaka gotovo cele jadranske obale i otoka. Englezi su sa sredozemnim jedinicama RAF-a od 1942. god. pa do kraja 1944. vršili sistematsko aero-foto-izviđanje naše teritorije. Iz dokumenata se vidi da su Englezi 1943. i 1944. godine već imali elaborate o svim industrijskim objektima, komunikacijama, mostovima i lukama u našoj zemlji (Iz arhive našeg 1. vazduhoplovnog puka koji je 1944. godine dejstvovao u sastavu RAF-a za Sredozemlje).

rija i prikupljanja raznovrsnih podataka. Iz šeme vazdušnih puteva i graničnih koridora u kojima se odvija međunarodni vazdušni saobraćaj preko naše zemlje, vidi se da kičma tog puta ide preko Slovenije, dolinom Save, Morave i Vardara. Kako se vidi izviđanju je izložen veći deo glavnih putnih i železničkih komunikacija, kao i dobar deo bazične industrije.³

Naučna dostignuća stavljena na raspolaganje izviđačko-obaveštajnim službama povećavaju mogućnosti prikupljanja podataka iz vazduha još u miru. Stoga vazdušna špijunaža postaje sve više praksa obaveštajnih službi. Zato se praćenje i poznavanje razvoja savremenih sredstava za vazdušno izviđanje, njihove upotrebe i aktivnosti drugih zemalja na tom polju postavlja kao važan zadatak.

Mogućnost aktivnih sredstava. Ona i te kako imaju značajnu ulogu u zaštiti od izviđanja iz vazduha. To se naročito odnosi na sredstva protiv-vazdušne odbrane koja će se aktivirati i protiv jednog aviona, s obzirom na to što se neće znati da li je on izviđač ili nosilac atomske bombe. Naravno, pri upotrebi savremenog ofanzivnog oružja, ni jaka PVO ne može potpuno sigurno da spreči da nijedan napadač ne proдре do izabranog cilja. Savremene brzine aviona, projektila i drugih borbenih sredstava omogućuju napadaču da, dok traje »mrtvo vreme«, u PVO, prevale znatni put ka unutrašnjosti braniočeve teritorije. No, to ne znači da sredstva PVO ne mogu imati u određenoj situaciji i značajnog efekta u ometanju pa čak i da spreče izviđanje, naročito izviđačku avijaciju koja je, zbog dužeg zadržavanja na teritoriji, više izložena dejstvu PVO.

Pokrivenost zemljišta i meteorološke pojave posebno utiču na izviđanje iz vazduha. Prema uslovima za zaštitu koje pružaju prikrivenost i ispresecanost zemljišta kao i izražene meteorološke pojave, naša zemlja se može podeliti na tri izrazite zone: primorsku, centralno-planinsku i ravničastu. U svakoj postoje različiti uslovi za maskiranje, ukopavanje, prikriveno kretanje, kao i u pogledu prosečne godišnje oblačnosti, padavina i zadržavanja magle.

Osnovne karakteristike primorske zone su slaba vegetacija i pošumljenost. To će primorati jedinice kopnene vojske da se pretežno kreću noću i posvete pažnju prvenstveno maskiranju, s obzirom na to što otkrivenost zemljišta i vrlo dobra vidljivost omogućavaju odlično izviđanje iz vazduha, naročito vizuelno i televizijsko.

Centralna zona obuhvata najveći deo naše zemlje. Pošumljenost i ispresecanost njenog terena pruža dobre uslove za prikriveno kretanje jedinica kopnene vojske i maskiranje pojedinih objekata. Otežano je vizuelno izviđanje, donekle i aero-foto-izviđanje, ali je najviše ograničeno radarsko. Međutim, pod povoljnim meteorološkim uslovima, jako ispresecan reljef omogućava iznenadni i prikriveni dolazak pojedinačnih izviđačkih aviona. Na planinama ove zone ima priličan broj nepovoljnih dana za letenje u širem području. Vrlo česta niska oblačnost, magla koja se u

³ Kod nas je mreža vazdušnih puteva veća nego u Engleskoj, Švajcarskoj ili Švedskoj koje imaju jake vazduhoplovne kompanije.

dolinama i kotlinama dugo zadržava, snežni pokrivač koji na njima takođe dugo ostaje — smanjuju mogućnost neprekidnog neprijateljskog izviđanja iz vazduha i zahtevaju primenu specijalne aero-fotoopreme i tehnike.

Ravničasta zona obuhvata predele čija nadmorska visina ne prelazi, u proseku, 100 metara. Maskiranje aviona, vazduhoplovne tehnike i ostalih aerodromskih objekata ovde je prilično otežano, naročito u jesen i zimu. Potrebna je veća primena veštačkih sredstava. Maskiranje trupa u ovoj zoni je otežano niskom pošumljenošću. Međutim, leti i u ranu jesen situacija je povoljnija, jer je vegetacija bujnija. Ogromna prostranstva i dobra prohodnost zemljišta u suvom vremenskom periodu omogućavaju rastresit raspored jedinica, a time i zaštitu od uočavanja iz vazduha.

Na osnovu ovako globalne analize uslova za izviđanje iz vazduha može se zaključiti da na većem delu naše teritorije postoje povoljni uslovi za maskiranje. Meteorološki uslovi će u određenom vremenu i delovima zemlje ograničiti, a neke načine izviđanja (vizuelno i televizijsko) i onemogućiti itd. No, sve ovo nije dovoljno bez stalne kontrole teritorije i sistematskog uvežbavanja jedinica i komandi u korišćenju svih uslova za zaštitu od izviđanja iz vazduha.

Način vođenja borbenih dejstava jedinica kopnene vojske neposredno utiče na zaštitu od izviđanja iz vazduha. Prikrivena i iznenadna dejstva, maskiranje i ukopavanje, korišćenje noći i slabih meteoroloških uslova za pokrete, marševe, manevre jedinica, raščlanjene poretke i iznenadne zajedničke napade, predstavljaju efikasan način za zaštitu od osmatranja i izviđanja neprijatelja sa zemlje i iz vazduha. Sve ovo zahteva studiju i uvežbavanje jedinica još u miru, jer u našim uslovima to ostaje baza zaštite od izviđanja.

Dakle, može se zaključiti da naša zemlja, pojedini objekti i komunikacije na njenoj teritoriji, predstavljaju predmet procene zainteresovanih obaveštajnih službi, koje će, pored ostalog, prikupljati podatke i izviđanjem iz vazduha. Aktivna sredstva PVO uz primenu i ostalih mera zaštite mogu u tome da ih znatno ometaju, a u određenim situacijama i onemoguće. No, ne treba gubiti iz vida da je težište zaštite od izviđanja iz vazduha na maskiranju, obmanjivanju i prikrivenom kretanju. Mere elektronskog ometanja i dezinformacije imaće u tome svoje značajno mesto.

MASKIRANJE KAO ZAŠTITA

Analiza naših uslova i mogućnosti pokazuje da su način vođenja borbenih dejstava, maskiranje, elektronsko ometanje i sopstveno izviđanje, osnovne i najefikasnije mere zaštite od izviđanja iz vazduha. Uloga i značaj ovih mera zahteva posebnu analizu i procenu njihovih mogućnosti u našim uslovima.

Uloga maskiranja kako operativnog tako i individualnog, je velika. Osnovni cilj je prikrivanje sopstvenih snaga, sredstava, akcija i namera, odnosno namerno i plansko dovođenje neprijatelja u zabludu o stvarnom

broju, mestu i rasporedu jedinica. Maskiranje je vrlo široka delatnost, koja zahteva veće ili manje snage i materijalna sredstva. Mora da bude i kontinuirana delatnost u miru i ratu, i sastavni deo svih planova i radnji u odbrani zemlje. Po svom značaju i nameni maskiranje danas nije samo deo vojne, već i cele državne delatnosti, jer će čitava teritorija, već prvog dana rata, predstavljati jedinstveno ratište. To naročito važi za zemlju sa malom teritorijom i ograničenim industrijskim potencijalom koja se priprema za odbranu od agresije. Svestrano organizovanim maskiranjem i planskom primenom mera dezinformacije moguće je znatno omesti izviđanje, a tim i efikasnost dejstva neprijatelja iz vazduha.

Operativno maskiranje kao osnovni uslov za postizanje iznenađenja, imaće u eventualnom ratu poseban značaj za sve jedinice. A iznenađenje može odigrati važnu, u nekim situacijama i odlučujuću ulogu. Međutim, pojavljuju se i mišljenja da je maskiranje izgubilo u svom značaju, s obzirom na ogromnu razornu moć savremenog oružja i mogućnost njegovog teledirigovanja. Ovakva shvatanja su rezultat jednostranog razmatranja pitanja. Naime, gubi se iz vida činjenica da agresor neće i ne može na svaki objekat upotrebiti projekte i atomske bombe. A ako ih bude i upotrebio, onda, za tako skupoceno sredstvo i njegovu rentabilnu upotrebu, mora imati precizne podatke o objektu napada. Mere maskiranja, rastresit raspored i ukopavanje mogu da ometu pa i onemoguće prikupljanje takvih podataka. Praksa je logično pokazala da su, što je oružje veće razorne moći, i mere maskiranja i obmanjivanja neophodnije. Ratna iskustva potvrđuju da su uloga i obim maskiranja rasli zajedno sa porastom operacija. Znači, maskiranje, kao neminovan pratilac razvoja svakog novog oružja i načina dejstva, nalazi svoje značajno mesto i u atomskom ratu. Francuski vojni teoretičar Ružeron analizirajući rat u Indokini, odnosno borbe oko Dijen Bijen Fua, između ostalog kaže: »Vrednost jednog objekta ne treba ceniti po debljini betona i dubini skloništa, već po njegovoj nevidljivosti, pošto je avijacija u stanju da, sve što vidi, svojim bombama i uništi«.

No, činjenica je da se maskiranje, u novim uslovima razvoja izviđačkih sredstava, našlo pred novim problemima. Nova, raznovrsna sredstva su u stanju da otkriju skoro svaki objekat i da prodru u najveću tajnu maskiranja i to u svako doba dana i noći. To zahteva efikasnije mere i sredstva od dosadašnjih. Maskirna tehnika mora neprekidno da prati razvojni put i praktične mogućnosti savremenih sredstava za izviđanje i da ih svojim merama, metodima i sredstvima prevazilazi gde god je to moguće.

Sadašnje stanje u razvoju maskirne opreme, metoda i tehnike maskiranja pokazuje velike promene u mnogim armijama. Preduzimaju se obimnije protivmere, koje će moći da se suprotstave savremenijoj tehnici za demaskiranje. No, sredstva za osmatranje i izviđanje su još uvek zadržala izvesne prednosti čak i nadmoć. Zato maskirne mere u nekim posebnim situacijama traže veća sredstva i primenu svih ostalih mera, s obzirom da maskiranje samo za sebe nije dovoljno. Ono je efikasno uz primenu prikrivenih i iznenađenih dejstava, ukopavanja, korišćenja noćnih i slabih meteoroloških uslova za pokrete, marševa i podilaženja, kao i ostalih mera koje imaju cilj da iznenade protivnika. Osim toga, valja uvek imati na

umu da mere maskiranja moraju biti efikasne protiv svih sredstava i načina izviđanja. Uzalud se preduzimaju efikasne mere maskiranja protiv aero-foto-izviđanja, pa čak i protiv izviđanja infracrvenim zracima, ako se radio-saobraćajem otkriju namere ili, još gore, mere maskiranja. Zato je nužno da se plan operativnog maskiranja stvara na nivou komande koja rukovodi planom operacije. Uostalom, sve mere bilo operativnog ili taktičkog maskiranja izvire iz osnovne ideje manevara, i imaju jedinstven cilj. Taktičko odnosno individualno maskiranje stvara uslove i za operativno maskiranje.

Tajnost maskiranja ima istu vrednost kao i svaka druga mera borbenog obezbeđenja. Ako nije sačuvana tajnost ideja i mere maskiranja, onda je čitava operacija kompromitovana. Plan mera za zaštitu tajnosti mora biti sveobuhvatan. Sa njim treba upoznati samo najnužniji krug starešina. Ima primera iz prošlosti da su štabovi armija upoznavani sa stvarnim zadatkom tek pošto su prikriivenim kretanjem i lažnim koncentracijama izvršili obimne radnje maskiranja. Znači, planovi operativnog maskiranja moraju biti centralizovani i čuvani u najvećoj tajnosti.

Iako je maskiranje neophodno u napadu i odbrani, ono ima različite uslove u jednom i drugom slučaju. Dok su u odbrani jedinice manje u pokretu, u napadu se menjanjem položaja i pravca više demaskiraju. Međutim, u odbrani su više izložene atomskom napadu, jer su prikupljene pa su i mere maskiranja nužnije. Neprijatelja treba navesti da izvrši atomske udare u »prazno«. Kao što potvrđuju iskustva iz drugog svetskog i rata u Koreji, efikasno maskiranje u odbrani nadoknađuje nedostatak snaga i omogućuje uspešno dejstvo i slabijim jedinicama.

Maskiranje je posebno važna mera borbenog obezbeđenja. Ono je od velikog značaja za sve zemlje, naročito za one koje ne raspolažu najsavremenijom tehnikom i izuzetno jakim sredstvima aktivne protivvazdušne odbrane a imaju povoljne prirodne uslove. Iz analize podataka može se videti da na većem delu naše teritorije postoje povoljni baš ovi prirodni uslovi za zaštitu od izviđanja iz vazduha, pod uslovom da su jedinice i pojedinci uvežbani u pogledu primene mera zaštite što treba da bude stalna briga komandi i starešina.

Iako su mnoga sredstva za osmatranje, izviđanje i otkrivanje ciljeva znatno tehnički usavršena, mnoga opšta načela i principi kojima se dosad rukovodilo pri maskiranju nisu izgubili svoj značaj, a posebno kad se radi o jednom kompleksnom sistemu maskirnih mera. Svi prirodni i veštački zakloni mogu se uspešno koristiti za prikriivanje sopstvenih trupa, vojne tehnike, objekata i različitih radova. Guste šume pružaju dobru zaštitu za sitnije objekte, dok je za maskiranje krupnijih objekata potrebno kombinovati pogodne zemljišne oblike, pošumljavanje i primenu veštačkih tehničkih sredstava. Noć i nepogodne vremenske prilike olakšavaju maskiranje i znatno umanjuju mogućnost otkrivanja. Pojava magle, naročito u dubokim rečnim dolinama, posebno povoljno utiče na maskiranje.

Da bi se mogle iskoristiti sve prirodne pogodnosti za maskiranje, potrebno je studiozno proučavati teritoriju, kako meteorološke pojave tako

i topografski i geografski stvor zemljišta. Ovakva studija teritorije bila bi u svakom slučaju velika pomoć vidovima, rodovima, višim štabovima i drugim zainteresovanim organima u pogledu maskiranja.

U uslovima savremene borbe, bez obzira na težnju da se postigne manja ili veća pokretljivost van komunikacija, putna mreža kao i važniji pravci dobijaju izuzetan značaj. Protivnik će svim raspoloživim sredstvima pratiti kretanje jedinica i borbene tehnike utvrđujući pri tome snage i pravce kretanja da bi na osnovu toga za sebe izvukao pouzdanije zaključke o bližim ili daljim namerama. To zahteva efikasnije mere za prikriivanje saobraćaja na putevima. Ovo se, načelno, ne može postići maskiranjem čitavih puteva, jer je to skopčano sa krupnijim tehničkim i ekonomskim problemima. Kao jedno od rešenja može se uzeti plansko pošumljavanje radi stvaranja pogodnih rejona za sklanjanje i maskiranje. Pošumljene rejone bi trebalo rasporediti na potrebnim rastojanjima uklapajući ih u postojeću zemljišnu sliku. Saobraćaj bi se morao planirati tako da se vozila od jednog do drugog rejona prebacuju u »skokovima«, pretežno noću, po lošem vremenu i jako ograničenoj vidljivosti.

Pored komunikacija, zgrade su u najviše slučajeva objekti koji zahtevaju brižljivo maskiranje. Ali s obzirom na njihovu veličinu, a ponekad i potrebu da se lociraju na zemljištu koje pruža vrlo slabe izgleda za maskiranje, tehnika prikriivanja i maskiranja zgrada zahteva dosta velike napore i srazmerno visoke materijalne izdatke. Dobrim izborom lokacije mogu se znatno smanjiti materijalni izdaci i vreme potrebno za maskiranje. Tipizirana izgradnja vojnih objekata jasno odaje njihovu namenu, čak i onda kada bi se izuzeli svi drugi demaskirajući znaci, i omogućava da se jednim aero-foto-snimkom mogu otkrivati i svi drugi takvi objekti. Zato bi trebalo sasvim potisnuti iz prakse pravolinijsko raspoređivanje zgrada, ograda, puteva i drugih elemenata unutar vojnih objekata.

Aerodrom predstavlja naročito osetljiv objekat, posebno za mlaznu avijaciju koja je vezana za čvrste poletno-sletne staze. Maskiranje ovako krupnih objekata predstavlja složen zadatak. Tu se nalaze uočljivi objekti: avioni, poletno-sletne i rulne staze, zatim stajanke, hangari, skladišta, komandno-administrativne zgrade, kasarne i drugo. Stoga je, pre izvršenja zadatka ove vrste, potrebno odrediti za svaki aerodrom da li je i u kojoj meri u konkretnom slučaju celishodno pristupiti izvršenju maskirnih radova. No, i pored teškoća, prema sadašnjim analizama, maskiranje tako krupnih objekata može dati vrlo pozitivne rezultate. Međutim, postoji mišljenje da maskiranje aerodroma u vreme atomskih bombi i projektila nema većeg značaja. Tim pre ako su pozicije aerodroma poznate stranim obavestajnim službama. Pri tome se gubi iz vida da neprijatelj neće na isti način i sa istim sredstvima napadati sve aerodrome, s obzirom da to zavisi od cilja koji se želi postići napadom, kao i od uloge aerodroma u čitavoj operaciji. Može se pretpostaviti da će neprijatelj izvestan broj aerodroma, koje će u bližoj ili daljoj perspektivi i sam koristiti, napadati sa ograničenim ciljem i klasičnim sredstvima, dok će u odbrani nastojati da ih uništi atomskim sredstvima. Na izbor sredstava i način napada uticaće i činjenica da li je aerodrom posednut ili nije. U svakom slučaju, ne može se pretpostaviti da bi neprijatelj tukao sve aerodrome atomskim

bombama. Pošto se unapred ne može proceniti kako će se i kojim sredstvima pojedini aerodromi napadati, logično je da se oni moraju prema snagama i sredstvima pripremiti i zaštititi od otkrivanja iz vazduha. Svako maskiranje, bilo pojedinih objekata, bilo aerodroma u celini, ako je uspešno ostvareno, onemogućava ili umanjuje precizno bombardovanje. U najgorem slučaju, primorava protivnika da troši više snaga i sredstava. Svakako je teže maskirati dobro poznate aerodrome, pogotovo ako se nalaze u blizini velikih industrijskih i političkih centara ili su periferijski raspoređeni. Takvi aerodromi se načelno i ne predviđaju za upotrebu u ratu, bar ne u početku.

Pouzdanu zaštitu od napada nuklearnim oružjem pruža decentralizacija i brzo premeštanje aviona na pripremne i maskirne operativne aerodrome. Ovakva koncepcija je opravdana jedino ako je unapred pripremljen, uređen i maskiran dovoljan broj operativnih aerodroma i ako su sposobni da prime i opsluže jedinice. Postoji i mogućnost da se izvrši decentralizacija na taj način što bi se na odstojanjima 3—4 km od poletno-sletne staze nalazile prikrivene grupe od 4 do 8 aviona, koje je još uvek lako maskirati i koje, čak i ako bi bile otkrivene, ne bi uvek predstavljale rentabilan cilj za atomsku bombu.

Samo maskiranje nije dovoljno za bezbednost aerodroma. Aerodrom koji raspolaže mrežom razvodnih staza, kaponirima i ukopanim skloništimama za ljudstvo, predstavlja žilav objekat pri napadu klasičnim sredstvima, a znatno umanjuje efekat i atomskog napada. Ali se ne može očekivati da će se maskiranjem rešiti svi problemi. Potrebno je da se i ostala dejstva sa njim usklade i obezbedi međusobno dopunjavanje. Naravno, veliku ulogu mogu da odigraju mere operativnog maskiranja, koristeći manevarske sposobnosti avijacije za prebacivanje snaga s jednog aerodroma na drugi i dejstvujući na više pravaca uz primenu demonstrativnih dejstava i uređenjem lažnih aerodroma.

Najlakše je postići dobro maskiranje, ako se objekat izgrađuje pod zemljom, ali je zbog visoke cene koštanja ovakva izgradnja prihvatljiva samo za objekte od izuzetnog značaja. Izvesna kompromisna rešenja, da se u podzemlje smeste samo najvažniji delovi objekta, takođe su skupa, iako ne kao prva, te ih je moguće sprovesti kod izvesnog broja objekata. Treba imati u vidu da su oba pomenuta metoda danas vrlo efikasna.

U vezi sa tendencijom podzemne ili polupodzemne izgradnje danas se opravdano postavlja pitanje, da li se maskirnim merama i rastresitom izgradnjom može postići relativno efikasnije prikriivanje objekata koji su od značaja za vojnu i privrednu moć zemlje. To bi, pored pogodnosti za maskiranje, umanjilo i rušilački efekat nuklearnog naoružanja. Prema onome što se sada može uočiti izgleda da se metod decentralizovane izgradnje sve više sprovodi u svetu, čak i u ekonomski snažnijim zemljama. Samo, u tim slučajevima maskirna tehnika može doprineti da objekat bude prikriiven za neprijatelja. Jasno je da se svi objekti ne mogu maskirati. Da bi se donela odluka koji objekat treba maskirati, mora se prethodno proceniti njegova taktičko-operativna važnost, tehničke mogućnosti maskiranja i ekonomska svrsishodnost. Najpogodnije je da se maskiranje objekata sprovodi od samog početka izgradnje, jer naknadno maskiranje zahteva više sredstava i gubi u svom značaju. Pri svemu ovome suviše

je isticati važnost i neophodnost tajnosti mera za maskiranje objekata. One se od samog početka moraju razraditi i uneti u elaborat. Nije svejedno da li se zna kojom smo bojom kamuflirali poletno-sletnu stazu ili neki drugi objekat, jer svaka struktura boje različito reaguje na pojedina sredstva za izviđanje, što za protivnika predstavlja dragocen podatak.

Svakako da nije dovoljno samo neposredno maskiranje objekata. Biće potrebno preduzeti i mnoge druge mere maskiranja od operativnog značaja, kao što su: dezinformacija putem širenja lažnih vesti; organizacija lažnih radio-mreža i radio-lokacionih stanica; primena lažnih manevara i koncentracija trupa; organizacija lažnih objekata sa taktičko-operativnim značajem; izvođenje demonstrativnih dejstava i lažnih inženjerskih radova i druge mere koje imaju za cilj da neprijatelja navedu na pogrešnu procenu o mestu i stanju jedinica i objekata.

Na osnovu dosadašnjih iskustava možemo zaključiti da je za dobro maskiranje, isto toliko važno da se poznaju mogućnosti osmatranja i otkrivanja i savremena sredstva koja se pri ovome koriste. Sva naučno-tehnička delatnost, pa često i vojno-politička, vezana za tehniku, sredstva i mere, kako izviđanja i otkrivanja tako i maskiranja, danas se najbrižljivije čuva u tajnosti. Bez obzira na to, trebalo bi nastojati da se prvenstveno za potrebe centralnih vojno-istraživačkih organa prikupi više informacija, naučno-tehničke literature, vojnih pravila, uputstava i primeraka pojedine opreme iz oblasti maskiranja. I u tom pogledu mora se držati paralelan korak sa zemljama koje postižu najveće rezultate i vrše intenzivnije pripreme u oblasti maskiranja.

Pored napred iznetog, postavlja se i pitanje kako se može obezbediti stručno i solidno izvršavanje maskirnih radova i drugih mera zaštite. Najbolji je način da su sve jedinice, starešine i komande uvežbane i pripremljene kao i u ostalim borbenim radnjama. To se može postići na različite načine, ali je, u prvom redu, važno imati odgovarajuća dobro razrađena pravila i uputstva, kategorisana po vrstama i stepenu tajnosti. Rad na izradi takvih uputstava trebalo bi smatrati za naročito prioritetan.

Za usvajanje maskirnih mera veoma je važna obuka starešinskog kadra u školama i trupi uz stalno uvežbavanje jedinica i svakog vojnika pojedinačno. Paralelno sa upoznavanjem maskiranja, starešinski kadar mora poznavati mogućnosti izviđačkih sredstava iz vazduha da bi znao oceniti svu opasnost koja otuda dolazi ako se ne preduzmu potrebne mere zaštite. Na vežbama treba ceniti i zahtevati mere maskiranja, kao i svaku drugu borbenu radnju. Time bi se isticala njihova važnost i stvorile određene navike kod starešina i vojnika.

Pri složenim maskirnim radovima vidovi i rodovi ne bi mogli sami rešavati sve zadatke. Takve zadatke može da rešava jedinstveni organ koji je u stanju da koordinira sve probleme savremenih mera i sredstava maskiranja. To obezbeđuje da se maskiranje ne izvodi svuda već samo tamo gde je to zaista neophodno.

Iskustva iz prošlih ratova su pokazala da nije opravdano ostavljati maskirne mere za odsudni trenutak. Potrebno je još u miru pristupiti maskirnim radovima i merama na jednom širokom planu i precizirati program po kome bi se ovi zadaci rešavali. Udruženi naponi pri tome su naročito neophodni na naučno-istraživačkom planu, gde treba omogućiti

praćenje i usavršavanje savremenih izviđačkih sredstava, a uz to i stvaranje baze za efikasne mere protiv izviđačko-obaveštajne delatnosti. Ovaj zahtev je nužan za sve zemlje, a najviše za one koje ne raspolažu jakim PVO i gde mere protivvazdušne zaštite igraju odlučujuću ulogu.

ELEKTRONSKO OMETANJE

Svestrana primena elektronike u naoružanju savremenih armija uslovlila je i intenzivan razvoj sredstava i načina za borbu protiv elektronske tehnike. U toku prošlog rata razvijen je poseban vid borbe nazvan »elektronski rat«. On u suštini obuhvata elektronsko izviđanje, ometanje, dezinformaciju i druge mere zaštite, čiji je cilj da za kraće ili duže vreme neutrališe rad neprijateljskih elektronskih sredstava, kako bi se sopstvenim snagama obezbedili najpovoljniji uslovi za izvršenje postavljenih zadataka.

Mogućnosti elektronskog izviđanja, ometanja, dezinformacije i protivometanja u sadašnjim uslovima su takve da se mora računati na njihovu masovnu pripremu u miru i ratu. Posebno treba istaći da je naročito usavršena elektronska oprema za izviđanje i ometanje iz vazduha, što ukazuje da će ova sredstva ubuduće biti i najviše korišćena.

Prema dosadašnjim iskustvima elektronsko ometanje se može uspešno primeniti u miru i u ratu za: sprečavanje neprijateljske propagande; neutralisanje neprijateljskih elektronskih uređaja u PVO (VOJIN, veza, komandovanje); ometanje komandovanja — organizacijom smetnji u saobraćaju i korišćenjem elektronskih sredstava u radio-mrežama jedinica; sprečavanje elektronskog izviđanja, navigacije i navođenja primenom raznovrsnih mera zaštite i dezinformacija.

Za uspešno izvršenje navedenih zadataka nužno je obezbediti potrebne podatke o dostignućima na polju elektronske tehnike uopšte, kao i taktičko-tehničke podatke pojedinih sredstava u naoružanju kod protivnika. Tu bi došli podaci o talasnom području i opsegu na kome dotična sredstva rade, frekvencama rada, snazi sredstava, vrstama modulacije, vrstama antenskih sistema i stepenu usmerenosti, kanalima na kojima se obavlja saobraćaj i drugi podaci taktičko-tehničke prirode koje je nužno poznavati. Neophodni su i podaci o rasporedu, dislokaciji i mogućnostima elektronskih sredstava u centrima za vezu, kao i prenos podataka sistemima za navigaciju, vođenje i samonavođenje borbenih sredstava, podaci o osposobljenosti ljudstva koje opslužuje i rukuje elektronskim sredstvima, posebno sposobnost i uvežbanost za rad u uslovima ometanja, kao i o protivmerama koje neprijatelj planira, odnosno preduzima za otklanjanje ili umanjeње smetnji. Ove osnovne podatke, bez kojih se ne može preduzimati ometanje, moguće je prikupljati na razne načine i preko mnogobrojnih izvora, kao što su: elektronsko izviđanje sa zemlje i iz vazduha specijalno podešenim uređajima za ovu svrhu, agenturnoobaveštajni rad, zatim korišćenje štampe, udžbenika, raznih tehničkih glasnika i časopisa, proučavanje kupljenih ili zaplenjenih sredstava, ispitivanje dezertera, zarobljenika i sl. Prema uslovima i mogućnostima u konkretnoj situaciji bira se i način, odnosno izvor za prikupljanje podataka.

Pod određenim uslovima elektronsko ometanje može biti primenjeno protiv svakog elektronskog sredstva na manjim i većim udaljenjima i u svako vreme. Zavisno od načina na koji se vrši ometanje pojedinih sredstava, ono može biti aktivno i pasivno. Koji će se način i kada primenjivati, zavisi od potreba, operativno-tehničkih mogućnosti i odluke komandanta kome su elektronska sredstva za izviđanje i ometanje potčinjena. Primena aktivnog metoda najuspešnija je pri ometanju radio-veza, radio-navigacijskog saobraćaja, sistema za radio-upravljanje, navođenje i radio-lokacionih uređaja. Međutim, on je dosta složen i zahteva angažovanje velikog broja sredstava. Njegova primena se uslovljava nizom činilaca. Sredstva i uređaji za ometanje moraju biti na istom tehničkom nivou kao i neprijateljska elektronska sredstva koja se ometaju. Uređaji za ometanje radio-saobraćaja moraju da raspolažu većom izlaznom snagom od uređaja koji se ometaju, što uvek nije moguće ostvariti. U uslovima kada se selektivno ometanje vrši jednim uređajem, moguće je ometati samo jedan radni kanal, što govori da je uspešno ometanje teško primeniti za duži period i na više sredstava, osobito kad postoje uređaji koji raspolažu sa nekoliko stotina kanala. Kada se vrši ometanje VKT i UKT-uređajima, efikasno ometanje moguće je samo na udaljenjima optičke vidljivosti i na određenim pravcima usmerenosti.

Na osnovu iznetih uslova za ometanje radio i radarskih sredstava može se konstatovati da je elektronskim uređajima na zemlji i na plovnim objektima moguće vršiti ometanje samo onih sredstava koja rade na srednje i kratko talasnom području, dok je ometanje rada elektronskih uređaja koji rade na području VKT i UKT vrlo ograničeno. Uspešno ometanje rada ovakvih sredstava može se očekivati samo na bližoj taktičkoj dubini, a za potrebe ometanja na većim dubinama treba očekivati da će se ubacivati manje i veće grupe u pozadinu branioca. Uspešno ometanje na svim dubinama neprijateljskog rasporeda moguće je vršiti sredstvima i uređajima postavljenim u avionu, balonu, helikopteru i drugim letilicama. Prednost i veća efikasnost uređaja postavljenih na vazduhoplovima ispoljava se u mnogostrukom povećanom dometu, mogućnosti brzog manevra i koncentraciji sredstava za ometanje. Već je praksa prošlog svetskog rata pokazala da je u obostranom elektronskom ometanju pretežno korišćena avijacija, a u budućem ratu verovatno će njena upotreba biti još masovnija. Pored uspešnog ometanja ovim metodom, moguće je i uspešno sprovođenje radio-dezinformacija.

Pasivno ometanje sastoji se u preduzimanju raznih mera tehničke prirode radi stvaranja veštačkih prepreka na pravcu prostiranja elektromagnetskih talasa i remećenja pravilnog funkcionisanja elektronskih sredstava. Ovim metodom se omogućava zaslepljivanje radarskih uređaja i stvaranje lažnih ciljeva u vazduhu, odnosno lažnih objekata na teritoriji izviđanja⁵. S obzirom na sredstva kojima se vrši, ovaj metod pruža braniocu velike mogućnosti u odbrani i u napadu, pa i u uslovima slabije teh-

⁵ Za ometanje i dezinformacije najuspešnije se koriste metalizirane trake i metalni odbojnici raznog oblika i dužine koji omogućuju reflektovanje elektromagnetnih talasa, kao i upijajuće pokrivke koje apsorbuju elektromagnetne talase.

ničke razvijenosti i opremljenosti za rad. Proizvodnja sredstava za ometanje je jednostavnija, prostija i jeftinija, a i njihova upotreba takođe je jednostavnija. Za izbacivanje i rasturanje u vazduhu mogu se koristiti avioni svih tipova sa dodatnim uređajima za tu svrhu, kao i rakete i granate specijalno izrađene za ove potrebe. Pasivno ometanje u krajnjem efikasno je kao i aktivno. Prednost jednom ili drugom načinu treba dati samo ukoliko to diktiraju operativno-taktičke potrebe i sredstva kojima se u datoj situaciji raspolaže.

U grupu ostalih mera zaštite od elektronskog izviđanja spadaju sve mere tehničke, taktičko-operativne, organizacione i vaspitne prirode preduzete da se onemogućiti efikasna primena elektronske tehnike u izviđanju i ometanju sopstvenog elektronskog saobraćaja. Neiscrpan izvor mera ove vrste obezbeđuje uspešno suprotstavljanje neprijatelju na širokom frontu uz masovno angažovanje i učešće svih raspoloživih snaga i sredstava. Neke od ovih mera, ako se planski i na vreme preduzmu mogu biti naročito efikasne i neprijatelju u velikoj meri otežati, a neki put čak i u celini onemogućiti, uspešno dejstvovanje.

Za postizanje efikasne zaštite od elektronskog izviđanja potrebno je, u prvom redu, organizovati intenzivan naučno-istraživački rad na sopstvenoj proizvodnji elektronskih sredstava i uređaja za potrebe naoružanja armije ili pak modifikovati i modernizovati postojeća. Veoma je važna proizvodnja i primena već poznatih »klasičnih« sredstava za elektronsku odbranu i dezinformaciju, kao što su metalne trake, odbojnici, upijajuće materije i sl. Temeljito izučavanje topografskog stvora zemljišta i njegovog uticaja na postavljanje sistema radio-relejnih veza, sistema osmatranja i drugih, kako bi se reljef najpovoljnije iskoristio, takođe doprinosi toj zaštiti, tim pre, što karakter reljefa pruža niz pogodnosti. Pored toga, valja istaći da teoretska i praktična obuka celokupnog sastava za rad u uslovima aktivnog elektronskog ometanja i dezinformacije i te kako su važni u ostvarenju ove zaštite. Efikasnu zaštitu od neprijateljskog elektronskog izviđanja moguće je ostvariti i primenom mnogih mera aktivne i pasivne odbrane. Masovnoj upotrebi elektronskih sredstava u izviđanju može se uspešno suprotstaviti samo masovna primena protivmera tehničke, taktičko-operativne, organizacijske i vaspitne prirode, kako na vojnom tako i na civilnom sektoru. Samo jedinstvena organizacija, koja bi u miru i ratu obavljala sve poslove sa ovog sektora rada može obezbediti uspešno planiranje i sprovođenje efikasnih mera zaštite na širokom planu narodne odbrane.

IZVIDANJE — MERA OBEZBEĐENJA

Izviđanje iz vazduha kao mera borbenog obezbeđenja ima značajnu ulogu. Jedinice izviđačke avijacije, namenjene su načelno da vrše izviđanje za potrebe svih vidova oružanih snaga. Organizacija izviđanja iz vazduha omogućava zainteresovanim komandama brzo korišćenje podataka. Zato je potrebna direktna povezanost između izvršioca izviđanja i korisnika podataka.

Pri planiranju upotrebe izviđačke avijacije od velikog je značaja koordinacija napora u prikupljanju podataka između kopnene vojske i ratnog vazduhoplovstva. Imajući u vidu da će u pozadini neprijatelja dejstvovati partizanske i druge jedinice, koje načelno u svom sastavu imaju obaveštajno-izviđačke organe za prikupljanje podataka o neprijatelju, snage izviđačke avijacije usmeriće se na izviđanje glavnih operacijskih pravaca i onih rejonu koji nisu kontrolisani od tih jedinica. Podaci dobijeni od partizanskih jedinica biće često polazna osnova za praćenje i proveru stanja objekata. Oni mogu biti i od neposredne koristi za obezbeđenje borbenih dejstava avijacije. Brzo javljanje o letovima neprijatejskih aviona, sletanju aviona na nove aerodrome, izgradnji novih aerodroma, stanju komunikacijskih objekata, postavljanju lansirnih uređaja itd. od velikog je značaja za vazduhoplovne jedinice koje imaju zadatak da dejstvuju po tim ciljevima. Njihova pomoć izviđačkoj avijaciji u pogledu navigacije pri noćnom izviđanju može biti dragocena. Svakako da za ovakve zadatke još u miru treba obučiti i pripremiti ljudstvo koje bi, pored ostalog, moglo odlično da rukuje sredstvima veze.

Karakter borbenih dejstava i povećana važnost prikupljanja podataka u savremenom ratu, a naročito ako se ne raspolaze adekvatnim elektronskim sredstvima (radari i televizori) za izviđanje, zahtevaju da se što više primenjuje vizuelno izviđanje. Ono je važno i zbog toga što ne zavisi od komplikovane opreme koja može biti oštećena i ometena, te se, prema tome, može vršiti svakim avionom sposobnim za letenje. Pilot-izviđač, sa svojom moći zapažanja i rasuđivanja, još uvek je važan organ za neposredno prikupljanje podataka. Obuka u tom smislu je važan elemenat za održavanje borbene gotovosti izviđača. Imperativno se postavlja da svaki pilot, u toku izvršavanja borbenih zadataka, vrši i izviđanje. Ovo je utoliko značajnije, jer je u borbenom obezbeđenju vizuelno izviđanje jedini način koji se može primeniti pri neposrednom izviđanju objekta dejstva.

Aero-foto-izviđanje će imati znatnog udela u periodu priprema borbenih dejstava i za izviđanje stacioniranih i slabo pokretljivih objekata. Često, kratki rokovi za primenu borbenih dejstava, na jednoj strani, i rastresiti raspored objekata na velikom prostranstvu, na drugoj strani, zahtevaju od komandi da što pre i strogo ograniče prostorije i objekte snimanja, a od osoblja koje snima maksimalno naprezanje da do određenih rokova obrade foto-snimke. Kosi i vertikalni aero-foto-snimci neprijateljske teritorije su od velikog značaja za svaku jedinicu, sve do izviđačke i diverzantske grupe. Pomoću aero-foto-snimaka se može unapred predvideti korišćenje svakog žbuna, staze i slično, kojih na karti nema. Karakter dejstva kopnene vojske na različitom terenu, za izvođenje prepada, infiltracije i drugih akcija do združenih operacija, zahteva da starešina ima što realniju sliku zemljišta. Zato se, po pravilu, nastoji da se, kad god to uslovi dozvoljavaju, svakoj jedinici obezbede aero-foto-snimci njenog rejonu, zone borbenih dejstava, kao i pojedinačnih objekata koje treba uništiti.

Važnu meru borbenog obezbeđenja predstavlja izviđanje iz vazduha sopstvenih trupa i objekata radi kontrole mera maskiranja. Za ovo se primenjuju najsavremenija sredstva izviđanja kojima se raspolaze. To je najsigurniji način otkrivanja svih nedostataka i u pogledu prikrivanja

snaga i objekata. Zato je nužno da se izviđanje pravovremeno obavi kako bi se mogli svi uočeni nedostaci na vreme otkloniti. Ovo naročito važi za aero-foto-izviđanje, koje će se u tu svrhu najčešće primenjivati. Izviđanje iz vazduha sopstvenih trupa i objekata je redovna mera borbenog obezbeđenja u svim važnijim operacijama kada se primenjuje plan maskiranja i obmanjivanja neprijatelja i svim vežbama i pripremama starešina i jedinica.

Moglo bi se zaključiti da maskiranje, elektronsko ometanje i sopstveno izviđanje, predstavljaju efikasne mere zaštite od neprijateljskog izviđanja i iznenađenja. Njihova efikasnost je uslovljena jedinstvenim planom angažovanja i rukovođenja. Udruženi naponi su naročito neophodni na naučno-istraživačkom planu, praćenju i usavršavanju savremenih izviđačkih sredstava i stvaranju baze za razvijanje efikasnih mera protiv izviđačko-obaveštajne delatnosti.

Obuka i nastava imaju značajnu ulogu u osposobljavanju starešina i jedinica za sprovođenje mera zaštite. Starešinski kadar mora dobro poznavati mogućnosti izviđačkih sredstava iz vazduha da bi znao oceniti svu opasnost koja otuda dolazi i preduzeti potrebne mere zaštite. Mere maskiranja, elektronskog ometanja i druge neophodno je obezbediti još u miru, s obzirom da u ratu za to neće imati vremena.

Iz celokupne analize uslova i mogućnosti nameće se kao opšti zaključak da se mogu preduzeti mnoge mere i da se s njima može uglavnom efikasno zaštititi od izviđanja iz vazduha. Glavno je sagledati ih, na vreme ih preduzeti i u tom smislu uvežbati jedinice.

General-major

Božo ŽARKOVIĆ

LAKE POMORSKE SNAGE U PROTIVDESANTNOJ ODBRANI NA USKOM MORU

Zbog relativno male udaljenosti obala i ne velikog prostora, uska mora su neposrednije izložena dejstvu borbenih sredstava raspoređenih na kopnu. Savremenim ratnim brodovima i avijaciji potrebno je malo vremena da iz svojih baza na obali (odnosno aerodroma u unutrašnjosti) stignu do bilo koje tačke na takvom moru.¹ Brzim i neprekidnim razvojem ratne tehnike uska mora postaju sve »uža«, a uticaj vidova i rodova sve jači i presudniji. Do ovoga je došlo i zato što se borbena dejstva napadača u savremenim uslovima ne ograničavaju samo na morsko prostranstvo i njegove obale, već neminovno zahvataju i dublju teritoriju na kopnu. Stoga i dejstva svih snaga odbrane na tako širokoj osnovici moraju biti jedinstvena. Eventualna slabost ili inferiornost jednog vida ili roda nadoknađiće se dejstvima drugih vidova ili rodova.

Pomorski, vazdušni ili kombinovani pomorsko-vazdušni desanti biće i u ovakvim morima najefikasniji vid dejstva napadača. Vjerovatno će biti manjeg obima, taktičkog ili diverzantskog karaktera, ali se ne može isključiti ni mogućnost da budu i veći. To će u prvom redu ovisiti o jačini pomorskih i vazduhoplovnih snaga kojim raspolaže napadač. Poduzimanje pomorsko-vazdušnog desanta operativnih razmjera redovno će biti povezano s razvojem dejstava na kopnu. Osnovni cilj takvog desanta biće sa dejstvo snagama kopnene vojske koje izvode operacije na glavnom pravcu. Njegov naredni cilj može biti iskrcavanje jačih i svježijih snaga radi okupiranja šire teritorije, izbijanje u važnije rejone i zauzimanje objekata strategijskog značaja. Manje je vjerovatno da će ovakav desant biti izolovan i da će samo njime napadač otpočeti agresiju. On će radije poći kopnenim pravcima ili kombinovano. No, pripreme ovakvih operacija teško da mogu ostati u tajnosti — jedno zbog ne velikog prostora na kome se sve to odvija, a drugo zbog razvijenosti sredstava izviđanja. Pribegavanje pripremi van područja uskog mora dovodi opet do niza drugih problema kao što su: mogućnost blagovremenog otkrivanja desanta još na maršu, potreba prekrćavanja trupa iz većih brodova itd. Općenito, u ovakvim operacijama ređe će doći u obzir upotreba većih ratnih brodova ili sastava, pošto se u uskom moru oni mogu lakše otkriti i relativno lako uništiti projektilima i avijacijom s kopna. Međutim, za obezbjeđenje i podršku

¹ Mada je teško definisati »usko« more određenim dimenzijama, orijentacije radi, a s obzirom na savremena borbena sredstva, može se uzeti da ono ne prelazi širinu od oko 400 km, što omogućava pojedinim vrstama ratnih brodova da ga u toku jedne noći (8—10 časova) pređu, dok će avijaciji i specijalnim oružjima biti za to potrebno nekoliko desetina minuta. Detaljnije o pojmu uskog mora vidi M. Dorotka, *Uticaj uskog mora na ratna dejstva*, *Mornarički glasnik*, 5/1963.

većih pomorskih desanata i zadataka sa odlučujućim ciljem, nije isključen prodor i takvih ratnih brodova i sastava u pojedina važnija područja uskih mora. Tako su, na primjer, na jednoj združenoj vježbi snaga Atlantskog pakta, izvedenoj u području sjeveroistočnog Sredozemlja, nosači avioni bili angažovani za podršku i u dardanelskom tesnacu.

Pomorski ili pomorsko-vazdušni desant taktičkog i diverzantskog karaktera čiji je cilj uništenje ili onesposobljavanje važnijih objekata na obali i otocima, zauzimanje pojedinih luka, baza i uporišta, neposredno sadejstvo i podrška kopnene vojske na primorskom krilu i sl. — prevoziće se najčešće brzim jedinicama lakih pomorskih snaga: torpednim čamcima, topovnjačama i sl. Prevoz će načelno biti bez posebnih dijelova za obezbjeđenje i podršku, pošto ovo mogu da obave i same snage koje se prevoze. Ali, snage desanta mogu se u uskim morima prevoziti i iskrcevati s jedne obale na drugu i specijalnim desantnim brodovima. Po načinu izvođenja, i jedni i drugi desanti biće brzi i iznenadni. Izvodiće se najčešće noću ili pri slaboj vidljivosti. Zato je protivdesantna odbrana najvažniji zadatak obalske odbrane. Čitava organizacija i komandovanje snagama odbrane podređuju se ovom zadatku, objedinjavajući pri tom sve jedinice kopnene vojske, vazduhoplovstva i mornarice. Step en angažovanja pojedinih vidova i rodova i postavljanje težišta odbrane zavisice uglavnom od karaktera napada i dejstava napadača.

U borbi protiv većih desanata težište će redovito biti na kopnenoj vojsci. Time se, naravno, ne isključuju dejstva pomorskih i vazduhoplovnih snaga. Sve do hvatanja desanata za obalski rub aktivnost snaga branioca leži upravo na tim snagama, u kombinaciji sa projektilima i raketama s kopna. Jer, sigurno je da će u takvim situacijama napadač biti znatno nadmoćniji na moru i u vazduhu, pa bi prebacivanje težišta na pomorsko-vazduhoplovne snage bilo veoma necjelishodno i moglo bi da dovede do relativno lakog uništenja tih snaga branioca. Zbog toga se zadatak pomorskih snaga u ovom slučaju svodi uglavnom na njihova samostalna dejstva i na sadejstvo s avijacijom u cilju otkrivanja neprijateljskog desanta, usporavanja i otežavanja njegovog nastupanja ka obali i nanošenja što većih gubitaka. Izuzetno i u posebno važnoj situaciji može doći i do odsudnog angažovanja pojedinih dijelova pomorskih i ostalih snaga čime se, gledajući na pomorske snage u cjelini, ipak ne odstupa od navedenog osnovnog principa. Kopnene snage angažovaće se u borbi protiv pomorskog desanta već na samom obalskom rubu, a ako je potrebno, dijelom snaga i na pojedinim otocima. Samo upornom odbranom ovih snaga sprečiće se brzo prodiranje napadača u dubinu obalskog kopnenog pojasa.

Zadaci lakih pomorskih snaga. Općenito, lake pomorske snage na uskom moru, gotovo redovito uz posrednu ili neposrednu podršku ostalih snaga obalske odbrane, naročito vazduhoplovstva, ispoljavaju aktivnost kroz dejstva manjih borbenih i taktičkih grupa, pretežno u sopstvenom obalskom području. Dejstva ovih snaga na otvorenom moru i u protivničkom obalnom pojasu traju kratko vrijeme. Pri tome se teži da ona budu što više noću i po lošim klimatskim uslovima da bi se na taj način bar donekle umanjila efikasnost savremenih elektronskih uređaja za otkrivanje. No u pojedinim situacijama, kao što je iznenadni susret brodova, nije

isključena upotreba ovih snaga i danju. Njihova dejstva se karakterišu ofanzivnošću i upornošću. Ofanzivnost se postiže aktivnim dejstvima, izvršavanjem najrazličitijih zadataka uz stalnu težnju da se protivnik iznenadi. Pored toga, ona zahtijeva brze i pogueodne manevre u cilju koncentracije na najvažniji cilj. Manevar pomorskih snaga ne smije biti sputavan odsudnom i neposrednom odbranom bilo kog objekta ili obalskog odsjeka. Upornim angažovanjem pomorskih snaga smanjuju se protivnička aktivnost i inicijativa, čime se postižu veća sloboda i sigurnost za vlastite snage u sopstvenom obalskom području.

Pomorske snage u uskim morima iskorišćavaju do maksimuma prednosti koje im pružaju razučeni dijelovi obale, a eventualno i otoci. Takvi uslovi olakšavaju postizavanje rastresitog rasporeda uporišta i sidrišta lakih pomorskih snaga, stvaraju povoljnije mogućnosti maskiranja i omogućavaju brze i iznenadne koncentracije snaga na određenom pravcu ili u određenom području. Razučena obala sa isturenim otocima povećava dubinu u sistemu obalskog osmatranja i predstavlja isturenu osnovicu za dejstva i prihvat pomorskih snaga. Kada se ovim prednostima dodaju još podrška i zaštita koje pomorskim snagama pružaju stalni elementi obalske odbrane, jedinice kopnene vojske i vazduhoplovstva, dobija se približna slika uslova u kojima će dejstvovati pomorske snage u uskim morima.

Lake pomorske snage u odbrani morske obale izvršavaju važne i raznovrsne zadatke. One vode borbu sa pojedinim dijelovima protivničkog desanta krupnih razmjera da bi mu usporile tempo nastupanja na obali. Pored toga, sprečavaju taktičkim i diverzionim desantima da postignu cilj učestvujući pri tom i u njihovom uništenju. Uz to vrše i napade na neprijateljske komunikacije i obezbjeđuju saobraćaj na sopstvenim. Njihov je zadatak da sprečavaju pojedinačne prodore površinskih i podmorničkih snaga protivnika u kontrolisano obalno more, odnosno da gone i uništavaju takve dijelove ukoliko bi uspjeli da se probiju. One vode borbu i sa protivničkim diverzantima i učestvuju u njihovom uništenju u obalskom području, izvode PVO i preduzimaju zaštitne mjere protiv dejstva protivničkih vazdušnih snaga. Pored toga, poduzimaju i odgovarajuće mjere za otklanjanje i smanjenje opasnosti od nailaska na mine koje su položile vazdušne, površinske ili podmorničke snage protivnika itd.

Priprema protivdesantne odbrane. U odbrani obale od pomorskog desanta lake pomorske snage izvršavaju zadatke koji su različiti u pojedinim fazama protivdesantne odbrane. U fazi pripreme izvršavaju u prvom redu one zadatke čiji je cilj da se dopune mjere poduzete još za vrijeme mira. Te mjere obuhvataju: polaganje svih vrsta dopunskih minskih prepreka ispred obale i otoka i polaganje specijalnih protivdesantnih sredstava na mjesta podesna za iskrcavanje pomorskih desanata; zaštitu snaga koje polažu te mine i zaprečna sredstva uz obalu; izviđanje priprema protivnika za desant; mobilizacijsko prevoženje jedinica kopnene vojske, evakuacija i disperzija materijalnih sredstava, zaštita svih vrsta prevoženja i održavanje povoljnog operativnog režima u obalskom akvatoriju.

Polaganje dopunskih minskih prepreka i ostalih zaprečnih sredstava važan je i dosta složen zadatak. O brzini polaganja i tajnosti ovisi u

najvećoj meri uspjeh, zbog čega u njemu učestvuju, posredno ili neposredno, gotovo svi elementi protivdesantne odbrane. Polaganje izvode minopolagači, po pravilu noću i u najvećoj tajnosti. U obezbjeđenju minopolagača učestvuju, kao što je već navedeno, i ostale pomorske i protivdesantne snage, a prema obimnosti zaprečavanja, na pojedinim područjima mogu biti grupisane i jače pomorske snage.

Problem polaganja mina i zaprečnih sredstava, s obzirom na niz specifičnosti i zahtjeva taktičkog i navigacijskog karaktera (tačnost polaganja i obilježavanje prepreka zbog vlastite sigurnosti i sl.), rješava se upotrebom ostalih pomorskih snaga za navigacijsko obezbjeđenje jedinica koje polažu mine.

Održavanju minskih i drugih prepreka treba takođe pokloniti odgovarajuću pažnju. S obzirom na to da će protivnik otkrivati pojedine prepreke i kroz njih otvarati prolaze, odnosno pristupati njihovom djelimičnom razminiranju, biće potrebno imati gotovo u stalnoj pripravnosti odgovarajući dio snaga i sredstava za zanzavljanje i dopunu tih prepreka.

Da bi se očuvala tajnost i prikriilo polaganje mina kao i šire područje u kojem se polažu prepreke, treba poduzeti niz mjera i postupaka. Pored toga što će se ovi zadaci izvoditi noću i pri slaboj vidljivosti, biće korisno da se radi obmane protivnika istovremeno sa polaganjem prepreka izvode i drugi zadaci na širem prostoru mora.

Jedan od osnovnih zadataka u pripremi protivdesantne odbrane je organizovanje što efikasnijeg izviđanja i osmatranja neprijatelja kako bi se blagovremeno mogle otkriti njegove pripreme za desant i pratiti njihov tok. To omogućuje da se što tačnije dođe do zaključka gdje će se i s kojim snagama neprijatelj iskrcati. Pored specijalnih jedinica i avijacije, u tu svrhu se koriste i pomorske snage. Ovo izviđanje se organizuje na širem planu i obuhvata morsku i kopnenu prostoriju cjelokupnog vojišta sa kojeg se očekuju dejstva neprijatelja.

Pomorske snage koje učestvuju u protivdesantnoj odbrani redovito će se upotrebljavati za dopunu i ojačanje obalskog sistema osmatranja. Time će se postići veća sigurnost osmatranja i otkloniti opasnost iznenadne pojave i dejstva protivničkih snaga s mora. Na pojedinim važnijim pravcima i u područjima gdje su mogućnosti osmatranja s obale slabije, mogu se pojedine grupe brodova isturati na veću udaljenost od obale da bi se tako povećala dubina pojasa osmatranja i da bi što duže mogli da prate otkrivene snage protivnika.

U pripremnom periodu protivdesantne odbrane, pored ostalih zadataka, vršiće se mobilizacijski razvoj i prevoženje jedinica i ratne opreme. To će biti planska dekoncentracija, odnosno evakuacija i prevoženje raznih materijalnih sredstava iz mirnodopskih baza i luka duž obale i na otoke. U savremenim uslovima izvršenje ovog zadatka će predstavljati jako osjetljiv i dosta složen problem. Ranije su u njegovom izvršenju učestvovali uglavnom mobilisani brodovi trgovačke i pomoćni brodovi ratne mornarice. Međutim, na uskom moru, s obzirom na izuzetno teške okolnosti pod kojima će se ljudi i sredstva prevoziti i da bi se u tim uslovima što prije i sigurnije izvršio zadatak, biće korisnije da se za to upotrijebe brze jedinice ratnih brodova (torpedni čamci, motorne topov-

njače i druge jedinice). Njihov bi zadatak bio: neposredno mobilizacijsko prevoženje jedinica na pojedine otoke i obale, prevoženje i evakuacija materijalnih sredstava i obezbjeđenje prevoženja.

Prednost prevoženja brzim ratnim brodovima je u ekonomiji snaga, brzini i sigurnosti prevoženja. Za osiguranje takvog prevoženja nisu potrebne posebne snage. Samo prevoženje može se vršiti i kombinovano, tj. da ove snage vrše istovremeno obezbjeđenje i prevoženje jedinica. Način obezbjeđenja prevoženja ovisit će uglavnom o okolnosti u kojima se izvodi i konkretnim uslovima na tom području. Prevoz otvorenim morem i uz nezaštićenu obalu obezbjeđivaće se neposrednim osiguranjem pomorskih snaga koje vrše prevoženje. U drugom slučaju, kad se prevoženje vrši uz vlastitu obalu koja je razučena i zaštićena otocima, obezbjeđenje će se izvoditi posrednim putem, tj. prethodnim pretraživanjem i zatvaranjem pojedinih prolaza i otvorenih dijelova obale. Prema tome, obezbjeđenje prevoženja morem može se izvoditi posrednim i neposrednim putem i u kombinaciji. Prevoženje će se izvoditi pretežno noću, a ukoliko se izvodi na dužoj relaciji, onda najčešće u etapama.

Uporedo sa izvršavanjem navedenih zadataka u fazi priprema protivdesantne odbrane, pomorske snage izvršavaju i druge zadatke čiji je cilj da održe što povoljniji operativni režim u vlastitom obalnom području. U izvršavanju ovog zadatka učestvuju sve pomorske snage prema svojoj namjeni, a stepen njihovog angažovanja ovisit će uglavnom o aktivnosti vazдушnih i pomorskih snaga protivnika.

Upotreba lakih pomorskih snaga u fazi izvođenja protivdesantne odbrane. Ova faza obuhvata dejstva lakih pomorskih snaga po desantnim brodovima i sredstvima u toku marša i u zoni iskrcavanja. Nju karakterišu intenzivnost dejstva svih snaga u odbrani ugroženog dijela obale i aktivna napadna dejstva po snagama desanta. S obzirom na važnost protivdesantne odbrane, njenoj organizaciji se posvećuje velika pažnja i rukovođenje svim snagama izvodi se obično objedinjeno.

Lake pomorske snage izvode dejstva na desante načelno u vlastitom obalnom moru — zoni iskrcavanja desanta. Međutim, iako rjeđe, one će se upotrijebiti i u napadu na desant na otvorenom moru. Torpedni čamci (topovnjače) i diverzantske jedinice mogu se po potrebi uzeti i za prethodna dejstva u neprijateljskoj akvatoriji, pa čak i u zoni ukrcavanja neprijateljskog desanta. U dejstvima na otvorenom moru lake pomorske snage izvršavaju svoje zadatke samostalno i uz neposrednu podršku drugih pomorskih snaga i avijacije.

Izvođenje prethodnih napada na desant na otvorenom moru ima za cilj da se protivniku nanesu što veći gubici, da se oslabi i dezorganizuje njegova moć, odnosno da se stvore što povoljniji uslovi za izvršenje glavnog napada. Sam način izvršenja prethodnih napada na desant biće različit. To će uglavnom ovisiti o konkretnoj situaciji u kojoj se izvode napadi, odnosno o jačini snaga protivnika koje štite i osiguravaju svoj desant na maršu. Ipak će se najčešće izvoditi zajednički napadi pomorskih i vazduhoplovnih snaga. Naime, uz korištenje noći i loših meteo-uslova i uz pridržavanje postojećih načela o upotrebi lakih pomorskih snaga u uskom

moru, ovi napadi će se najčešće izvoditi torpednim snagama uz artiljerijsku podršku razarača i u sadejstvu s avijacijom. Što se tiče snaga koje štite i osiguravaju desant, treba težiti da se one odvoje i vežu manevrom i dejstvom vlastitih artiljerijskih snaga i avijacije, kako bi se na taj način stvorili što povoljniji uslovi torpednim snagama za izvršenje napada na desantne brodove.

Ukoliko je obala razučena i zaštićena otocima pri napadu na desant na otvorenom moru, korisno će u pojedinim slučajevima poslužiti pojedini otoci i grupe isturenih otoka kao oslonci za napad i prekriveno podilaženje mjestu napada. Napad će se izvoditi najčešće neposredno, pred vlastitom obalom i u zoni gdje sve snage i sredstva određena za borbu mogu jednovremeno da otpočnu dejstva.

U takvim uslovima, gdje će doći do punog izražaja sadejstvo i upotreba cjelokupnih protivdesantnih snaga i gdje će minske i druge prepreke ograničiti manevar snaga zaštite i osiguranja desanta, a relativno velik broj ciljeva prisiliti ove snage da se angažuju na više pravaca — biće najcjelishodnije da se angažuju i ostale pomorske snage. Prema tome, najcjelishodnija upotreba lakih pomorskih snaga u napadu na pomorski desant u uskim morima biće u vlastitom obalskom području, a glavna karakteristika tog napada je: zajednička i jednovremena dejstva svih snaga koje učestvuju u protivdesantnoj odbrani i oslanjanje pomorskih snaga na stalne elemente obalske odbrane.

Lake pomorske snage uglavnom se angažuju prema svojoj namjeni sa težištem da se ovi napadi izvedu u zoni u kojoj mogu uzeti učešća svi stacionarni i manevarski elementi obalske odbrane. Osnovni cilj ovih snaga u napadu na desant biće desantni brodovi i desantna sredstva, a samo u izuzetno povoljnim situacijama to mogu biti i snage koje obezbjeđuju desant i iskrčavanje. U pojedinim slučajevima cilj napada mogu biti i neprijateljski minolovci dok vrše eventualna dopunska razminiranja.

U toku upotrebe lakih pomorskih snaga, pri dejstvima na neprijateljski desant u uskim morima, treba istaći i to da će neprijatelj u pripremi desanta, a naročito pred njegovo izvršenje, preduzeti intenzivne vazdušne i pomorske napade na obalu i otoke sa težištem na zoni iskrčavanja. Opasnost za njegov desant povećavaće se prema mjeri približavanja obali. Njegov položaj će biti najosjetljiviji i relativno najteži kad dođe u zonu iskrčavanja, odnosno za vrijeme podilaženja desantnih jedinica obalskom rubu. Pri tome treba uzeti u obzir da će i snage obezbjeđenja i zaštite desanta biti pojačavane u istoj srazmjeri, a naročito u pogledu angažovanja vazdušnih snaga, i da će koncentracija jačih protivnikovih jedinica na relativno maloj prostoriji (zoni iskrčavanja) i njihove dosta velike vatrene mogućnosti predstavljati za snage branioca i te kako veliku opasnost. Zbog navedenih mogućnosti napadača i opće situacije neposredno pred iskrčavanje desanta, pomorske snage treba da su što rastresitije raspoređene. Izvlačenje snaga iz zone iskrčavanja, odnosno njihovo udaljavanje, treba da bude u skladu sa mogućnostima njihove predstojeće upotrebe u napadu na desant, odnosno da se u pogodnom momentu mogu koncentrisati i upotrebiti na određenom pravcu.

Napad na pomorski saobraćaj kojim protivnik dotura i pothranjuje desantne snage na kopnu. U fazi borbe sa iskrčanim protivnikom na obal-

nom rubu i po dubini obalnog pojasa, pomorske snage u cjelini, a posebno lake, imaju zadatak da otežavaju pothranjivanje i snabdijevanje iskrvanih snaga, spriječe neprijatelju širenje mostobrana duž obale, da podržavaju i obezbjeđuju manevar vlastitih snaga kopnene vojske u odbrani otoka i obale. Pored toga, one imaju zadatak da onemogućavaju neprijatelju uspostavljanje kontrole i povoljnog operativnog režima na zauzetom području i da doprinesu oživljavanju sopstvenih snaga na okupiranom otočnom i priobalnom području.

Obimnost, raznovrsnost i karakter navedenih zadataka, s jedne strane, i opći uslovi stvoreni na obali i u obalnoj akvatoriji branioca iskravanjem desantnih snaga protivnika i gotovo stalnim prisustvom njegovih pomorskih jedinica u zoni dejstva pomorskih snaga branioca, a druge strane, predstavljaju za braniočeve pomorske snage obiman i dosta složen problem. Naime, novonastala situacija i tako složeni uslovi čine u izvjesnom smislu novu i donekle specifičnu fazu borbene upotrebe pomorskih snaga.

Međutim, razmatranje ovog problema u cjelini prelazi okvir ove teme. Svaki od navedenih zadataka zahtijeva posebnu analizu i detaljnu obradu. Zbog toga se ovdje iznosi i u najkraćem obimu razmatra samo onaj dio problema koji se odnosi na dejstva braniočevih lakih pomorskih snaga na protivnički pomorski saobraćaj.

U ovoj fazi protivničkih dejstava na obalnom rubu i po dubini braniočeve teritorije, lake pomorske snage usmeravaju aktivnost i napade u prvom redu na transportne brodove koji prevoze živu silu i doturaju materijalna sredstva. S obzirom na relativno dosta velike potrebe u živoj sili i materijalnim sredstvima (dnevne materijalne potrebe samo za jednu savremenu diviziju iznose od 6.000 do 8.000 tona raznog materijala), može se očekivati da će pomorski saobraćaj između neprijateljskih ukrcnih luka i zone iskravanja biti vrlo živ i intenzivan i da će time biti stvoreni vrlo povoljni uslovi za upotrebu lakih pomorskih snaga.

Način dejstva lakih pomorskih snaga na pomorski saobraćaj biće različit. Svakako da će težište dejstva biti u akvatoriji koju protivnik kontroliše. U to područje se prethodno upućuju vlastite pomorske snage ili se napadi izvode s osloncem na vlastitu teritoriju. U naročito povoljnim uslovima, lake pomorske snage mogu izvoditi napade na protivničke transportne brodove i na otvorenom moru i u protivničkom obalskom području; onako kako je to već izneto za napade u pripremnom periodu. Torpedni i ostali napadi na transportne brodove i ostale snage koje pothranjuju i snabdijevaju desant izvodice se na isti način, tj. kako je to već ranije rečeno za napade lakih pomorskih snaga na desant.

Dejstva lakih pomorskih snaga na neprijateljski pomorski saobraćaj u toku snabdijevanja iskrvanih snaga predstavljaju vrlo važan vid dejstva koje organizuje branilac. U pojedinim slučajevima, kad se situacija na kopnenom frontu povoljno razvija za branioca, ova dejstva će poprimati vanredan značaj i mogu imati odlučujuću ulogu za daljnji razvoj situacije.

Kapetan bojnog broda
Petar PEKO

О КОМАНДОВАЊУ ЗДРУЖЕНИМ ЈЕДИНИЦАМА

Нагли развој борбених средстава довео је до многих промена у организацији оружаних снага свих земаља, а нарочито код великих светских сила. Овакав развој армија предсказује велику компликованост борбених дејстава у евентуалном рату; ова ће дејства бити веома разноврсна и одвијаће се у захвату огромних копнених, поморских и ваздушних пространа, уз брзо смењивање догађаја, ситуација и услова на бојиштима.

Један од главних проблема који се данас постављају у склопу организација и припреме оружаних снага свих земаља јесте проблем командовања у новим условима. Питање је како обезбедити потребну контролу над одвијањем догађаја на бојиштима и најнеопходнију могућност утицања на те догађаје и како остварити неопходну меру сврсисходног усмеравања и искориштавања расположивих борбених и помоћних снага и средстава, која би била у складу са њиховом наменом и могућностима.

Одмах је потребно истаћи два битна нова елемента евентуалног рата који највише захтевају нову и другачију организацију и систем командовања, а то су:

Масовна употреба нуклеарних средстава која својим дометом и великом разорном моћи могу моментално онеспособити, па и уништава комплетне команде и оставити читаве здружене јединице без неопходне координације и усмеравања и

Електронски рат који ће првенствено бити усмерен на ометање и онемогућавање дириговања снагама и средствима противника.

Питање се подједнако компликовано поставља пред велике, најмодерније опремљене армије, као и пред армије мањих земаља, опремљене модерним борбеним средствима. Јер, прве ће имати далеко бројнију модерну борбену технику и разноврсније снаге, а друге, технички слабије опремљене армије мораће да ратују у тежим општим условима, вероватно против технички надмоћнијег противника, проналазећи и примењујући одговарајуће, квалитативно нове облике форме борбених дејстава, адекватне таквим ратним условима и својим могућностима, што ће им компликовати и отежавати командовање. И армије наоружане само класичним оружјем, које би због тога остале углавном у оквирима класичне организације и формације, не би могле, нити би смеле, остати на досадашњој организацији својих команди и систему командовања, јер се и оне морају припремати за рат у коме ће доћи до масовне примене нуклеарних удара и електронике.

Због тога ће организација и систем командовања у свим армијама решавати тешке и компликоване проблеме руковођења оружаним

снагама и борбеним дејствима; припремљеност и ефикасност те организације може да одигра веома значајну улогу у општем односу снага на бојиштима, јер ће од могућности сврсисходног усмеравања акције властитих снага, као и од могућности да се противникове снаге више или мање обезглаве, умногоме зависити и исход сукоба у појединим ратним дејствима.

Нови услови командовања постављају овај проблем у својој оштрини пред команде свих видова и родова оружаних снага и свих степена, а посебно у тешкој и сложеној форми пред врховну команду оружаних снага и пред команде здружених јединица, као што су: армије, корпуси и дивизије.

САСТАВ И ОРГАНИЗАЦИЈА КОМАНДИ

У погледу састава и формацијске структуре команди здружених јединица поставља се низ нових захтева.

Први захтев, често и свуда декласирани, јесте да савремене команде, са свим непосредно припадајућим деловима, треба да буду што мање. Ово је у свим армијама усвојено као начело и, у циљу смањења, команди, прибегава се разним организационим и другим покушајима и решењима. У структури команди и штабова у неким армијама се обједињују послови више органа у надлежност једног — интегрираног органа.¹ Увођењем механизованог рада и електронике, као и савршенијим методима рада настоји се да се смањи број људи у штабовима итд.

Међутим, тежња за смањивањем команди наилази на препреке у потреби да команде буду потпуне, тј. довољне за обављање своје разгранате улоге и да непрекидност њиховог рада буде неминовно заступљена. Савремена команда здружене јединице, и поред жеље за смањивањем, мора ипак да буде толико бројна да у току ратних дејстава, истовремено обавља следеће основне функције: руководи борбеним дејствима која су у току (усмерава снаге и средства, координира дејства и подршку, организује садејство и интервенише по свим питањима од значаја за текућу операцију); планира наредна дејства и операције; обавља све редовне послове команде око развоја, организације, снабдевања и потхрањивања, стање бојне готовости својих јединица и установа (продужујући тиме све оне послове који постоје и у мирнодопском раду и који се у ратним условима проширују и усложњавају); анализира цело време искуства из протеклих и текућих дејстава, изналази и припрема нове тактичке и друге поступке на основу ранијих резултата, успеха и неуспеха; рад на резервном командном месту, како би резервна команда, као језгро, по потреби могла да преузме руковођење операцијом која је у току, и припрема следећих дејстава итд.

¹ Међутим, у пракси је тешко остварити тежњу да команде буду мање него раније. Оне су данас веће и гломазније него икада и стално расту, што ће бити разматрано у даљем излагању. О томе шта је команда, а шта штаб, постоји више тумачења и ставова. Овде је узето да је команда целокупан људски састав који помаже команданту да руководи потчињеним јединицама, а штаб део (орган) команде са одговарајућом разгранатом улогом.

Сви ови основни послови односе се на команде здружених јединица и то уколико се ради о вишој команди они су разгранатији и обимнији све до врховне команде у којој се морају обављати на највишем нивоу, квалитету и ширини захвата.

Осим тога, свака команда, мора све ове основне задатке да обавља паралелно (истовремено) и непрекидно у најдоследнијем смислу речи.

Непрекидност у раду команди постиже се већим бројем људи који омогућује рад у сменама. На појединим местима нужно је имати две смене, а у неким пословима, где се захтева већи интензитет и напрезање у раду, потребно је имати и више од две смене. Непрекидност командовања данас се нарочито много помиње у вези са новим ратним условима, јер је она угрожена дејством нуклеарних средстава, а неопходна је више него икада раније због велике динамичности дејстава. Овај захтев решава се увођењем резервне команде и резервног командног места, што је у овој или оној форми усвојено у свим армијама, уз еластичност организације команди која је такође неопходна.

Услови који се очекују у почетној фази рата диктирају захтев да команде морају бити исте у миру као и у рату, односно готово једнаке. Њихова организација са прелазом на ратну улогу не сме да трпи веће промене. Разлози за ово су потреба брзог деловања и неопходност да команде буду увежбане и за време мирнодопске обуке оспособљене за своју улогу. Веће организацијске и кадровске промене у командама, у моменту њиховог преласка на ратну улогу, биле би вишеструко неповољне и опасне, нарочито када се узму у обзир услови који се очекују у самим почетним моментима избијања рата. Чим избије рат команде се хитно премештају на ратну локацију, па је већ и то довољан потрес у њиховом раду у почетној фази.

Међутим, у мирнодопским условима не може се од команде (људи и средстава у њој) захтевати оно напрезање и начин рада као у рату. Та чињеница, као и неке друге, утиче на то да су команде у миру велике по броју људи. Мирнодопској гламазности виших команди понекад је узрок и то што баш оне директно утичу на решења или решавају о свом саставу и величини, при чему може да дође до тражења превеликог комодитета у раду или пак до испољавања нездравих амбиција појединих руководилаца, нарочито ако се не примењују научни методи у развијању команди и одређивању њихових формација.

За формирање и организациону структуру сваке команде треба поставити одговарајуће ратне критеријуме. Не сме се стварати ниједна команда или војна установа уопште, а да водећи критеријуми не буду управо захтеви евентуалног рата и конкретне могућности. Тек на основу тога може се свесно ићи на одређена неизбежна одступања, повећања и сл., али се одмах мора до детаља решити шта ће се урадити са вишком кадра и средстава при преласку на ратну формацију (ово је неопходно за све и свакога). Међутим, посматрајући разне војне установе и команде или поједине њихове делове, у неким армијама не можемо се отети утиску да су при њиховом стварању и развијању ратни критеријуми били запостављени.

Покретљивост команди се данас више потенцира да би се омогућило њихово брзо премештање ради праћења борбених дејстава и избегавања нуклеарних удара, напада авијације, дејства средстава електронског рата, диверзија итд. Покретљивост се постиже усавршавањем техничке опреме команди, доделом довољног броја возила и изградњом специјалних возила за рад у покрету. Захтев за покретљивошћу команди тешко је ускладити са потребом укопавања, утврђивања и маскирања на командном месту, али је очито да услови савременог рата неминовно траже и једно и друго. Стога се мора тежити планском померању команди, претходном уређивању вероватних следећих командних места и предвиђању и предузимању многих мера у том смислу. Стога се још у току мира многе ствари морају предвидети и припремити.

Проблеми командовања и руковођења у новим ратним условима намећу потребу да се команде опремају за све више разних техничких, нарочито електронских средстава. Ради се о увођењу електронских мозгова који би обављали различите штапске послове и прорачуне. Говори се већ и о електронској процени оперативне ситуације. Рад команде „на нивоу карте и оловке“, жичних веза, краткоталасних радио-станица и сл. сматра се превазиђеним и недовољним, јер се само модерним средствима може обезбедити потребна сигурност и брзина у раду, што захтева савремена ратна армија. Колико је овај захтев неминован потврђује и то да застарела средства везе управо противнику могу дати елементе довољне за откривање и уништење или онеспособљење команде.

Потреба све већег броја техничких средстава, као и захтев за покретљивошћу, такође води ка гломазности савремених команди (велики број возила, техничког особља итд.), те се и то јавља као супротност захтеву за смањивањем команди.

Нови ратни услови захтевају да команде буду дељиве, тј. еластичне у организовању свога рада.

Већ и летимичан поглед на наведене основне послове и задатке команди у рату показује да њихова редовна формацијска подела не може задовољити комплетност обављања тих задатака. Због тога је неопходна подела команде на одговарајуће радне групе, које могу обављати наведене комплексне задатке или барем да могу бити најнежније језгро за стварање комплетне групе када се за то укаже потреба. Ова подела треба да буде увежбана као сталан систем посудања — размештаја на командном месту, или повременим формирањем радних група у команди за обављање појединих комплексних послова. Сталне групе су, на пример: група на резервном командном месту, оперативни центар, група на позадинском командном месту и др., а повремене: група за планирање наредне операције и сл. Састав група не мора увек бити исти.

Команда здружене јединице је изванредно важан и рентабилан циљ за атомско дејство противника — због своје улоге и због бројности и квалитета људи и технике у свом саставу — па је и то, поред радних потреба, такође разлог да се она обавезно мора делити. Овом поделом, команда као и поједини њени делови, треба да обезбеди да не буде једновремено и комплетно избачена из строја нуклеарним

нападом и да може брзо пребацити најважније послове са уништених или онеспособљених, на своје преостале делове. Овакву поделу команде остварују организацијом и поседањем командног места.

Већ и у самом теоретском разматрању захтева и проблема у организацији команди наилазимо на низ супротности које је тешко решити, а пракса развоја ових команди у појединим армијама свакако наилази на још веће и теже решиве проблеме. Због тога, иако су ови захтеви постали водећа начела у организацији и развоју команди у готово свим армијама, ипак су они тек донекле са више или мање успеха примењени и спроведени. Када погледамо садашње команде здружених јединица у армијама разних земаља (према подацима који су доступни), видећемо, у ствари, веома различиту слику од онога што се теоретски заступа и декларише. Неке команде изгледају тако гломазне да се морамо упитати шта ће са свим тиме бити у рату; као да се понекад заборавља да више команде такође морају бити припремљене за успешно функционисање у тешким ратним условима. Узроци томе су недовољна сигурност у предвиђању услова и могућности командовања у евентуалном рату, због чега се често оклева са револуционарним мерама и радикалним изменама, затим, свакако недоста-так материјалних средстава, а понегде и конзерватизам, тј. несагледавање објективних нужности и кретања у развоју савремене армије.

Изгледа да се најмање успело изаћи у сусрет захтеву да савремене команде са штабовима и свим припадајућим деловима буду што мање, а уједно исте или приближно исте у миру и рату. Тако, на пример, команда армије у разним земљама броји од неколико стотина па преко хиљаду људи (400—1.200) са неколико стотина разних возила. Команда корпуса броји неколико стотина људи са око стотину и више возила, а команде дивизија броје 150 до 300 људи. Ово су приближни подаци за команде и штабове са њиховим командама (штабним) четама, без непосредно припадајућих јединица и делова (јединице унутарње и вањске везе са средствима, возилима итд.), који се такође налазе уз команду. Иако у величини команди има много разлика, ипак се може рећи за све заједно да данас команде здружених јединица представљају импозантно велике скупине људи и технике које ће у евентуалном рату бити тешко сакрити, укопати и бранити; такође је деликатно и тешко спровести потпуно синхронизован, брз и сврсисходан рад овако великих тела. Прво питање спада у домен организације командних места, а друго у домен система и метода рада савремених команди здружених јединица.

Шта се у вези са овим може рећи за врховне команде оружаних снага у појединим земљама? Ту су разлике велике према специфичним потребама у свакој земљи, али је сигурно да врховна команда оружаних снага у свакој земљи представља организационо и у сваком другом погледу питање од прворазредног значаја. Јер, управо врховна команда може да буде главни циљ нападача у првим моментима рата; тада нуклеарни удар по врховној команди и уједно по неколико команди армија може представљати оперативно-стратегијски потез нападача у склопу стратегијског изненађења, у циљу моменталног обезглављења и стварања пометње у оружаним снагама браниоца, што може да буде пресудно у почетним операцијама и у првој фази

рата у целини. Када се барем глобално сагледају улога и задаци врховне команде у моменту преласка са мирнодопског на ратно стање, нарочито у случају изненадне агресије, као и њена улога у даљњем току рата, може се закључити да је значај правилног решења организационе структуре и других питања функционисања и рада врховне команде веома велик.

Због тога се на врховну команду у највећој мери такође односе сви поменути захтеви и проблеми које може наметнути евентуални рат и који се у интересу безбедности земље морају задовољити и решити још у току мира.

ОРГАНИЗАЦИЈА КОМАНДНИХ МЕСТА

Организација командних места у армијама разних земаља није истоветна, али се у основним начелима подудара. О том питању је и код нас и у свету много писано, те ћемо ради прегледности изнети само основне елементе развијеног командног места здружених јединица.

Командно место се обично дели на три дела: командно место (често се назива и основно или главно — ГKM), позадинско командно место (ПКМ) и резервно командно место (РKM). Поред ових, у неким армијама се примењује још и помоћно командно место, које се може организовати у припреми операције ако се предвиђају два вероватна правца главних дејстава, и истурено (истакнуто или тактичко) командно место на које може да изађе командант са потребним делом штаба. На командним местима дивизије и корпуса може се организовати једна или неколико командних осматрачница.

Главно командно место ГKM поседују они најважнији органи команде који су најдиректније везани за извођење операција и руковођење јединицама, уз команданта и начелника штаба. У оквиру овога командног места организује се оперативни центар.

Резервно командно место организује се од делова органа штаба, са циљем да се обезбеди непрекидност командовања. На њему може да се организује и резервни оперативни центар.

Резервно командно место може да буде тако организовано и да има кадар таквог квалитета и бројности да моментално преузме команду у случају уништења главног командног места. Ово је свакако најпотпуније, али и најскупље решење (изискује већи број кадра, као на пример заменика команданта и сл.). Стога РKM може да се организује тако да служи само као језгро које ће прихватити команданта, начелника штаба и друге руководиоце када напуштају ГKM. У случају потпуног уништења ГKM, укључујући и избацивање из строја команданта и начелника штаба, овако РKM не би могло преузети улогу ГKM, те би ту улогу морало преузети или једно од командних места првopotчињених јединица или пак позадинско командно место. Овакво решење је непотпуно, али је лакше остварљиво јер не изискује већи број кадра.

Ако се једно од командних места првopotчињених јединица или позадинско командно место предвиди као резервно, потребно је на њега одмах упутити одређен број официра штаба у улози језгра евентуалног командног места. Свако решење овог питања мора да са расположивим људством и средствима што сигурније обезбеди непрекидност командовања.

Позадинско КМ организује највиши позадински руководилац команде (помоћник команданта за позадину, начелник позадине и сл.). На њему се размештају и раде органи позадине. Оно се такође може делити, зависно од величине, задатака и сл. На позадинском КМ може се организовати позадински оперативни центар за руковођење позадинским обезбеђењем борбених дејстава, као други позадински специјализовани оперативни центри за поједине гране делатности, нпр. саобраћај и др.

У неким армијама организују се и други центри који имају за циљ да усклађују и спроводе одређена дејства и мере, на пример: центри за управљање ватром (артиљерије, авијације и атомских средстава); центри везе и други технички центри јединица које спадају у приштапске делове.

Што се тиче организације командних места нижих јединица (бригада, пук и др.) начела остају иста, али ће она бити мање развијена.

Командно место врховне команде оружаних снага свакако ће бити развијеније, укључујући све елементи потребне на нивоу командовања оружаним снагама у целини. У армији сваке поједине земље организација врховне команде биће развијена према специфичним условима и потребама. Врховна команда и највише здружене команде могу своје елементе поделити на неколико ешелона (командни ешелони), који се размештају и померају у складу са својом улогом такође организујући командна места као што су: главно, помоћна, резервно, позадинско, за координацију са цивилним сектором итд.

СИСТЕМ И МЕТОД РАДА КОМАНДИ

Услови какви се очекују у евентуалном рату постављају време (као простор) у ред најважнијих фактора у систему и методу рада команди и штабова. Брзина у раду, тј. благовремено обављање свих послова и реаговања на измене догађаја и услова на бојишту, биће најважнији захтев евентуалног рата у односу на рад команди. Ма како студиозно обављена процена, квалификовано обрађена одлука, наређење и сл. изгубиће сву важност ако заостају за развојем догађаја и закасне, јер се предвиђа веома брзи развој догађаја и честе промене ситуације на бојиштима.

Осим тога рад команде мора бити свестран, потпуно координиран, јер све процене, одлуке, наређења и сл. морају бити стручно третиране и размотрене са свих аспеката, од свих стручних органа команде и штаба.

Очекује се да ће ратна дејства бити јако сложена, тако да ће командовање здруженим јединицама у тим дејствима бити веома ком-

пликован и деликатан посао. Свака процена, наређење и сл. морају бити резултат најцелисходнијег усаглашавања многих опречних фактора. Ако се у раду команде не узме у обзир или погрешно третира један или неколико утицајних фактора, крајњи резултат рада (одлука, наређења и сл.) има много изгледа да промаши сврху и да нанесе одговарајуће штетне последице.

Када се узме у обзир гломазност команди здружених јединица долази се до закључка да се брзина, свестраност и темељитост у њиховом раду тешко могу ускладити. Усклађивање ових супротности захтева готово савршену организованост и увежбаност у раду команди.

Овде се у првом реду ради о систему и методама рада штаба, али такође и систему рада осталих фактора команде. Штабови здружених јединица данас су по свом саставу и по разноврсним функцијама веома разгранати и компликовани, па се обједињавање рада и напора целокупног штаба у брзом и свестраном реаговању на догађаје и управљању борбеним дејствима може спровести само студиозно разрађеним системом и методом рада.

Основе система и метода рада даје само организацијска структура (формација) команде и штаба. Већ код стварања формације команди заузети су основни ставови како мора да се одвија рад у команди. Ту су одређене и подељене основне улоге, односи, надлежности итд.

Међутим, основни задаци и комплексни послови команде здружене јединице не могу се доделити појединим формацијским деловима (одељењима, одсецима), већ се у груписању снага команде и штаба, у организацији и систему рада иде ван формацијске поделе. То значи да команда здружене јединице мора изградити свој систем рада на командном месту.

Систем рада команде захтева највећу могућу упрошћеност и по могућности аутоматизацију многих послова. Тако треба решити сва основна питања организације рада у штабу као што су: прикупљање и разврставање података који се сливају у команду, стално и благовремено информисање свих органа команде и елемената КМ, организација и метод процене и анализе података и ситуације, обрада наређења, упутстава, обавештења и других докумената итд. Основа од које се полази је формација команде са прописаним надлежностима свих органа и појединачно свих радних места, а затим подела на командна места на радне групације са тачно прописаним надлежностима све до појединаца. Организација и систем рада треба, с једне стране, да обезбеди да се основни послови и поступци предвиде и пропишу, са тежњом да остане што мањи број послова за које није прописан поступак и, друге стране, да буду еластични и да оставе место новим и бољим решењима које ће наметнути радна пракса. Посебно је важно што прецизније одредити повезивање и сарадњу органа, радних група и појединаца у команди, тако да се одреди ко, с ким, када и на који начин треба да сарађује. С тим се усклађује и систем администрације, садржина и форма штабне и борбене документације итд.

Исто толико као разрађеност, прописивање система и метода рада неопходно је и увежбавање команди. Овај рад се може само делимично научити у школи или из прописа и упутстава. Правилно школовање официра, научно разрађени прописи штабне службе и њихово познавање свакако су основа ефикасног функционисања команде, али је неопходна и увежбаност и уиграност команде као целине, појединих њених органа и радних група. Команде здружених јединица морају се у миру што чешће увежбавати за своју ратну улогу, уигравати и усавршавати своју ратну организацију, систем и методе рада. Запостављање ове обуке може да има врло тешке последице.

Развитак средстава подршке видова, родова и служби проузроковао је да савремена команда здружених јединица има веома велики број командних веза. Према расположивим подацима, број тих веза команди армија у појединим земљама износи од око 20 до преко 50, од чега између 17 до 25 су везе које лично командант мора контролисати, а остале се могу пренети на одговарајуће органе штаба. У корпусу и јединицама тога ранга број командних веза креће се од око 15 до преко 40, од којих су 10 до 20 личне везе команданта, а остале се могу пренети на органе штаба. У дивизијама број личних веза команданата креће се од 6 до 10 и исто толико веза органа команде и штаба. Све ове јединице и делове треба непрекидно и једновремено усмеравати, пратити и контролисати у току извођења борбених дејстава.

Велики број командних веза оптерећује команду а нарочито команданта, па се то настоји избећи стварањем нових степена и међустепена командовања и интеграцијом сродних јединица у јединствена интегрирана тела. На пример, наместо да више разних арtdивизиона буду директно везани за команду дивизије, прибегава се њиховом обједињавању у једну мешовиту (интегрирану) артјединицу — пук или бригаду. Стварањем команде мешовитог артпука дивизије, број командних веза команде дивизије смањује се за онолико колико је дивизиона обједињено у пуку. Међутим, велик број командних веза на нивоу здружене јединице данас је немогуће избећи. Стога напоредо са настојањем да се тај број смањи, проблем треба решавати и путем усавршавања организације и метода командовања. У организационој структури здружених јединица данас се због тога делимично одступа од строгог придржавања принципа једностарешинства, по коме право наређивања има искључиво само командант. Иако је овај принцип у својој основи најбољи, не може му се данас слепо подредити читава савремена организација здружене јединице са поменутиим бројем командних веза, јер би то неминовно довело до запостављања појединих „спореднијих“ јединица и делова. И поред придржавања принципа једностарешинства, данас је неопходно право командовања над појединим специфичним јединицама и деловима дати одговарајућим органима команде и штаба. Ову нужност потврђује и пракса организације командовања у скоро свим армијама.

Потребно је, међутим, напоменути да ће команди која је увежбана за брз и свестран рад, велики број веза представљати мањи проблем него команди која није до краја изградила и увежбала свој систем рада.

Рад команде и штаба умногоме зависи од команданта, његовог става и начина рада.

Командант здружене јединице није данас у стању да испуни своју улогу командовања у борби без брзе и свеобухватне помоћи коју треба да му пружи сви фактори команде, а посебно његов штаб. Улога команданта, дакле, биће потпуније и боље испуњена уколико и он сам буде знао да до краја употреби своју команду и штаб и искористи све што му може пружити његов штаб. А штаб, с обзиром на велик број квалификованих официра, заиста може дати много па је потребно да то командант потпуно искористи.

Сложени ратни услови често ће захтевати да командант део својих надлежности за извршавање задатака, контролу и координацију потчињених снага и средстава у току борбених дејстава пренесе на свој штаб; надаље да децентрализује и пренесе на своје потчињене команданте и команде одговарајуће надлежности за пуно извођење борбених дејстава на свом сектору (задатку); сам лично, командант треба да врши контролу и координацију борбених дејстава својих потчињених у мери колико је неопходно и довољно за успех операције у целини.

Командант ће се у своме раду нормално придржавати постојеће прописане организације о систему и методама командовања. Али је природно да ће у извесној мери испољити свој стил у раду и командовању. Међутим, командант здружене јединице може у току извођења борбених дејстава бити на потребној висини у испитивању своје улоге само ако до максимума искористи могућности свога штаба и иницијативу потчињених. Само на тај начин он може бити довољно „изнад догађаја“ да их може усмеравати и истовремено довољно „у догађајима“ да може интервенисати увек када се за то укаже потреба, па и тамо где су то други евентуално пропустили да учине. Јер, никоме као команданту није толико забрањено и опасно бавити се споредним — небитним стварима и због њих изгубити контролу над целином.

Важну улогу у организацији и систему рада команде могу одиграти оперативни центри. Они су релативно нова творевина у систему рада команди здружених јединица.

Оперативни центри, као општи појам, свуда у модерном животу и раду (у индустрији, техници, организацијама, приредбама, великим импровизацијама, итд.) где треба организовати, усмеравати и руководити различитим и многобројним активностима, процесима, кретањима и сл.; свуда где треба многе податке и информације примити, сређивати, одабрати и анализирати и на основу тога дириговати, усмеравати (реаговати, интервенисати) и коначно пратити и контролисати (опет прикупљати, одабирати итд.), без обзира како се у појединим гранама делатности називали. Стога је природно да се они све више јављају и примењују у технички опремљеним и модерно организованим армијама.

Примена оперативних центара већ је веома широка у свим војним организацијама, а нарочито у неким видовима, родовима и службама сложеног техничког састава, као што су: ваздухопловство са службом осматрања, јављања и навођења; противваздушна одбрана; ратна морнарица са својим пловним јединицама, обалским и другим

командама; позадина са својим службама и разне друге формације и установе. У њима се стварају и развијају разни специјализовани центри: ваздухопловни оперативни центри за командовање авијацијом; оперативни центри противваздушне одбране и њених јединица; различити морнарички оперативни центри на бродовима и на обали; позадински оперативни центри за снабдевање, управљање саобраћајем итд.

У врховним командама оружаних снага, командама армија, корпуса и дивизија у неким земљама такође су већ усвојени оперативни центри са основном улогом да руководе операцијом (борбеним дејствима) која је у току (прате, усмеравају, координирају дејства и подршку, интервенишу у потребним моментима итд.), а такође и са другим задацима оперативног карактера (планирање и припремање наредне операције — разрада планова и наређења, усмеравање снага, покрети и припреме јединица и средстава итд.).

Оперативни центар команде здружене јединице треба да буде у ствари група састављена од делова или представника свих заинтересованих органа команде и штаба окупљена на заједничком раду — праћењу, обједињавању и руковођењу текућим борбеним дејствима. Овакав оперативни центар може директно да управља дејствима, издаје директиве, наређења и упутства потчињеним јединицама у оквирима надлежности које одреди командант. Поред тога, оперативни центар припрема све што је потребно за доношење одлука команданта, припрема предлоге директива и наређења команданта, разрађује потребну борбену документацију, спроводи и контролише извршење наређења и директива команданта.

Оперативни центар је, према томе, привремена радна група чији састав није увек исти, тј. он се организује према захтевима текуће операције и задатка који врши. Код неких органа штаба потребно је да им део састава увек буде у оперативном центру (оперативно и обавештајно одељење и др.), док је код других та потреба повремена, односно изузетна, зависно од карактера текућих дејстава.

Делови органа (одељења, одсека) штаба који су ушли у састав оперативног центра могу да буду надлежни и овлашћени за самостално обављање послова тих органа. По потреби у оперативни центар могу да уђу и сами начелници органа штаба и начелници родова, а могу остати у својим формацијским одељењима — одсецима штаба, који, пошто део свог састава упуте у оперативни центар, продужују нормалан рад у оквиру својих надлежности. Оперативни центар не може заменити рад штаба и његових органа; он је само привремено организована група за међусобну координацију органа штаба и за боље обављање одређених задатака, чији састав, надлежности и начин рада морају бити прописани упутством (правилником) о организацији и раду оперативних центара.

Састав оперативног центра може бити различит, но имаће нормално два дела: оперативни део — који чине делови и представници органа штаба са одговарајућим надлежностима по својој специјалности, и технички апарат — који чине техничка лица за пријем, прикупљање, демонстрирање и обраду података и за повезивање са кореспондентима; у овај део улазе и технички уређаји (за везу, пријем, демонстрирање и дистрибуцију података и др.).

Оперативни центар треба да је повезан са свим кореспондентима са којима је то неопходно ради руковођења борбеним дејствима, на пример: са претпостављеном командом, свим потчињеним командама, командама садејствујућих снага и суседа, позадинским оперативним центром, итд.

Осим оперативног центра на главном командном месту може се организовати и резервни оперативни центар на резервном командном месту који има мање људства — толико да може пратити ситуацију и послужити као језгро за преузимање послова оперативног центра у случају да овај буде онеспособљен или уништен.

Пошто је непрекидност рада неминовна и обавезна оперативни центри, поред рада у сменама, морају се и код премештања ослањати на резервне центре.

На позадинском КМ може се организовати позадински оперативни центар са основном улогом да прати, координира и руководи позадинском подршком текуће операције. Овај би се центар организовао и радио по принципима оперативног центра на ГКМ.

У оквиру главног командног места здружене јединице може се организовати и ратна (оперативна) сала, зависно од потребе и техничких могућности. Основна намена ратне сале је да се на прикладан начин демонстрирају сва обавештења и информације са бојишта, како би се у њој сви органи штаба могли упознати са догађајима и ситуацијом и на тај начин им се пружиоријентација о текућој борбеној ситуацији, неопходна за њихов увид и рад. Исто тако она служи за упознавање са ситуацијом вишег штаба када дође у команду и других лица која на то имају право.

Ратна сала не мора бити део оперативног центра. Њу организује оперативно одељење штаба, а оперативни центар треба да је непрекидно снабдевен најновијим и анализираним подацима и информацијама о свим важнијим променама и догађајима у току борбених дејстава, које треба унети и демонстрирати на одговарајући начин, тако да стално буду видљиво на располагању свим органима штаба и осталим корисницима.

У ратној сали командант или начелник штаба може одржавати конференције и саветовања, у њој се под руководством команданта, начелника штаба или оперативног органа, може вршити планирање наредних операција и обављати сви заједнички послови штаба за које је потребан истовремени увид у развијање текућих борбених дејстава које сала увек пружа.

*

Успешна организација и систем командовања у крајњој линији зависе од исправности основне стратегијске концепције, облика и форми евентуалног рата и на основу тога усвојене војне доктрине. Међутим, и при исправној општој концепцији вођења рата могуће је на неким питањима заостати — на пример, ако се командовање не прилагоди довољно концепцији и војној доктрини и захтевима и условима евентуалних ратних дејстава. Због тога питању организације и система рада команди мора се прићи као првобазредном и трајном

задатку. Управо су команде здружених јединица те које треба да реализују концепције ратовања. Да би оне то биле у стању, концепција мора бити најпре и најдоследније реализована у њиховој организацији, систему и методу рада.

Због свега тога су у командовању опасни разни преживели организациони облици и форме рада. Делимично или потпуно застареле форме обично пређу у формализам и служе саме себи. На пример, често се о раду команди среће формализам такозваног „организационог процеса“, који је одговарао условима и схватањима из другог светског рата и пре њега. Тај „организациони процес“ више не одговара савременој организацији и потребама команди здружених јединица у новим условима.

Највећи број споменутих проблема спада у домен штабне службе, те од нивоа развијености и савремености штабне службе у армији у целини умногоме зависи квалитет организације и рада здружених команди. Због тога је веома значајно штабну службу, као део опште војне теорије, неговати и развијати напоредо са развијањем опште концепције ратовања и ратне доктрине.

Капетан бојног брода
Љубо МРАОВИЋ

ЦИЉ И МЕТОД ИЗВОЂЕЊА КОМАНДНО-ШТАБНИХ РАТНИХ ИГАРА

Командно-штабне ратне игре (КШРИ) су највиши облик обуке старешина и команди без учешћа јединица. Оне имају своје одређене специфичности по којима се битно разликују не само од групних занимања већ и од штабних ратних игара (ШРИ). Изводе се, по правилу, на земљишту са активираним средствима везе, а задаци се обављају у ограниченом времену. Читав живот и рад команди одвија се у условима који су најприближнији ратним. Ове игре захтевају како посебну организацију, тако и специфичан метод извођења и опсежне припреме свих који у њима учествују, а посебно команди које их организују.

Те специфичности и њихова сложеност, као и материјалне потешкоће и помањкање искуства у организацији и извођењу КШРИ, нарочито код нижих команди, основни су разлог да се понекад не примени најцелисходнији метод, не сагледају сви потребни елементи или не одаберу она битна питања која заправо и чине суштину сваке такве игре. Дешава да неке командно-штабне ратне игре доста личе на штабне ратне игре са извесним примесима групног метода обуке. Разумљиво је да крајњи резултати таквих игара заостају за потребама и нису увек адекватни уложеним напорима старешина и команди, па ни ангажованим материјалним средствима.

Зато се командама намеће задатак да при организацији и припреми оваквих игара детаљно размотре све услове и елементе који утичу на квалитет извођења. Међу њима најбитнији су циљ и метод, тактичка радња, земљиште, време трајања и извођења, материјални услови и др. Сваки од ових елемената је важан, па се стога и ниједан од њих не сме запоставити. Међутим, ако се добро постави циљ, односно ако се зналачки одаберу најбитнија питања и изабере такав метод прораде који најбоље одговара потребама обуке команди и њихових органа, онда крајњи успех такве вежбе никада озбиљно неће бити угрожен. Мислим да у овоме има и релативно највише пропуста па бих то и посебно анализирао полазећи од потребе обуке и искустава неких јединица које су мени познате.

О ПОСТАВЉАЊУ ЦИЉА

Несумњиво да пре постављања циља ових игара треба установити: какав је досадашњи степен обучености команде и њених органа, које су теме кроз обуку савладане, а које нису, да ли су практично

проверене итд. Тек после такве анализе можемо утврдити шта још треба проверити, чиме допунити знања и чему обучити органе команде. Тако ћемо сигурније моћи да одаберемо и као циљ КШРИ да поставимо она питања која су тренутно најактуелнија и најбитнија за обуку старешина и команди, да отклонимо дотадашње слабости и подигнемо организациону и радну способност команде и свих њених органа на један виши степен. Према томе, рад на формулисању циља ових игара озбиљан је задатак организатора вежбе. Јер, уколико не поставимо питања која су диктирана стварним потребама обуке, нећемо постићи пун успех. Колико смо у томе успели видећемо тек на крају вежбе. Она ће дати одговор до које мере смо употпунили или стекли и колико нових знања у практичном решавању дотада нејасних или неизучених питања, колико су органи команде обогатили своја практична знања и оспособили се за брз и квалитетан рад.

Досадашња искуства у постављању циља командно-штабних ратних игара говоре нам да за број и карактер питања нема и не сме бити никаквог готовог рецепта који би важио за све команде и ситуације, већ да је то условљено конкретним потребама обуке и могућностима команди. Број одабраних питања неће и не мора бити једнак за све КШРИ, као што нису једнаки ни услови у којима их команде изводе. У сваком случају може их бити само онолико колико их је могуће темељито прорадити. Наравно, да то, поред осталог, зависи и од времена трајања игре. Поред овог, искуство нам говори да није оправдано ако се на скоро свакој оваквој вежби проигравају једна те иста питања, а запостављају или потпуно изостављају друга. Ако су нека од њих већ практично проверена, треба предвидети она која још нису довољно изучена и о којима још нема довољно практичних искустава и показатеља. То, свакако, не значи да неко питање не може бити поново постављено чак и на наредној ратној игри, поготово ако су измењени услови извођења, у првом реду тактичка радња, земљиште и време. Такође нема великог успеха ако се увек примењује један те исти метод рада. То умањује интерес и онемогућава да команде сагледају и друге путеве за решавање проблема обуке.

Ваља имати у виду да сва питања предвиђена циљем КШРИ нису и не могу бити подједнако важна за команду и њене органе. Због тога се намеће потреба да се поједине теме јаче истакну у циљу игре и на њима више задржи у припреми и раду команди током вежбе. Тиме свакако неће бити запостављена ни остала предвиђена питања, сем уколико их нема толико и нису таква да команда практично не могу о њима да поведу више рачуна. Сама чињеница да се многа од њих могу практично проверити и прорадити скоро једино кроз овакве игре намеће свим командама обавезу да се првенствено оријентишу и бирају само таква питања која се не могу извести и проверити кроз групна занимања, штабне ратне игре и друге облике обуке команде. Руководећи се овим начелом ми истовремено обезбеђујемо да њих не буде много, да би тако она одабрана могла бити квалитетно обрађена и нађена решења која највише одговарају датим условима, што и јесте крајњи циљ сваке овакве ратне игре.

Нека питања сматрам да су битна и да према томе, могу и треба да буду обухваћена циљем КШРИ сваке команде.

Провера могућности и метода рада при подељеној команди.

Ово је свакако једно од важнијих питања са којим се сусрећу све команде, а може и мора бити проверено кроз КШРИ, јер ШРИ, а поготово групни метод обуке, не могу обезбедити ту проверу, нити пружити тражене податке.

Предвиђена је могућност, а и оправдана је потреба поделе неких команди током извођења борбених дејстава. То је довело команде у једну нову ситуацију, тежу и деликатнију, у којој многи органи морају да деле свој састав да би обезбедили истовремени рад на командном и резервном командном месту. Нема сумње да таква ситуација обавезно захтева да се могућност и метод рада у таквим условима детаљно изуче и практично провере, како би се нашло најповољније решење које и у таквим условима обезбеђује непрекидно и квалитетно функционисање свих органа команди. Полазећи од тога, било би реално у игру укључивати команду у пуном саставу (изузев оних органа који по својој функционалној дужности нису неопходни) да би се створила могућност поделе команде и обезбедио паралелан рад органа на командном и резервном командном месту. Једино тако може доћи до реалних показатеља о истовременим могућностима оба дела команде и једино са такве основе може се прићи анализама и наћи најцелисходнија решења. Једино тако ће бити реални предлози за евентуалне измене или допуне организацијско-формацијске природе као и норме којима је у начелу регулисано ово питање.

Међутим, у практичном спровођењу овог питања дозвољава се, чак и често, да се на командном месту налазе скоро сви органи команде, тј. више него што би их ту стварно било у ратној ситуацији, док се рад на резервном командном месту (РКМ) најпросто маркира са неколико старешина. Таква подела команде наравно, не само да не може послужити као реална основа са које је требало доћи до одређених искустава и показатеља, већ она још више удаљује од стварне ситуације. Разлог оваквим појавама често су и ограничена финансијска средства која условљавају број учесника на командно-штабним ратним играма. Некада овакву ситуацију стварају саме команде, у тежњи да што боље обезбеде рад и изврше све задатке на КМ, поготово када се циљем КШРИ не предвиђа уигравање дела команде на РКМ.

Организација рада на резервном командном месту заслужује посебну пажњу. По мом мишљењу, свака КШРИ, која не обезбеди да се паралелно са обуком органа на КМ не врши истовремено и обука органа на РКМ — није у потпуности постигла свој циљ. Запостављањем рада органа на РКМ губи се из вида намена, место и улога ових органа, који су иначе тачно одређени одговарајућим упутствима. Зато би било правилно да се читав рад и живот ових органа одвија по истим начелима по којима се то обезбеђује и на КМ. То се може постићи једино повременим укључивањем у рад ових органа и њихових средстава везе. Уколико се КМ премештају током динамике, онда ту нема никаквих проблема, пошто њихову функцију за то време преузимају РКМ и тако се увежбава рад на оба места. Уколико се, пак, КМ не премештају, било би добро повремено и по одређеном плану активирати рад органа и на РКМ да би се и они оспособили за рад као и органи на КМ, а и да би се људство код оба дела ко-

манде наизменично одмарало. Ако се тако не чини онда се овој групи старешина, а посебно јединици везе, не пружа могућност да се практично обучава. У таквим условима почиње да слаби интересовање па и одговорност ових органа за развој ситуације и решавање свих осталих питања везаних за рад на том делу команде.

Истина, финансијски или други разлози могу ограничити број старешина који учествују на КШРИ, па сходно томе може да се донесе и одлука да се формира само један део команде. У тим условима не треба ићи на ма какво маркирање рада РКМ са минималним бројем старешина, како се то понекад чини, јер се тиме не стварају реални услови за рад, а уз то и компликује смештај, исхрана и информисање ових органа. Али, ако би формирање само једног дела команде било често на вежбама, онда би требало бар смањивати екипе, како се не би десило да се исти људи редовно обухватају обуком (обично на КМ) а други редовно изостављају (обично на РКМ). А команде су у могућности да обезбеде наизменичну обуку сваког старешине чак и у тим условима.

Обука органа команди у организацији премештања командног места — исто тако треба да буде обухваћена циљем КШРИ. Савремена борбена дејства одликују се, поред осталог, брзим темпом и честим променама ситуације, што обавезно доводи до промена и у борбеним порецима јединица. Паралелно са акцијама на земљи дејствоваће и авијација из ваздуха. Све то говори да ће се, ради успешног командовања, командна места јединица чешће премештати него раније, било због тога што ће бити откривена или тучена, било због насталих померања и промена у борбеном поретку.

Несумњиво да то намеће и потребу за обуком команди у брзом свијању, премештању и развијању командног места. Разрада одређених планова премештања, обезбеђења покрета, одржавања везе, извиђања нових рејона за размештај, дању и ноћу, представља добру обуку одређених органа, који по овим питањима могу стећи практична искуства првенствено и најбоље на КШРИ. Према томе, има доста разлога којима би се могла доказати потреба такве обуке у оквиру сваке команде, без обзира да ли се већ имају сви потребни показатељи или не. Ако се КМ развијају у рејонима који су предвиђени одлукама команди, тада се ствара најповољнија ситуација да се у складу са сваком наредном одлуком и она премештају у наредне рејоне. У таквој ситуацији премештање КМ и задаци у вези с тим, решавали би се у духу стварне ситуације. Тако се најлакше може доћи до реалних норми, мерила и искустава, што није случај ако се КМ размештају произвољно, у рејоне који нису предвиђени одлукама или не одговарају стварној ситуацији.

Но, и поред оправдане потребе за премештањем, има појава да КМ остају на истом месту за дуже време, да се у току неколико дана трајања вежбе изврши једно или чак ниједно премештање. Неке команде полазе можда од чињенице да су премештање КМ добро уиграле, да су тиме обезбедиле максималну брзину и квалитет, па сматрају да то даље и не треба постављати као циљ КШРИ, нити уигравати. Међутим, чак и да је тако, заборавља се да премештањем

КМ рад постаје динамичнији, интересантнији, ближи једној стварно могућној ситуацији, да се тиме даје могућност проигравања рада и РКМ и сл. Рад КМ у једном те истом рејону, некад и по неколико дана, даје супротне резултате, а што је најважније лишава команде да се практично обуче и у премештању. Због тога сматрам да се ниједна КШРИ не би смела извести, а да се за то време КМ бар једном или два пута не премести.

Стицање потребних искустава у инжињеријском уређењу КМ. Потреба за инжињеријским уређењем КМ у савременим борбеним дејствима позната је и без образложења. Међутим, ипак је потребно да и то питање бар повремено нађе своје место у циљевима КШРИ свих команди. Одлука да се КМ уреди у инжињеријском смислу захтева потребно време, одређена материјална средства, као и јединице које ће изводити те радове. То су разлози који спречавају да се ово питање проиграва чешће. Тачно је да се тиме и знатно повећавају укупни трошкови вежби. Али, и поред тога, заиста је неоправдано, а и штетно ако команде ово сасвим запоставе и ако, бар повремено не проверавају дотадашње норме о уређењу КМ у инжињеријском смислу, поготово када се има у виду да тај рад предстоји свакој команди. То је нужно да би се још сада дошло до свих потребних искустава и показатеља: о најповољнијим величинама склоништа за поједине органе команде, о врсти и количини материјала за израду одређених категорија КМ, о времену и потребној стручној радној снази, о условима рада итд. Врло је корисно, то је потврђено у пракси, ако се у једној КШРИ и практично ради на уређењу КМ код неколико команди различитог ранга. То је корисно не само тим, већ и старешинама осталих команди које имају могућност да обиђу тако уређена командна места.

Можда се свему овоме може стварати приговор да то није нужно, јер постоје норме за величину сваког склоништа, утрошак материјала, радне снаге и времена. Зашто онда трошити материјална средства „када је све то познато“? Ипак, такви приговори не би били оправдани. Пошто склоништа могу бити различитог типа и величине, тек се на пракси може доћи до закључака које величине највише одговарају потребама и условима рада сваког органа команде, имајући у виду како број старешина тако и дужности које они обављају. Тиме се, поред осталог, пружа и изванредна прилика за стручну обуку старешина и јединица ангажованих на овим радовима, што се тешко може обезбедити кроз редовну обуку. Све то, као и искуства стечена у новим условима рада свакако оправдава утрошена материјална средства.

Организација рада, одмора и исхране органа команде и мере борбеног обезбеђења на командном месту. Оријентирне норме о величини просторије и међусобним одстојањима и растојањима појединих елемената КМ, или органа који ту раде су дате. Па ипак, било би добро погледати досадању праксу и установити: да ли су ова питања досада анализирана и практично проверавана кроз извођење КШРИ? Истина, број задатака на тим вежбама је толики да се и не може очекивати да сва ова питања буду обухваћена кроз КШРИ. Али, ако

она буду често и за дужи период изостајала на оваквим играма, команде неће бити у стању да их провере и сагледају све проблеме везане за њих.

Растресит размештај КМ на ширем простору неоспорно захтевају да се нормe са којима се располаже детаљно провере и то у различитим условима заједно са свим мерама које се тичу услова живота и рада команди. Јер, чињеница је да таква ситуација усложњава рад органа команди, отежава њихове међусобне контакте, захтева више времена за прикупљање старешина и сл. Све се то не може сагледати уколико се на оваквим вежбама командна места развију на уском, релативно малом простору, са размештајем појединих елемената и органа на скраћеним удаљењима, јер се у таквим условима наведени проблеми и не појављују. Да би се што боље организовао рад командног места, на једној КШРИ може се формирати мање комбиновано тело које би на себе преузело решавање скоро свих задатака. То даје добре резултате, како у погледу брзине пријема или издавања наређења, односно извештаја, тако и у вези са сређивањем примљених података, њиховом обрадом и упознавањем са њима команданта и начелника штаба, непосредног саслушавања њихових одлука и брзе реализације. Таква организација после омогућава старешинама и редовнији одмор, а појединим органима команде наизменичан рад и одмор. Шта то значи у условима када је КМ развијено по стварним и предвиђеним нормама, може се оценити само онда када се то и практично провери.

Паралелно са размештањем треба разматрати и одмор старешина на КМ. Истина, решење овог питања зависи у првом реду од организације рада на КМ, а посебно од бриге и плана команди да очува радну способност сваког старешине и обезбеди непрекидност рада на КМ. Ипак, остаје да се испита и на најповољнији начин реши техничка страна овог питања, која и није само техничке природе. Ако се КМ развије на широј просторији, предвиђеној постојећим нормама, онда се ваља одлучити: да ли одмор старешина да буде централизован, на неком погодном простору у оквиру КМ, или децентрализован по групама, у оквиру појединих елемената КМ? Имајући у виду разлоге који су довели до поделе команде и њеног размештања на широј просторији, сматрам да нема никаквог тактичког оправдања да се ради одмора врши груписање релативно великог броја старешина на једном малом простору. Тиме би заправо демантовали већ признату потребу деобе и запоставили заштиту команди у савременим борбеним дејствима. С друге стране, искуства са досадашњих КШРИ показују да централизовани начин одмора старешина компликује рад и по низу других питања. Због тога сматрам да би било не само тактички оправданије, већ и далеко практичније и погодније, да се места за одмор органа команде децентрализују по рејонима радних група на КМ. Тиме се обезбеђује не само боља заштита, већ и далеко повољнији услови рада, а нарочито одмора.

У истом смислу могло би се поставити и питање исхране старешина команди за време борбених дејстава. Није добро што се на КШРИ примењује само централизован начин исхране, по систему заједничке мензе. Треба испитати и друге могућности. Сматрам да би

далеко више одговарало стварној борбеној ситуацији да се храна до-
тура до рејона појединих група на командном месту, него да се
образује заједничка менза. За то говоре исти разлози који су наве-
дени и код одмора старешина.

Борбено обезбеђење командног места у целини и свих његових
елемената посебно, појављује се данас у нешто другачијем облику
него раније. Размотримо само један његов елемент — непосредно
осигурање. Раније, док су се КМ развијала на релативно малом про-
стору, питање осигурања решавано је централизованом употребом снага
предвиђених за овај задатак. Данас, када се КМ неких команди раз-
вијају на великом простору, при децентрализованим и међусобно доста
удаљеним деловима — такав начин осигурања није довољан. Нова
ситуација захтева да се снаге за непосредно осигурање деле по гру-
пама, односно по појединим елементима КМ. Док је раније било
могуће предвидети све детаље осигурања јединственим планом раз-
рађеним у неколико варијанти, данас се планом може предвидети,
углавном, само јачина и састав снага и средстава осигурања и њихова
подела по рејонима у оквиру КМ, начин командовања и основни за-
даци осигурања као целине. Сви остали детаљи разрађују се тек
доцније и конкретно у оквиру сваког дела и за то се издвајају одго-
варајуће снаге и средства. Поред свега овога, потребно је предвидети
да један део снага увек буде при руци команданту, спреман за брзу
интервенцију у случају убацивања и изненадне појаве непријатеља.
Према томе, осигурање КМ у савременим дејствима не захтева само
промену састава и јачине снаге и средства, већ тражи и квалитетне
промене у организацији овог питања и његовој практичној примени.

На сличан начин могу се анализирати и остали елементи борбе-
ног обезбеђења. Сва ова и низ других питања могу се јасно сагледати
само кад се КМ развије на ширем простору. Без тога се не могу
уочити проблеми, а без њихове анализе не могу се наћи ни целисходна
решења о овим питањима. Због тога провера појединих елемената
борбеног обезбеђења на КМ мора добити своје место у циљу КШРИ
свих команди. Тамо где се то не ради, или се ради без довољно сту-
диозности и извлачења закључака, остају празнине о једном врло
озбиљном питању, чију штетност није потребно наглашавати.

*Провера могућности командовања у борбеним дејствима на
широком фронту.* Одвијање савремених борбених дејстава на ши-
роком фронту и великој дубини, поставило је пред све команде да
се на нов начин приђе анализи и решавању низа питања, од којих,
свакако, командовање заузима посебно место. Ово стога што се ту
не ради само о прилагођавању тактичких принципа новонасталој
ситуацији, већ, пре свега, о провери могућности техничких сред-
става командовања и то у свим тактичким радњама и различитим
условима. Конкретније, било је нужно проверити да ли се са овим
средствима везе може обезбедити командовање са свим елементима
борбеног поретка. Како могућност овакве провере не постоји на гру-
пним занимањима нити на ШРИ, остаје да се то учини кроз изво-
ђење КШРИ, уз употребу средстава на земљишту. Због тога је ово пи-
тање неодвојиви део циља сваке вежбе, утолико пре што се ту увек

ради о новој ситуацији кроз коју се могу практично испитати могућности командовања. Без овог би КШРИ изгубиле свој прави смисао.

У решавању овог питања не би смело да буде никаквих импровизација. То практично значи да се стварна провера могућности командовања на овим играма може реално оценити само ако се сва командна места развију у рејоне назначене у одлукама. Такав рад највише приближава команде стварној ситуацији и обезбеђује да сви органи и јединице везе раде у духу ситуације која произилази из задатка. Само тако се може обезбедити да свака нова КШРИ буде истовремено и нов испит могућности средстава везе, искуство више о томе, потреба о могућности извршења задатака или, најзад, образложен захтев да се нешто мора мењати у броју, врсти или квалитету појединих средстава везе. Иако се ово у првом реду односи на радио и жична средства везе, не треба запоставити ни проверу могућности покретних и осталих средстава чија ће примена скоро непрекидно долазити до изражаја. То се уопште не може обезбедити ако се КШРИ изводе са командним местима ван рејона предвиђених одлукама и на међусобним одстојањима која нису у складу са предвиђеним нормама. Јасно да не треба посебно подвлачити да овакав начин рада није могао да обезбеди стицање стварно корисних искустава, нити реалну проверу могућности командовања по конкретном задатку што, по мом мишљењу, треба да буде један од основних задатака сваке КШРИ.

Мислим да су ово само нека питања која могу и треба да буду обухваћена циљем командно-штабних ратних игара свих команди. Има их далеко више, из оквира сваког рода и службе. Која ће се од њих, када и како проигравати, зависи од одлуке њихових организатора. Свака команда је дужна да у циљу ових вежби уврсти и она питања за која сматра да ће бити корисна за њу или неке од њених органа.

О МЕТОДУ ИЗВОЂЕЊА

После постављеног циља тражи се метод. Свако питање има своје специфичности и тражи одговарајући метод прораде, утолико пре што се многа од њих могу извести на више различитих начина. Према томе, вештина организатора или извођача сваке КШРИ и јесте у томе да анализом питања дође до закључака који ће метод бити најкориснији и с обзиром на циљ и остале услове, пружити највише користи. На избор методе свакако утиче и низ других фактора који се не смеју запоставити при анализи, као што су: ранг, команде, степен обучености њених органа, метод који је примењиван кроз раније КШРИ и степен стечених искустава у вези с тим, карактер земљишта и време вежбе, материјалне могућности итд. Према томе, ни метод њиховог извођења неће, не мора, чак и не треба да буде једнак на свим командно-штабним ратним играма.

У вежбама које су досада извођене примењивани су различити методи рада, па су се могли извући закључци о њиховим добрим и рђавим странама. На једној тростепеној командно-штабној ратној

игри, њен први део — рад на организацији борбених дејстава, за-
кључно са разрадом одговарајуће документације по свим родовима
и службама — одвија се у командама јединица, по гарнизонима, док
је други део— динамика, изведен на земљишту уз употребу средстава
везе. Оваквим методом извођења КШРИ створени су свим коман-
дама најповољнији услови рада и то баш у оном делу који је за све
команде временски најтешњи, најопсежнији и најнапорнији. На тај
начин обезбеђено је учешће у раду свих органа и неподељених ко-
манди, што се свакако позитивно одразило на културу рада и квали-
тет докумената.

Показало се да овај метод може сасвим успешно да се приме-
њује у лошим временским условима, када се скраћује време боравка
старешина на терену и стварају повољнији услови рада команди
у фази организације и припреме борбених дејстава. Поред тога, он је
погодан и кад се не располаже са довољно материјалних средстава
која би обезбеђивала да се обе фазе КШРИ заврше на терену, или
кад на овај начин мора да се штеди за друге задатке. Овакво изво-
ђење КШРИ обезбеђује постизање постављених циљева, нарочито ако
се сва питања изводе практично, на земљишту и уз употребу сред-
става везе. Уосталом, таквих ситуација биће и у стварним условима
вођења борбених дејстава, па нема разлога да се тај метод повремено
не примењује и кроз мирнодопску обуку команди.

Други начин извођења ових игара разликује се од првог само
у томе што ту команде прво изађу на терен, развију своја КМ
и организују рад, па тек после примају задатак. Читав процес рада
одвија се на земљишту. За разлику од првог, овим методом стављају
се команде у једну реалну ситуацију. Услови рада ту су тежи баш
у најкритичнијој фази — процесу припреме и организације борбених
дејстава. Овакв метод омогућава командама да стекну корисна иску-
ства и уоче оне проблеме са којима би се практично среле у стварној
ситуацији. Стога га и треба примењивати увек када за то постоје
услови, у првом реду материјални.

Најтежа варијанта је када се команди уручује задатак непо-
средно по изласку на терен. Читав процес организације рада овде се
одвија паралелно са радом по свим осталим питањима из оквира ко-
мандовања, развијања и уређења КМ, провођења одговарајућих мера
борбеног обезбеђења и сл. То је, несумњиво, најтежа ситуација. Она
захтева планско коришћење свих органа команде, веома организован
рад и обављање задатака строго према степену њихове важности
и хитности. На једној заједничкој вежби ова варијанта се показала
врло корисна управо зато што су се кроз њу сагледали наведени
проблеми, искристалисали ставови о низу питања и стекла корисна
искуства у њиховом решавању. Истина, у оваквим ситуацијама, које
су практично теже од свих у којима се команде могу наћи при мирно-
допским условима извођења КШРИ нормално се дешавају и извесни
пропусти. Но то свакако не би смео бити разлог да се поједине КШРИ
не изводе и по овом методу. Тако ће се најбоље извући одређени по-
казатељи о могућностима и способности команди за рад у једној
од тежих ситуација. Ипак, како су КШРИ истовремено и обука, а не
само контрола способности команди и њихових органа, овај метод
није пожељно сувише примењивати.

Примењује се и метод да се сав посао око припреме и организације борбених дејстава команде сврши у својим гарнизонима. За динамику се долази у место где се налази и руководство вежбе. Команде једне стране групишу се у једној, а команде друге стране у другој згради. Овакав метод, очигледно условљен објективним околностима, у првом реду оним материјалне природе, ствара повољне услове за рад свим командама које учествују у вежби, али не и ситуацији која би била слична стварним, ратним условима. Јер, на једној тако организованој вежби, и поред низа подузетих мера, не могу се извући повремено лични контакти органа потчињених и претпостављених команди, чешћа измена мишљења о појединим питањима и сл. — што вежбу удаљује од ратне ситуације. Поред тога, команде које учествују у вежби сувише су близу, што такође није реално, а што је још једна од слабих тачака овог метода. При оваквом начину извођења игре обично нема ни услова за развијање и рад радио-средстава, чак ни на скраћеним одстојањима. Не може се ни људство обучавати, нити проверавати могућности постављања жичне везе према стварној ситуацији и задатку, чиме се практично потпуно изоставља једно од најважнијих питања из циља сваке командно-штабне ратне игре. Најзад, овим методом заобилазе се и сва остала питања, као што су: развијање и премештање командног и уигравање рада на резервном командном месту, рад на практичној обуци у борбеном обезбеђењу на КМ и низу других питања. Практично, овакав метод извођења командно-штабних игара скоро у свему личи на штабне ратне игре, а с том разликом што по њему вежба може бити двострана или двостепена. Овакав метод рада не би смело да услове материјално-финансијска средства, да организатору оваквих вежби она постави оквир из којег се не може изаћи.

С обзиром да су командно-штабне игре највиши облик обуке команди и њихових органа, и да се од њих очекују велике практичне користи, материјална средства не би смела да наводе на импровизацију која би битно утицала на постављање циља и избор метода и знатно мењала услове извођења па и сам карактер вежби. Решење треба тражити у мањем броју добро припремљених вежби које је могуће и материјално обезбедити. Само у таквим условима можемо стицати одређена практична искуства, проверавати теоретску поставку и већ постављене норме о свим питањима која се тичу командовања, живота и рада органа команде на оба командна места и у разним условима. А то је заправо оно што тражимо од сваке командно-штабне ратне игре.

Потпуковник

Радоња ПОПОВИЋ

АБХ - ОБЕЗБЕЂЕЊЕ ОДБРАНЕ НА ПЛАНИНСКОМ И КРШЕВИТОМ ЗЕМЉИШТУ

Могућност масовне примене АБХ-борбених средстава у евентуалном рату наметнула је свим савременим армијама, поред осталог, и проблеме око организовања АБХ-обезбеђења борбених дејстава и спровођења мера за заштиту трупа од великих губитака. У склопу тог комплексног питања веома је, по својим специфичностима, занимљив онај део који се односи на АБХ-обезбеђење одбране дејстава на планинском и кршевитом земљишту. Наиме, то земљиште има многа специфична својства која, с једне стране, олакшавају, а са друге, отежавају примену мера АБХ-обезбеђења. То су: геолошки састав, географски положај, надморска висина, клима, флора и др. Главна карактеристика планина — испресецаност земљишта и стрми нагиби, на пример — неповољно утиче на организовање АБХ-осматрања и на употребу јединица АБХО у целини, захтева веома плитке и уске зоне осматрања, због чега се јавља потреба за већим бројем осматрачница.

Комуникативност (са гледишта броја комуникација) на планинском земљишту релативно је слаба, а комуникације пролазе углавном између великих гребена, уским долинама и клисурама. То све отежава употребу технике, а најчешће ће тежиште борбених дејстава па, према томе, и атомска подршка бити баш дуж тих комуникацијских праваца. У вези с тим нападач ће ограничити примену ниских и приземних експлозија, да би избегао стварање тешко савладивих препрека које не би могао лако да обиђе. Истовремено, браниоцу се пружа могућност да применом атомских мина или површинских експлозија створи препреке које нападач не може брзо и лако савладати или обићи. Такве препреке могу га принудити да привремено одгоди напад или да га усмери на правац који је повољнији за браниоца. Ефекти атомских експлозија на планинском земљишту, сем на висоравнима, могу бити слабији или јачи, што зависи од места центра експлозије. Ако је тај центар изнад гребена, све врсте дејства атомске експлозије су ослабљене. Међутим, ако је изнад долине или клисуре, ударни таласи се одбијају од страна гребена, усмеравају се дуж долине — клисуре и дејствују јаче од нормалних. Истовремено, на супротним странама гребена су жива сила и материјално-техничка средства заштићени од свих врста експлозије. Управо зато, свака грешка при одређивању центра експлозије може неповољно утицати на ефекте који се желе постићи.

Из истих разлога је ограничена и примена хемијских борбених средстава за подршку напада. Поливање из ваздуха у планини, сем на висоравнима, врло је тешко изводљиво, па између свих хемијских

средстава, и то на споредним правцима, најпре долазе у обзир на планинском земљишту краткотрајни бојни отрови, распршени помоћу артиљеријских зрна. То, пак, значи да ће контаминирани рејони бити мали и да ће их пешадијске јединице лако обићи. С друге стране, браниоцу се пружа могућност да створи врло јаке хемијске препреке дуж комуникација (нападних праваца) које се лако могу бранити, и да тиме осетно успори темпо нападачевог наступања.

Рејоне контаминиране радиоактивним падавинама у планини врло је тешко обићи, а и избор повољних праваца (са мањим интензитетом) за савлађивање тог земљишта је ограничен.

Планинско земљиште пружа браниоцу повољне услове да се добро утврди и изради сигурније заклоне, а постојање довољних количина грађе омогућује му израду покривки које одлично штите од бојних отрова и радиоактивних падавина, као и од опекотина.

Атмосферске прилике у планинама врло често су различите и променљиве. Провале облака, нарочито лети, спирају радиоактивни материјал и бојне отрове са падина гребена, а контаминација се дуж долина и на комуникацијама које туда воде појачава, те се стварају тешко пролазне препреке. Магле су честе и изненадне, што отежава осматрање, али и смањује ефекте топлотног зрачења. Ветрови дувају дуж долина па могу повољно или неповољно утицати на ширење радиоактивних падавина и пара бојних отрова. Таложeње радиоактивних падавина на планинском и испресецаном земљишту слично је наносима снега. Дуж гребена и са стране одакле дува ветар густина им је мала, а с тим и интензитет зрачења, док је на супротној страни интензитет зрачења веома велики због „наноса“ радиоактивног материјала.

Бојни отрови се на гребенима, под утицајем ветра и температуре, брзо испаравају, али се на падинама и у долинама задржавају дуже, чак и неколико недеља.

У великим и густим шумама смањује се густина контаминације земљишта при поливању из ваздуха, али траје дуже. Примарни ефекат топлотног зрачења на неукопану живу силу је мањи, али постоје велике опасности од пожара изазваног топлотним зрачењем. Маскирање покрета и маневра у шуми је добро, те је откривање рентабилних циљева веома отежано.

Многе планине обилују водом која се налази претежно у долинама, одакле ју је тешко транспортовати на веће висине и даљине. То представља озбиљан проблем, јер су за деконтаминацију неопходне веће количине воде. Уске долине, пак, озбиљно отежавају развијање деконтаминационих станица, што компликује организовање рада и успорава га.

Кршевито земљиште негативно утиче на АБХ-обезбеђење. Укопавање живе силе врло је отежано услед каменитог тла. Израда надземних заклона је релативно лака, али се ти закони лако руше дејством атомских експлозија, чији су ефекти редовно појачани. Посредни губици од дејства ударног таласа, нарочито код неукопане живе силе, много су већи него на другом земљишту зато што се при том разноси ситно камење. Индукована радиоактивност у рејону култе тачке већа је због хемијског састава камена и земље, обиласци

таквих рејона су ограничени, а бојни отрови се задржавају дуже у вртачама, увалама и јаругама. Воде нема довољно, снабдевање њоме је врло отежано, а тиме и деконтаминација. Најчешћи извори воде су цистерне. Њих ваља маскирати и заштити од уништења и контаминације, нарочито биолошким средствима.

Планинско и кршевито земљиште, поред осталог, ограничава масовну употребу оклопних и механизованих јединица за експлоатацију атомских удара. Нападач ће бити принуђен да ефекте сопствене атомске експлозије експлоатише пешадијом чија ће брзина, због нагиба земљишта, бити мала, па се браниоцу пружа могућност да погодним маневром снагама из дубине или са суседних рејона затвори створене бреше. Међутим, маневар снагама по фронту доста је отежан, па ће се у циљу затварања бреша морати стварати резерве по правцима и дубини.

Полазећи од изнетих услова може се сагледати да је организовање и спровођење мера АБХО уопште, а одбране посебно, прилично сложено на планинском и кршевитом земљишту и захтева велике напоре. При томе се не може круто поставити да нека команда или њен АБХ-орган на било ком степену командовања, односно ова или она јединица, треба да предузму ове или оне мере, али свако има и заједничке и тежишне задатке. За све војнике и старешине, за све јединице које воде борбу у планини и на кршу, подједнако су важне све мере АБХ-обезбеђења, при чему сваки степен командовања, разумљиво, има свој делокруг рада.

АБХ-осматрање, извиђање и обавештавање о опасности. АБХ-осматрање организују све старешине на свим степенима командовања, према својим могућностима. У заповести команданта дивизије дају се основе, а команда пука и ниже старешине конкретизују задатке. Пошто планинско земљиште захтева већи број АБХ-осматрачница, а снаге и средства за то су у дивизији и пуковима ограничени, задаци у вези са АБХ-осматрањем поверавају се исто тако јединицама родова, тако да родовски осматрачи и осматрачнице добијају већи значај и у овом правцу.

Пошто је број АБХ-извиђача ограничен, боље је да су све осматрачнице које они организују покретне, тј. да су, у ствари, патроле-осматрачнице, како би се могло осматрати са више тачака и на тај начин мањим бројем осматрача покривити већа просторија. Потреба за тим је сасвим јасна кад се има у виду да су зоне осматрања плитке и уске, а земљиште испресецано, покривено и уопште тешко за осматрање.

Дивизијски АБХ-извиђачи обично организују само осматрачницу у рејону командног места, а остатак остаје у резерви ради евентуалног упућивања у извиђање на правцима који нису покривени АБХ патролама пешадијских пукова. Потребу за резервом АБХ-извиђача намеће још једна чињеница. Наиме, јединице родова војске нису способне да врше стручно-технички део АБХ-извиђања. За тај задатак неопходни су увежбани људи, опремљени одговарајућим техничким средствима за утврђивање-идентификацију РБХ-материја. Они се

постављају на раскрснице путева, превоје и сл. одакле могу да у свим могућним правцима брзо помогну својим стручним знањем и техничком опремом.

Пошто се АБХ-извиђачи при извршавању задатака не могу кретати возилима у свим потребним правцима, често ће бити принуђени да се дуже задржавају на контаминираним земљишту, што повећава опасност по њихово здравље. Проблем се решава формирањем већег броја патрола састава, на пример, 2 извиђача, чиме се обезбеђује њихово чешће смењивање и смањује време задржавања на контаминираним земљишту. Дакле, економисање снагама извиђача и извиђање само оних праваца који су од нарочитог интереса за извођење борбених дејстава добијају на планинском земљишту још већи значај.

Извиђање непријатеља и његових лансирних и других уређаја од интереса за АБХ обезбеђење има велики значај. Пошто се лансирна средства обично налазе на већој дубини (20 и више километара), тај ће задатак припасти претежно општевојним извиђачким органима, у чији састав улази и део АБХ-извиђача, затим убаченим и другим јединицама у непријатељевој позадини. Непрекидна и солидна веза с њима један је од услова да се резултати тог извиђања могу правовремено искористити. Придавање АБХ-извиђача је изузетак с обзиром на велике потребе за њима у властитој дубини.

Да би јединице АБХО правовремено и брзо интервенисале, а команданти могли донети одговарајуће одлуке за предузимање неопходних мера, врло је важно да се брзо прикупе подаци о рејонима захваћеним дејством АБХ-борбених средстава, а затим да се брзо детектују и идентификују РХ-материје. Рејоне захваћене АБХ-борбеним средствима могу лако открити саме јединице, али детекција и идентификација РХ-материја представљају тешкоћу на планинском земљишту. Проблем се делом решава тако што ће се патроле распоређивати близу рејона за које је проценом утврђено да могу бити захваћени дејством А и Х-борбених средстава.

Главни ослонац за идентификацију РХ материја биће АБХ патроле. Но, због велике ширине фронта, слабе комуникативности, као и немогућности да се већи број патрола пребацује возилима, узорци контаминираних предмета, земљишта и атмосфере неће правовремено стићи у РХ-лабораторију на квалификовану идентификацију. Да би се тај проблем решио, унапред се одређују на комуникацији места где ће патроле, које извиђају пешке, остављати материје које треба испитати, моторизованим АБХ-патролама које ће их пребацити до лабораторије. Место РХ-лабораторије одређује се начелно тако да све патроле могу лако доћи до ње.

Код АБХ-извиђања уопште приоритет се даје откривању РБХ-материја и установљавању граница контаминираних рејона, као најбитнијих елемената за брзо реаговање људства и команди. При идентификацији радиолошких материја важно је да се одреде хемијски елементи, јер се на основу тога изводи закључак о брзини опадања зрачења, а са тим и о дужини задржавања људства у одређеним рејонима. Али, ова идентификација није у прво време тако битна.

Напротив, најбитније је да се установи интензитет зрачења и предузму одговарајуће мере за извођење или смену јединица са контаминираног земљишта.

Један од најважнијих момената у АБХ-извиђању је откривање присуства бојних отрова органолептичким путем, које треба да врши — и да за то буде оспособљен — сваки појединац, да би по спољним знацима-карактеристикама открио њихово присуство и правовремено и најбрже употребио заштитна средства, предузео мере самодеконтаминације и помогао другу. За идентификацију нервних бојних отрова постоје алармни уређаји који ће на мањој или већој даљини откривати њихово присуство и давати сигнале — упозорења јединицама. Услед испресецаности планинског земљишта и растреситог распореда, њихови сигнали се неће чути на већим удаљењима. То указује на потребу већег броја аутоматских уређаја за откривање нервних бојних отрова и радијације у планини. Пошто, пак, потребе нису најчешће у складу са могућностима, мора се водити рачуна о томе да се оно чиме се располаже постави на правце који ће вероватно бити изложени дејству нервних бојних отрова.

С обзиром на то да дивизија може бранити и више међусобно одвојених праваца, што је при борбеним дејствима у планини и на кршу чест случај, биће потребно да се јединице или тактичке групе на угроженим правцима ојачавају АБХ-извиђачким деловима уколико саме њима не располажу. Могућности за таква ојачања изразитије су ако су дивизији придати делови за АБХ-извиђање.

Активни поступци који спречавају или слабе противникова АБХ-дејства. Сам карактер планинског земљишта намеће одговарајући растресит борбени поредак браниоца и организовање напада у нападним колонима. Док ова околност повољно утиче на АБХ-обезбеђење браниоца, дотле је нападач изложен опасности да претрпи велике губитке од дејства браниоцевог атомског оружја, јер је принуђен да групише јаче снаге за савлађивање чврсте одбране коју омогућује планинско земљиште.

Маневар снагама на планинском земљишту ограничен је, нарочито по фронту. То намеће браниоцу захтев за јачим резервама по правцима ради затварања бреша створених атомским ударима. Резерве се најчешће распоређују на задњим нагибима, у близини раскрсница путева и превоја, и на таквом удаљењу одакле ће моћи на време да стигну на положаје и затворе брешу. Ти се положаји по могућности унапред одређују и уређују у фортификацијском смислу.

У планини је браниоцу врло тешко да непрекидно одржава борбени додир са нападачем. Напуштање уређених положаја и прилепљивање за нападача, у моменту кад се његове снаге повлаче на линију сигурности да би извршио атомски удар по предњем крају браниоца, врло је ризично. Боље је да снаге браниоца остану на својим положајима, у склоништима и заклонима — уз истурене осматраче и дежурна оруђа, све до приласка нападачевих снага на одстојања која му онемогућавају да употреби атомска средства. Зависно од конкретних могућности и удаљености положаја од гребена, снаге

браниоца могу се држати и на задњим нагибима. Ако се, пак, задржавају на предњем нагибу користи се велик број увала, јаруга и вртача, којих увек има на планинском и кршевитом земљишту.

С обзиром на изнете карактеристике ефеката А експлозија, положаји се у планини поседују дуж и на странама гребена, док се у долинама користе противоклопна средства и примењује разноврсно запречавање. Циљ свега тога је да се успори нападач при експлоатацији А-удара.

На формирање борбеног поретка утиче и то што планинско земљиште пружа веома добре могућности за убацивање како са земље тако и из ваздуха. Убачени делови извиђају и откривају циљеве погодне за дејство АБХ-оружја. Због тога су све старешине дужне да организују борбу с тим деловима.

Уништавање нападачевих лансирних средстава деловима КоВ браниоца веома је тешко, јер су обезбеђена јаким снагама. Тај задатак извршава првенствено авијација. Међутим, убачени делови, диверзантске и друге јединице у позадини непријатеља могу рушењем на комуникацијама и стварањем најразноврснијих препрека, за чије је рашчишћавање потребно дуже време, као и препадима и сличним активним дејствима, онемогућити лансирним средствима да заузму погодне положаје за успешну подршку својих трупа, принудити их да често мењају ватрене положаје, троше време да опет припреме елементе за лансирање итд. На тај начин бранилац добија у времену. С друге стране, лансирање атомских средстава са великих даљина веома је ризично, јер свака грешка у одређивању нулте тачке и висине експлозије може на планинском земљишту имати тешке последице и за нападачеве трупе. Да би то избегао, нападач ће настојати да узме већу зону сигурности, да се више удаљи од предњег краја, а то, пак, захтева доста времена за савлађивање тешког земљишта, што браниоцу пружа могућност да се среди после претрпљеног атомског удара и спречи брзо надирање нападачевих снага.

Укопавање као мера АБХ-обезбеђења има не само у планини него и у свим условима највећи значај. Она је најефикаснија и најмасовнија мера за заштиту живе силе. Зато се и у планини тежи изради потпуно уређених заклона који могу да штите не само од падавина и поливања из ваздуха већ и од дејства ударних и топлотних таласа, као и од почетног зрачења. При укопавању на крашком земљишту добро је да се заклони за појединца обложе бусеном или грањем, а по могућности и да се покрију дрвеном грађом, како би посредни губици од распрснутог камења били што мањи. Међутим, најефикаснија заштита на крашком земљишту биће ако се гро живе силе држи за време нападачеве припреме у дубљим вртачама и увалама.

Употреба средстава личне и колективне заштите. Правовремена и брза употреба средстава за личну заштиту има пресудан значај при масовној примени АБХ-борбених средстава уопште, а посебно савремених нервних и психотропа чије се дејство изражава веома брзо чак и код малих доза. Дуже задржавање људства у контаминираној атмосфери и на контаминираном земљишту, са средствима у заштитном положају, доводи до изнуравања и смањења борбене

способности. Због тога се средства личне заштите употребљавају начелно само у случају стварне опасности, по сигналу алармних уређаја, то јест одмах кад противник отпочне да дејствује нервним или другим бојним отровима, односно са почетком таложења радиоактивних падавина. При том се мора имати у виду да та средства имају границу заштитне моћи, а која се продужује резервним цедилима.

Да би се жива сила заштитила од изнуравања ношењем заштитних средстава у заштитном положају, најбоље је да се задржава у склоништима све до подиласка нападачевих снага на такво одстојање да се може правовремено извести на положај. Планинско земљиште пружа врло добре услове за израду таквих склоништа, јер има доста материјала за рад и покривку. Она се подижу увек кад се располаже са доста времена за организовање одбране.

Када је време за организовање одбране у планини и на кршу ограничено, за колективну заштиту користе се постојећи месни објекти и природни заклони као: јаме, пећине, рудничка окна, вртаче, увале, јаруге, вододерине и сл. којих у планини има довољно. Вештим подешавањем могу се ти природни објекти оспособити тако да сигурно штите од већине АБХ-борбених средстава. За људство на положају најефикаснију заштиту представљају заклони за ватрено дејство, ако су покривени и са нишама израђеним испод грудобрана. На кршевитом земљишту нише се теже израђују. У погледу заштите погодније су нише у задњој страни заклона, јер је слој земље изнад њих дебљи па је тиме и заштита од почетног зрачења већа. Ако нема погодне грађе, што се дешава на већим висинама, заклони се покривају средствима из опреме као што су: шаторска крила, ћебад, шињели, кабанице и сл., јер се и тиме постиже потпуна заштита од непосредног поливања бојним отровима из ваздуха, од радиоактивних падавина, топлотног зрачења, док дебља покривка — слој дрвета, камена и земље — штити и од радиоактивног зрачења.

Услед велике растреситости борбеног поретка на коју, поред осталог, утиче и испресецаност земљишта, најчешће неће бити могућно да се израђују склоништа за колективну заштиту за сваки вод. Она ће се правити за свако одељење. Ако се не могу користити месни објекти, копају се или подижу заштитни ровови и покривају дебљим слојем материјала. Такви ровови служе за заштиту људства из одељења које се не мора налазити на положају, а релативно се брзо израђују и добро штите.

У целини, планинско земљиште пружа широке могућности за примену мера појединачне и колективне заштите живе силе. Битно је да се те могућности искористе до максимума. Посебну корист пружају мере колективне заштите, јер доприносе томе да се људство сачува за извршавање борбених задатака.

За заштиту стоке користе се, у првом реду, увале и јаруге уз масовну примену приручних средстава за израду влажних заштитних маски. Велику помоћ представљају надстрешнице за заштиту од поливања из ваздуха и контаминације радиоактивним падавинама, од којих је деконтаминација стоке врло тешка, па и немогућна, јер је врло тешко да се честице радиоактивне прашине збаци — скину са тела стоке.

Ако се доследно примене све наведене мере личне и колективне заштите обезбеђује се већа борбена способност јединица, а смањује број људи и стоке које треба слати на деконтаминацију, као и број рањених и опечених. Те мере су нарочито значајне на кршу, где су посредна дејства атомске експлозије често јача него примарна.

Отклањање последица. Последице дејства А и Х-оружја углавном су познате, али ради повезивања излагања није на одмет да се укратко помену. То су, пре свега велики губици незаштићене живе силе и материјално-техничких средстава, бреше у борбеном поретку, пожару огромних размера у шумовитим пределима, велики губици у виду повређених, опечених и озрачених, као и контаминираних бојним отровима, који у већини случајева нису способни да без лечења наставе борбу. И, коначно, потреба за хитном попуном и реорганизацијом јединица захваћених атомским оружјем акутнија је него у нормалним условима. Контаминација од радиоактивних падавина не мора бити изазвана непосредним дејством по јединицама и у дотицном рејону, већ може бити и последица приземних експлозија на другим деловима фронта или позадине, на великим удаљењима. Уколико је то удаљење веће утолико ће интензитет радиоактивног зрачења бити мањи. Велики шумски пожари изазвани топлотним зрачењем, праћени пожарним олујама, представљају у планини посебан проблем не само за браниоца већ и за нападача. Све наведене последице, сем пожара и контаминације тла, биће на планинском земљишту мање или сведене на минимум уколико се што потпуније предузму мере за заштиту, а тиме ће се олакшати и отклањање последица примене АВХ-борбених средстава.

Затварање бреша створених атомским ударима, на планини и кршу, постиже се одређивањем резерви по правцима, које добијају тачно одређени задатак и унапред уређују положаје како се касније, после атомског удара, не би губило време око њиховог организовања. У затварању бреша велику улогу има и артиљеријска ватра. Артиљеријске јединице се што боље укопавају и растресито распоређују, али на таквим местима одакле ће моћи да брзо изађу на основне ватрене положаје.

Евакуација повређеног, озраченог, опеченог и теже контаминираних људства представљаће посебну тешкоћу. Док се већи део људства озраченог и са опекотинама II степена може кретати пешке, биће велик број рањених, нарочито на кршу, које треба транспортовати. Тиме се повећава потреба за већим бројем транспортних средстава. У исто време, пак, релативно слаба комуникативност планинског или кршевитог зимљишта осетно ограничава употребу транспортних средстава. Зато ће се врло често тежи рањеници и повређени износити на носилама до комуникација и тек ту ће их преузимати транспортна средства. Последице таквог начина евакуације је ангажовање већег броја бораца за носиоце рањеника, па се може применити само кад јединица није угрожена дејством непријатељске живе силе. У противном, ако тренутно нема другог решења, рањеници се склањају у заклоне, јединица одбија напад, па се тек онда предузимају мере да се изнесу до транспортних средстава.

За изношење и евакуацију рањеника у планини и на кршу постоји још једно веома погодно средство — хеликоптери. Њима треба јединице ојачавати кад год је могућно.

За смањење броја људи из активног борачког састава ангажованих око евакуације, нарочито важну улогу има тријажа. Зато је неопходно да се она врши почев од првих санитарских етапа, с тим што ће у основним јединицама бити само „груба“. Прва квалификована тријажа спровешће се тек код оних санитарских етапа где постоји стручан кадар. За тријажу озрачених битна је дозиметријска контрола. Пошто се дозиметри обично читавају у пуку или батаљону-дивизиону, тај процес дуже траје. Да би се тријажа убрзала, може се вршити и према томе како се који човек осећа после озрачења. Наиме, људи не реагују подједнако на исту дозу, а понекад и дозиметар може показати велику дозу, а да се човек ипак добро осећа, јер је озрачен само на једном, незаштићеном делу тела.

Код опечених евакуишу се само они са опекотинама III степена. Опекотине II степена могу се лечити у трупним санитарским установама, а људство са опекотинама I степена, после примања прве помоћи, може да настави борбу. У шумовитим планинама јавиће се велики број опекотина од секундарног зрачења, то јест од шумских пожара, уколико се јединице не извуку на време из рејона захваћених пожаром.

Евакуацију затрованих бојним отровима, нарочито нервним, код којих нису помогле прве инјекције атропина, треба извршити одмах. Међутим ако су инјекције помогле, а одмах потом је извршена и самодеконтаминација, евакуација није потребна.¹ Људство наставља са извршењем борбеног задатка, а кад се створе услови накнадно се упућује на деконтаминацију у АБХ-јединице ради купања и спирања штетних продуката насталих самодеконтаминацијом.

Деконтаминација у планинским условима, а нарочито на кршу, представља веома озбиљан и сложен проблем: то је проблем воде, а нарочито чисте; проблем комуникација, посебно рокадних, да би се могло маневровати јединицама АБХО; и најзад, проблем снабдевања материјама за деконтаминацију, за којима на планинском и кршевитом земљишту постоје веће потребе. Према томе, он се не може решити само могућностима јединица АБХО и њихових капацитета, мада и те капацитете треба повећати, већ је неопходно да се обезбеде и остали елементи који утичу на то да се постојећи капацитети до краја искористе. Потреба за повећањем капацитета јединица АБХО појављује се због повећане потребе за ангажовањем тих јединица на деконтаминацији путева дотура и евакуације, као и за гашење пожара, што ће вероватно ангажовати око половине капацитета. Пuteви ће морати да се контаминирају због тога што ће представљати једину могућност за маневар снагама по дубини, дотур и евакуацију, јер су обиласци најчешће практично немогући. Код радиолошке контаминације путева од макадама неће се вршити деконтаминација, али ће морати да се полију, како би се спречило дизање прашине, а тиме и улазак радиоактивних честица у организам, што је врло важно, кад се има у виду да је унутрашња контаминација опаснија од спољашње.

¹ Овде се само помиње санитарско збрињавање да би се истакао његов значај. Иначе, солиднија обрада овог питања захтева засебан чланак.

Према томе, нема сумње да ће деконтаминација живе силе и технике у планини, поред капацитета стручних јединица, пасти тежишно на деконтаминационе радове јединица, родова и служби. У погледу хемијске деконтаминације људства, основни задатак је самодеконтаминација у што краћем времену. У планини постоје шире могућности за делимичну деконтаминацију коже, личног и колективног наоружања приручним средствима, док је на кршевитом, оскуднијем земљишту потребно да се јединице снабдеју, преко норме, већом количином личних и групних прибора за деконтаминацију. При томе, разумљиво, ваља водити рачуна о реалној опасности на одређеном правцу.

Организација рада на деконтаминационом месту у планини је отежана, јер нема довољно месних средстава за извођење деконтаминације, а тешко је и снабдевање водом, поготово на кршу. Истовремено, потребе намећу да се деконтаминациони радови организују у оквиру мањих јединица — чета, батерија, батаљона, дивизиона па и водова. Ти се проблеми могу решити на више начина.

Прво, команда пешадијске дивизије, при организовању одбране у планини и на кршу, мора да процени реалну опасност и могућан интензитет употребе АБХ — борбених средстава од стране противника па да на основу тога, као и процене сопствених могућности у погледу извођења деконтаминационих радова, закључи колико јој је и каквих средстава из месних извора потребно за осамостаљење јединица у том погледу. Средства из месних извора прикупљају позадински органи. Ту долазе у обзир разне прскалице за воће и винограде, цистерне, ауто-цистерне и сл., као и материје за деконтаминацију: обичан и хлорни креч, алкохол, разне врсте детерџената итд. Материјално-плански одсек дели та средства пуковима и другим јединицама у складу са одлуком команданта и потребама. При томе се јединице на помоћним правцима, начелно, више осамостаљују додељивањем веће количине месних средстава, док се на тежиште борбених дејстава оријентишу јединице АБХО. Користећи месна и формацијска средства (мешине за воду, гумене резервоаре и сл.), ниже јединице могу лети организовати деконтаминацију живе силе и технике на деконтаминационим местима чета, батерија, водова. Организовањем деконтаминације живе силе у својим оквирима, на деконтаминационим станицама, помоћу пољских купатила, команде пукова знатно олакшавају рад дивизијским АБХ јединицама.

Ако нема довољно месних средстава, за организовање деконтаминације могу се користити она средства или начини који тренутно одговарају, као што су мешине за воду, чутурице, довођење јединице на поток или извор, сапун и слично.

Једна могућност је да јединице саме на деконтаминационом месту, под контролом старешине, или на ватреним положајима артиљерије, скидају радиоактивне честице са оружја и оруђа, истресају своју одећу или, пак, спирају са појединих делова прашину водом из чутурица. Уз употребу сапуна могу се на тај начин скинути и бојни отрови. Неопходно је да сваки војник затрован бојним отровом изврши самодеконтаминацију у року од 1 до 5 минута.

За одстрањивање радиоактивних честица са оруђа постоји још једна могућност — тзв. деконтаминација ваздухом, која се састоји у

томе што се помоћу ручних пумпи за пумпање гума, притиском ваздуха, одстрањују честице из удубљења где човечија рука не може допрети да их крпом, четком или другим средством одстрани.

Најквалификованија снага за извођење деконтаминационих радова су јединице АБХО. У погледу њихове употребе ваља напоменути да ће планинско земљиште диктирати да се одступи од основног начела командовања јединицама АБХО, то јест оне ће морати да дејствују по правцима, па чак и да се придају појединим тактичким групама, мада у таквим случајевима неће увек бити до максимума искориштене. Осим тога, услед помањкања рокадних путева за маневар, начело сачекивања (у одбрани) превагнуће над начелом упућивања ка угроженим јединицама. То ће, са своје стране, наметати и извори воде. У вези с тим неће се ни деконтаминационе станице развијати на сваком месту, а поједини простори за деконтаминацију биће понекад удаљени и по неколико километара један од другог, јер уске долине неће дозвољавати целовит развој. То ће умногоме отежати и успорити деконтаминацију.

Деконтаминационе станице или поједини простори унапред се уређују колико је то потребно да се не би губило време кад јединица стигне на деконтаминацију. И у тим рејонима уређују се прилазни путеви за пешадију и механичка средства, односно запреге, као и путеви за одлазак јединица после деконтаминације. Рејони очекивања и зборни унапред се одређују, а предвиђају се и места за постављање ознака за регулисање саобраћаја док се изводи деконтаминација.

Најцелисходнији је такав распоред јединица АБХО кад су у очекујућим рејонима што ближе борбеном поретку, односно јединицама које су најугроженије у АБХ — смислу, и у близини рејона где ће изводити деконтаминацију. У тим рејонима начелно се најмање половина њиховог капацитета развија за рад по принципу сачекивања, док је друга половина у готовости да интервенише ка угроженим јединицама у захвату комуникације, као и за деконтаминацију путева дотура и евакуације. При свему томе већи део АБХ — чете мора бити распоређен на тежишту борбених дејстава дивизије.

Пуковске јединице АБХО могу изводити деконтаминационе радове само сачекивањем. Оне су посебно упућене да се развијају поред самих извора воде. За њихов рад нису нужни извори великог капацитета, али их у сваком случају треба каптирати и обезбедити резерву бар од неколико хиљада литара воде.

Гашење пожара. При дејству атомског оружја на планинском и шумљеном земљишту може доћи готово једновремено до великих пожара на великим комплексима. Због тога ће њихово гашење бити изузетно тешко и ангажоваће велике снаге и средства. Пошто ће се у рејонима захваћеним пожаром наћи велики број јединица, наметнуће се и питање њихове евакуације, односно извођења из угрожених рејона.

Треба имати у виду да, зависно од места центра експлозије, а з обзиром на велику испресецаност земљишта и праволинијско топлоотно зрачење, неће бити подједнако захваћени пожаром сви шумски рејони, већ само они чије су стране гребена окренуте према центру

експлозије. Но, ипак прети опасност да се пожар преко гребена пренесе ветром (ударним таласом) и на другу страну. Та опасност спречава се изолацијом.

Јединице АБХО и њихова средства ангажују се за гашење пожара у рејонима командних места и складишта са запаљивим материјалом, као и евентуално у захвату комуникације, уколико би пожар могао ометати снабдевање, евакуацију и маневар.

Иначе, ти пожари се гасе као и у свим другим условима.

Обилазак и савлађивање контаминираног земљишта. Већ је поменуто да на планинском и кршевитом земљишту због слабе комуникативности и испресецаности, неће бити довољно обилазних праваца. Али, и тада се могу наћи обилазни путеви за пешадијске јединице. То су пре свега правци дуж гребена и са стране одакле дува ветар, јер је ту радиолошка контаминација мањег или сасвим слабог интензитета, док бојни отров на гребенима брзо испарава. С обзиром на значај гребена у погледу заштите од извесних видова дејства АБХ-борбених средстава, може се рачунати с тим да ће се дејства у планини доста често одвијати дуж гребена који су паралелни са комуникацијама. Контаминирани комуникације могу успешно савлађивати једино моторизоване јединице, јер омогућују да се скрати време изложености људства, а обезбеђују му и извесну заштиту.

Кад се ради о обиласку радиолошки контаминираних земљишта, не треба испустити из вида да је оно веома великих размера, те су путеви за обилазак дуги. Зато ће се обилазити само они делови где је интензитет велик, а оријентисати се на најкраће правце на којима је интензитет зрачења врло мали, односно где је људство заштићено од пријема доза које изазивају обољења.

Извођење и смена јединица са контаминираног земљишта. Ако се јединице нађу у јако контаминираним планинским рејонима, треба увек настојати да се отуда изведу и распореде у рејоне који нису контаминирани или где је интензитет зрачења врло слаб. Одлуку о томе доноси командант дивизије за све елементе борбеног поретка, а командант пука у својим оквирима. Пре него што се донесе одлука о извођењу јединица, регулише се одбрана напуштених рејона. Најлакше их је бранити са суседних коса. Међутим, у планини ће такви рејони представљати препреку и за нападача. Иначе, јединице се изводе гребенима коса, а кад је у питању радиолошка контаминација, још и оном страном гребена одакле дува ветар.

Смени јединица прибегава се само кад се контаминирани положаји морају бранити по сваку цену, а одбрану тих праваца није могућно организовати на други начин. Смена се организује углавном на два начина. По првом се смењивање врши у оквиру јединице на самом положају. Тај начин захтева да се располаже довољним бројем склопишта за колективну заштиту у којима ће се смењени делови одмарати. Други начин је да се јединице на положајима смењују оним из дубине (обично резервама). Време задржавања на контаминираном земљишту зависи од опасности која прети од радијације, то јест од

интензитета зрачења, дозвољене дозе, односно од густине контаминације бојним отровом, брзине испаравања и врсте бојног отрова, као и од важности положаја који се брани.

У сваком случају, кад је нужно да се јединице задрже на контаминираном земљишту, бирају се они положаји где је густина (интензитет) контаминације мања (косе, гребени), односно на падинама коса одакле дува ветар, пошто је на супротним странама густина таложења радиоактивних падавина већа, односно бојни отрови се дуже задржавају. Време задржавања на контаминираном земљишту овиси код хемијске контаминације о заштитној моћи маске (обично износи 1—2 сата). Код радиолошке контаминације заштитна моћ маске је готово неограничена и сигурно спречава улазак радиоактивних честица у организам, али је могућност људи да остану под маском у заштитном положају ограничена (добро увежбани војници могу се задржати под заштитном маском 2—4 сата, а некад и више). Свако дуже задржавање доводи до изнуравања људства и чини га неспособним за извршење борбених задатака.

Ово намеће закључак да се не само у планини него и уопште јединице што мање задржавају на контаминираном земљишту и треба их што пре извући. У одбрамбеним дејствима јединице се начелно извлаче уназад или у страну — на бокове нападачевих снага, док у нападним иду унапред, ка непријатељу.

Задаци АБХ-обезбеђења одбране у планини и на кршу толико су обимни и свеобухватни, да нема ни једног степена командовања у оквиру дивизије који би био изузет било од процене изнетих елемената, било од непрекидног спровођења мера АБХ-обезбеђења у свим ситуацијама, у свако доба дана и ноћи и по сваком времену. Остваривање тих мера захтева од старешина и војника много напора, залагања и труда, али је то најпогоднији пут да се жива сила и техника сачувају од уништавајућег дејства савремених АБХ-борбених средстава.

Потпуковник

Урош ЂОРЂЕВИЋ

ДЕЈСТВА ПРЕДЊИХ ОДРЕДА ПЕШАДИЈСКЕ ДИВИЗИЈЕ

Појава предњих одреда у борбеном поретку тактичких јединица и пун значај њихове активности у току рата очигледно су везани за модерне армије у којима је маневар живом силом и ватром постао доминантан елемент вођења борбених дејстава,¹ у којима се изненађење све чешће појављује и обе стране теже да га постигну и искористе, а борба за време добија све већи значај. Наиме, ако се нападач развио и отпочео дејства, браниоцу је потребно време да се и сам развије и организовано му се супротстави. Ако је противник разбијен и отпочео да се повлачи, пресецање одступних праваца запоседањем погодних земљишних објеката може довести до његовог делимичног или, чак, потпуног уништења. Док се главнина развија, један њен део мора да јој то омогући — то је истурени, предњи одред. Ако је главнина поразила противника, организује гоњење и води борбу са његовим заштитницама, сопствени истурени делови могу избити на правце противниковог повлачења и допринети да се његов делимичан пораз претвори у потпуни.

И што су дејства постајала покретнија, динамичнија, борба ових истурених делова снага постајала је све значајнија за главнину.

Није потребно нарочито истицати до које мере су у савременом рату могућна изненађења. Масовно коришћење моторизације (посебно оклопних гусеничара који знатно смањују везаност за комуникације) и могућности ваздушних десаната стављају и оне јединице које се тренутно налазе на релативно великој дубини, у ситуацију да их противник изненадно нападне. Атомски удари, који зависно од снаге пројектила стварају веће или мање бреше у борбеном поретку јединица, омогућују нападачу брзе и дубоке продоре. Све то намеће јединицама на целој оперативној дубини да буду у сталној борбеној готовости, обезбеђене од изненађења, са таквим борбеним поретком који ће им дати максималне могућности да се брзо развију, дејствују, маневрују. Предњи одреди су један од елемената борбеног поретка који те могућности пружа у одбрани и нападу. С обзиром на прак-

¹ Ратови античке ере вођени су сударом збијених легија и кохорти на отвореном пољу, хладним оружјем. Улога неких истурених делова могла се свести, са становишта практичне користи, само на извесне извијачке резултате. Средњовековне битке решавале су се сударима тешко покретне оклопне коњице па је и у овом случају борба истурених делова била без значаја. Време (као простор) и земљиште у таквим, статичким ратовима играли су сасвим подређену улогу. Тек се у ратовима од Наполеона наоамо, поред масовне употребе ватреног оружја и живе силе, одбацио искључив линијски поредак и статички карактер битке и истакао маневар у први план метода вођења борбе.

тичне потребе, у овом чланку је реч само о неким најважнијим питањима борбених дејстава предњих одреда пешадијске дивизије, иако их могу истурати и више јединице.

Јачина и састав. Дубина и карактер земљишта на којем ће се одвијати борбена дејства предњих одреда, задатак који им је намењен, јачина и карактер дејства противника, задатак пешадијске дивизије — то су основни елементи који диктирају колико снага и каквог састава упућивати у предње одреде. Свакако да ће на равничастом земљишту које је проходно за тенкове језгро предњих одреда сачињавати оклопне снаге. На планинском и теже проходном земљишту целисходне су пешадијске снаге као језгра предњих одреда. Ово стога што ће и противнички предњи делови на земљишту које је проходно за тенкове бити првенствено оклопне снаге, а на планинском пешадијске и планинске јединице. Задаци предњих одреда у одбрани, одступању, гоњењу упућују такође на различит састав. Јачину предњих одреда условљава и јачина непријатељских делова са којима ће се сукобити. Ако је виша команда одлучила да главни отпор пружи првим ешелонима, онда ће бити врло тешко одвајати јаче пешадијске снаге у предњи одред, јер би се тиме ослабиле снаге за одбрану целе дубине одбрамбене зоне дивизије. У том случају може и виша команда образовати предњи одред из састава другог ешелона. Често ће сви ти фактори скупа диктирати јачину и састав предњих одреда; понекад ће један или два бити одлучујући.

Начелно се јачина предњих одреда дивизије, зависно од наведених фактора, креће од ојачане оклопне чете до ојачаног оклопног батаљона — уколико језгро предњег одреда чине оклопне снаге — или, пак, од ојачане пешадијске чете до ојачаног пешадијског пука — уколико језгро предњег одреда чине пешадијске снаге. Предњи одреди пешадијске дивизије ојачавају се редовно пешадијом (ако језгро предњег одреда чине оклопне снаге), инжињеријом, самоходном артиљеријом (изузетно моторизованом) и лаком противавионском артиљеријом.

Иако се предњи одреди начелно издвајају из састава сопствене јединице, чешће из другог ешелона и резерве, мислим да улогу предњих одреда у одређеним условима могу вршити и партизанске и територијалне јединице. Очигледно да постојање партизанских и територијалних снага у позадини нападача као и у сопственој позадини уноси у сва борбена дејства нове елементе и пружа велике могућности. У таквим околностима може сасвим да отпадне потреба да се упути предњи одред из сопственог састава при нападу и одбрани пешадијске дивизије. Уколико се на правцима одступања или на довољној близини налазе партизанске и територијалне снаге, оне могу за рачун пешадијске дивизије да запоседну критичне објекте (било по налогу команданта пешадијске дивизије — ако су му стављене под команду — било више команде, а на захтев команданта дивизије). То може у много случајева да пружи знатне предности: пешадијска дивизија не мора да одводи снаге за предње одреде; често ће партизанским и територијалним јединицама бити могућно да много пре запоседну и обезбеде критичне објекте, поготово ако их има више. Наравно да се не може говорити о потпуној одсутности потребе да пешадијска

дивизија и при постојању партизанских и територијалних снага упућује на правце одступања своје предње одреде или да ојача партизанске и територијалне јединице које ту улогу добију. Ово нарочито у случају неопходности употребе оклопних снага у предњим одредима. Сем тога, партизанске и територијалне јединице могу успешно да замене предње одреде пешадијске дивизије и у другим видовима њихове употребе, на пример, у наступном маршу са предвиђањем сусретне борбе, или нарочито успешно (и можда најчешће) у гоњењу. Међутим, било би погрешно сматрати да постојање партизанских и територијалних јединица у свим или у највећем броју случајева ослобађа пешадијску дивизију од потребе да формира предњи одред из сопствених делова.

Али, при свему томе неопходно је посебно нагласити да ће употреба партизанских и територијалних јединица у наведеним улогама зависити од команданта дивизије само онда кад су му стављене под команду. Наиме, дејства тих јединица регулише се наређењем више команде на основу оцене, што је у одређеној ситуацији најрентабилније.

У ОДБРАМБЕНИМ ДЕЈСТВИМА

Предњи одреди се употребљавају у одбрани кад јединица није у непосредном додиру са непријатељем. Поред тога они се користе и у одступању, а и у борби за спречавање окружења, као и при пробоју из окружења, у првом реду на планинском земљишту.

У одбрани, предњи одреди имају многоструке задатке. Иако је наношење што већих губитака циљ сваке борбе, могло би се рећи да се он овде не истиче као најважнији, тим пре што је јачина предњих одреда ограничена, па су им и могућности скромније. Њихов је основни задатак да задрже нападача, да га натерају да развије што јаче снаге, да обезбеде потребно време и простор јединицама за чији рачун раде и тиме им омогуће да нападачу нанесу што веће губитке. То предњи одреди постижу борбом, претежно заседама, али и активним дејствима мањих делова, као и ослањањем на погодно земљиште и најширу примену запречавања и рушења. Због задржавања нападач ће морати да привлачи јаче снаге, да открије своје намере, тежишни правац — а ту је изражено и почетно груписање његових снага — све у циљу да што брже савлада појас обезбеђења. То ствара циљеве браничевој артиљерији која подржава предњи одред, затим браничевој авијацији, па и атомске циљеве ако се располаже атомским пројектиlima. Бранилац може релативно лакше да употреби атомски пројектил у појасу обезбеђења због удаљености својих положаја и могућности да брзо уклони предњи одред до границе зоне сигурности. Корисност ове употребе је у томе што се слаби сила нападачевог удара још пре сукоба са главним браничевим снагама.

Предњи одреди пружају браниоцу велике и значајне погодности. Пре свега, то је избегавање директног налета нападача на предњи крај одбране дивизије, чиме се смањује опасност од непосредног изненађења. А то већ значи много за браниоца. Задржавањем у претпољу борбом предњег одреда (уколико је предњи одред довољно јак) може

се врло често нападач обманути у погледу протезања стварног предњег краја одбране. То ће бити врло значајно за извршење задатка целе дивизије, пре свега зато што може навести нападача да нецелисходно употреби атомски пројектил. Успех у задржавању и обмани нападача зависи од степена упорности којом предњи одред води борбу у претпољу. Упорност је, пак, условљена и јачином предњег одреда, карактером земљишта и његовим уређењем, као и задатком који је намењен предњем одреду.

Но, та упорност у борби не сме довести предњи одред под уништавајући удар јачих нападачевих снага. Да би се то избегло, постоји више могућности. Пре свега, појас обезбеђења ће најчешће бити довољно дубок да омогући предњем одреду маневар по дубини и одбрану на више узастопних положаја. Та дубина може бити и до 30 километара од предњег краја. Дужи отпор на једном положају, који прети да се снаге предњег одреда изложе уништењу (А удару, окружењу), треба заменити учесталим и временским краћим, али силовитим отпором на низу положаја. Резултат је опет упорност, али она није везана за један земљишни објекат. Даље, могућности уништења предњег одреда знатно се смањују масовним запречавањем и одбраном природних и вештачких препрека мањим снагама. Погодност коришћења природних, а нарочито вештачких препрека доћи ће посебно до изражаја у приграничним рејонима где је земљиште у појасу обезбеђења унапред припремљено за борбу и где је могуће да се унапред планира и организује најцелисходнији систем ватре.

Ако се томе додају основне тактичке предности које бранилац има над нападачем, тј. околност да је нападач у покрету, откривен, да недовољно познаје земљиште и све што га на њему чека, онда постоје знатне могућности да предњи одред изврши задатке у појасу обезбеђења. Јачи предњи одреди већих јединица имају, наравно, и веће могућности.²

Водећи борбу на узастопним положајима по дубини, предњи одред даје последњи отпор на положајима борбеног осигурања. Борбени поредак начелно се постројава у једном ешелону, са резервом и артиљеријском групом, а положаји за одбрану поседају се по групном систему. Но, главне снаге и средства предњег одреда групишу се на најважнијем правцу. Поред придате артиљерије, дејства предњег одреда у појасу обезбеђења обично подржава део ДАГ-а са привремених ватрених положаја који могу бити и испред предњег краја. Нападач ће редовно тежити да што пре и изненадније избије на предњи крај одбране дивизије. Велика сила његовог напада, честа надмоћност у ваздуху, која ће се огледати и у масовној подршци предњих делова тактичком авијацијом, могућност атомског удара, све ће то наметнути браниоцима предњем одреду крајње динамичну, изванредно напорну борбу. Сталне претње обиласка и окружења за време борби у појасу обезбеђења могу довести до одбацивања предњег одреда са осе правца којим наступа противник и до његовог одсецања. Те

² Познати пример употребе предњих одреда на калачком мостобрану 1942. године обезбедио је Црвеној армији драгоцену време за организовање одбране Стаљинграда.

две могућности командант предњег одреда мора имати стално на уму како код организовања положаја тако и код извођења борбених дејстава.

Одбацивање предњег одреда са осе правца којим наступа противник излаже предњи крај одбране дивизије изненадном налету нападача, што увек има негативних последица: немогућност да се у претпољу нападач дуже осматра, да се непосредније испољи његово груписање, јачина и намера; истовремено, брзо одбацивање предњег одреда са осе правца значи да није обезбедио својим дејствима у појасу обезбеђења довољно времена које је често потребно ради организовања одбране у одбрамбеној зони дивизије.

Одсецање предњег одреда од снага пешадијске дивизије, иако га треба упорно избегавати, биће такође понекад (можда и чест) случај. Ако се ради о предњем одреду чије језгро чине пешадијске јединице и ако је земљиште испресецано и планинско, постојаће могућност да се предњи одред пробије у састав снага дивизије. Биће случајева и кад ће то бити врло тешко да се оствари па ће се предњи одред пробијати у противничкову позадину. Овде ваља истаћи да је нарочито важно да се избегне одсецање предњег одреда чије језгро чине оклопне снаге, због тога што је њихово дејство у позадини нападача и садејство са партизанским јединицама везано за комуникације, а посебан проблем би представљало снабдевање горивом. Међутим, пресудно ће бити то какав задатак добије командант предњег одреда, то јест да ли да се пробија ка јединици или у противничкову позадину у којој тада дејствује по познатим принципима, спајајући се са партизанским и територијалним јединицама.

Велика изложеност ватри свих врста и крајњи напори које ће предњи одред морати да издржи у појасу обезбеђења довешће до знатних губитака и смањења његових ефектива. Стога је најцелисходније да се после завршетка дејстава у појасу обезбеђења предњи одред повуче у резерву пешадијске дивизије ради попуне људством, материјалним средствима и ради потребног предаха.

Задатак предњих одреда редовно је и извиђање нападача. Стога се често у њихов састав укључују и извиђачки делови родова војске. Моторизоване и механизоване јединице омогућују противнику да брзо прегрупише снаге, да довлачењем свежих појачања из дубине за врло кратко време ојача делове на одређеном правцу. Зато је извиђање свим средствима од огромног значаја у првим линијама. Предњи одреди имају у томе важну улогу. Појас обезбеђења је простор на којем ће нападач дејствима предњег одреда бити принуђен да се открије: колики је, чиме располаже и шта непосредно смера. Предњи одред ће моћи најчешће да пружи најсвежије, најсигурније податке — податке „из прве руке“.

У одступању, поред заштитница и зачелних одреда, често се прибегава и употреби предњих одреда. Одступање је најчешће резултат неповољног развоја догађаја и угрожености од јачег нападача. Снаге и средства пешадијске дивизије извлаче се и удаљују покретом уназад, јер не могу одржати положаје пред надмоћнијим нападачем или, пак, због потребе да се скрати фронт. Одступање се, додуше,

може изводити и без принуде, односно да није резултат притиска надмоћног противника. То је случај кад се дивизија извлачи у дубину где се концентришу снаге за противудар или неки други задатак. Чак и кад се пешадијска дивизија извлачи у циљу скраћења фронта или заузимања повољније одбрамбене зоне, односно кад се повлачи у дубину ради припреме противудара, нападач добија могућност да (уколико открије извлачење) такво стање искористи за појачање свог притиска, да тежи угрожавању бокова, да употребом брзих оклопних а нарочито ваздушнодесантних снага угрози или, чак, запоседне правце одступања. У свим тим случајевима обезбеђење критичних, најважнијих земљишних објеката на правцима одступања пешадијске дивизије диктира да се у њеном борбеном поретку формирају предњи одреди (један или два) ради запоседања таквих осетљивих објеката (теснаца, раскрсница, мостова, превоја итд.) У овом случају је земљишни објекат, његово запоседање и одбрана основни задатак предњег одреда. Времена ће — без обзира на притисак противника под којим се одступање изводи — најчешће ипак бити толико да се могу издвојити снаге за предњи одред и упутити на задатак.

У борби за спречавање окружења и при самом окружењу такође се може прибећи употреби предњих одреда. Пре свега, она долази у обзир кад нападач покушава да затвори обруч на испресецаном и планинском земљишту, кад дивизија брани широку зону, кад оперативно окружење прети да се претвори у тактичко, кад још увек постоји могућност маневра унутар окруженог земљишта. У таквом случају запоседање извесних критичних земљишних објеката на изабраном правцу пробоја може да има пресудан значај за исход пробоја. На такво разматрање наводи и низ примера из народноослободилачког рата.³

³ Искуства ослободилачког рата народа Југославије су по карактеру, облицима и динамици борбених дејстава ванредно богата и разноврсна. Тактички и оперативни принципи стварали су се и развијали према конкретним условима. Управо зато је свако механичко уклапање тих искустава из појединачних тактичких и оперативних радњи у норме и правила савремених борбених дејстава бременито опасностима да се шаблонизирају. Такав поступак може имати штетних последица и за тумачење борбених дејстава у току народноослободилачког рата и за сагледавање карактера савремених борбених дејстава. Ипак су за нас та искуства толико драгоцене да могу наћи места и у разматрањима принципа савремених борбених дејстава. Не у циљу да се навлаче на калује савремених принципа, него да се упоредо посматрају поједина борбена дејства из народноослободилачког рата која се по свом карактеру приближавају, потврђују или, чак, чине изузетак у односу на савремена гледања.

У том смислу су и примери борбених дејстава из народноослободилачког рата коришћени у овом напису условно.

Иако се на једном примеру не могу градити закључци, а најмање правила, овде се може навести пример из борби за пробој у V непријатељској офанзиви, мада он спада у домен оператике. То је поседање Вучева. Оно је било тако значајно да је представљало одлучујући потез врховног команданта у бици на Сутјесци 1943. године, који је имао пресудан оперативно-стратешки резултат у пробоју.

Ценећи могуће правце пробоја оперативне групе дивизија из окружења на подручју Црне Горе и Санџака, врховни командант НОВ и ПОЈ је учио значај платоа Вучева као кључног ослонаца за пробој на северозапад преко Зелене горе. По његовом наређењу два батаљона Друге пролетерске бригаде упућена су на Вучево да га одрже и да извијају у правцу Сутјеске. Ове снаге су првог

Употреба предњих одреда долази у обзир и при самом пробоју из окружења ако је у питању оперативно окружење, ради заузимања одређених објеката на путу пробоја пре него на њих избију главне снаге. Познато је да се при пробоју пешадијске дивизије из окружења избегава почесно ангажовање снага формирањем групе за пробој. Предњи одред би при пробоју из окружења очигледно ишао на штету потребног груписања снага за поменуто борбену радњу. Међутим, ипак не би требало одбацити у извесним ситуацијама целисходност његовог формирања и употребе.

У НАПАДНИМ ДЕЈСТВИМА

Борба у сусрету и гоњење су два облика нападних дејстава пешадијске дивизије, који ће најчешће диктирати потребу формирања предњих одреда у борбеном поретку.

Предњи одреди у борби у сусрету. Пешадијска дивизија ће врло често долазити у ситуацију да води сусретну борбу. Наиме, већ је поменуто да ће карактеристике евентуалних ратних дејстава у будућности (дубоки продори, вертикални маневри итд.) практично сваки марш дивизије оптеретити могућношћу сусретне борбе. До ње може доћи и кад дивизија зна за противника којем иде у сусрет, и кад се противник изненадно појави (ваздушним десантом или продором оклопних јединица). У оба случаја заузимање погодних земљишних објеката у рејону где се предвиђа борба у сусрету и чије ће поседање омогућити развој сопствених снага, има велики значај. Тим објектима тежиће и противник и, разуме се, настојати да их он први поседне. Предњи одреди су ти који се, као део снага дивизије, одређују да их на време поседну. Овде (као и у гоњењу) земљишни објекат добива првостепени значај, али је његово запоседање условљено временом. Борба за време и за земљишни објекат се стапа у јединствен циљ. Резултат је добитак у времену за развијање дивизије. Одрах треба истаћи да партизанске и територијалне јединице могу у већем броју случајева (изузев у равничастим крајевима) потпуно заменити предње одреде дивизије у сусретној борби.⁴

дана, 23. маја, разбиле немачке извиђачке делове, а сутрадан, 24. маја, спречиле једну ојачану чету Немаца да запоседне Вучево. Да су Немци тада запосели Вучево, они би лако остварили контролу на прелазима на реци Пиви, а то би било фатално за Оперативну групу — имала би да савлада „две Сутјеске“, кањон Пиве и кањон Сутјеске. Поменути батаљони Друге пролетерске бригаде излазећи на Вучево пре Немаца имали су специфичну улогу предњег одреда целе Оперативне групе и њихово дејство је имало далекосежне корисне последице.

⁴ Наступни марш Оперативне групе дивизија Народноослободилачке војске ка Неретви и даље ка Дрини обилује многим примерима у којима су неке бригаде или њихови делови дејствовали по принципу предњих одреда.

Поучан је и пример из борби Оперативне групе дивизија (Седамнаесте источnobосанске, Друге пролетерске и Пете крајишке). После форсирања Ибра и продора у Србију лети 1944. године, развиле су се 6. и 7. августа жестоке борбе између јединица Оперативне групе и Четврте групе јуришних четничких корпуса на Копаноику. Седамнаеста источnobосанска дивизија примила је на себе удар готово свих четничких снага и била доведена у тешку ситуацију. Штаб Оперативне групе је тада наредио Петој крајишкој дивизији (која је затварала

Предњи одреди у гоњењу. Борба за благовремено поседање критичних земљишних објеката на правцу повлачења непријатеља јесте и овде, као и при сусретној борби, услов за извршење задатака предњих одреда. При том се као циљ јавља спречавање повлачења или, пак, задржавање противника који се повлачи, док не стигну гонеће колоне. Посебно је важно да се предњи одреди крећу ако не брже а оно бар истом брзином као противник. Предњи одред се, по могућству, без борбе пробија кроз међупросторе и слабије проходним али и слабије поседнутим правцима да би што пре избио у позадину и запосео одређени објекат на правцу повлачења противника. Наравно, с обзиром да је противник којег дивизија гони већ растројен, да му је редовно мања способност да се упорније брани, предњи одред ће у продирању ка објекту у позадини моћи и мањим снагама успешно и брзо да развије делове који му се евентуално нађу на путу.⁵

Разумљиво, при гоњењу има предњи одред много повољније могућности него при другим видовима дејства. Сем тога, велику улогу у гоњењу могу одиграти партизанске и територијалне јединице. Оне у извесним случајевима могу потпуно да замене предње одреде, да преузму њихову улогу и дејствују у корист дивизије која предузима гоњење — ако им то нареди виша команда — или, пак, да садејствују предњим одредима постављајући се још дубље испред њих и спречавајући пристизање противникових снага за прихват.

При гоњењу, као и при сусретној борби, улогу предњег одреда могу одиграти и сопствени ваздушни десанти.

У свим изложеним дејствима предњих одреда пешадијске дивизије могу се истаћи неке заједничке карактеристичне црте.

Пре свега, задаци намењени предњим одредима у савременим ратним дејствима потпуно прелазе оквири ранијег схватања да мање делују напрезањем сопствених снага, него самим својим присуством, мање стварним бојевима, него њиховом могућношћу.⁶ Напротив, они

правце из долине Ибра ка Кобаонику) да удари у десни бок четничких снага. Штаб Пете крајишке дивизије упутио је један батаљон да запоседне Суво рудисте, доминантан вис Кобаоника, на којем није било четника. Овај батаљон је одиграо улогу предњег одреда, јер је запоседајући Суво рудисте створио ослонац својој дивизији за општи напад у садејству са Седамнаестом дивизијом којим су 7. августа разбијени четници. Од овог пораза четничке снаге се нису више могле озбиљније супротставити продору Народноослободилачке војске у Србију.

⁵ У књизи групе совјетских аутора: *Тактички примери борбе* наводи се да је септембра 1943. године предњи одред Четрдесете гардијске дивизије, јачине 216 људи, 4 топа, 2 минобацача, 6 пт пушака и 2 митраљеза, избио на пут повлачења Немаца пред градом Орфоникидзе и смелим нападом уништио немачку артиљеријску колону. Резултат је био 200 мртвих и 135 заробљених немачких војника и заплених 18 исправних топова, 4 минобацача, 12 митраљеза и 10 аутомобила.

У завршним операцијама у нашем рату, у личко-приморској операцији, врло успешна гоњења остваривале су Деветнаеста, Двадесетшеста и Девета дивизија, којом приликом су на широј просторији Сења, у првој декади априла 1945. године, уништене снаге немачког Петнаестог корпуса. Овде су се посебно истакли делови Деветнаесте дивизије који су избили код села Рапајића у позадину противника. Они су, у ствари, одиграли улогу предњих одреда.

⁶ Клаузевиц, *О рату*, издање ВИЗ Војно дело, Београд 1951. год., стр. 259.

се у одређеној фази борбе редовно налазе у центру ватре и маневра противника, изложени најчешће удару јачих снага које се било у нападу било у повлачењу појачавају (пристижу) по мери повећања отпора предњих одреда. Напрезање је увек максимално.

У највећем броју случајева предњи одреди су више или мање удаљени од главних снага дивизије. Они су тиме лишени непосредног тактичког ослонца и ватрене подршке главних снага, са откривеним боковима а често и позадином. То без сумње има и одређени психолошки ефекат.

Услови у којима се боре захтевају од команданата предњих одреда, свих старшина и војника смелост, иницијативу до дрскости, непрестану активност. Као целина, предњи одреди су у свим случајевима упућени на сопствене снаге, на самосталност у дејству. Та самосталност се мора остварити, поред осталог, избором и припремом људства, посебно старшина, и најцелиходнијом јачином и саставом самог одреда. Припрема старшина требало би да, кад год време дозвољава, обухвати маневар предњих одреда по дубини, предвиђањем могућности да буду одсечени и поступака у таквом случају, као и начин садејства са партизанским и територијалним снагама.

Материјално обезбеђење и збрињавање предњих одреда представљају задатак који није нимало једноставан. Он је у пуном смислу противуречан: с једне стране, истуреност предњих одреда у току борбених дејстава отежава или, пак, (ако предњи одред у нападним дејствима продире у позадину противника) онемогућава ослонац на позадинске јединице дивизије, што захтева већу снабдевеност, привремену самосталност у погледу материјалног обезбеђења и збрињавања; с друге стране, карактер дејстава предњих одреда диктира што већу покретљивост, не трпи оптерећење већим позадинским деловима. Уопште узев, позадински делови предњег одреда не могу бити гломазни и не смеју се повећавати на штету борбених делова.

У погледу снабдевања храном, па и муницијом, нема великих тешкоћа (ослонац на месно становништво, снабдевање преко норме пре поласка на задатак), али ако је предњи одред састављен од оклопних јединица питање снабдевања горивом је сложено. Нарочито ако предњи одред продире у позадину противника, а радијус дејства борбених возила је мали. Посебна тешкоћа је ако су цистерне за гориво на точковима јер се тиме вежу за комуникације. У сваком случају, део транспорта погонског горива мора бити укључен у предњи одред. Ремонт се обезбеђује групом тенковских механичара са потребним алатом и довољно резервних делова. Неисправна возила са тежим кваровима и оштећењем најчешће ће се склањати и маскирати, а ако је могућно извлачиће се до дивизијске ремонтне станице. Санитетско збрињавање мора се ослонити и на сопствена средства, с тим што је неопходно да у саставу одреда буде и неколико санитетских возила, а кад се садејствује са партизанским и територијалним јединицама, ослонац на њих знатно ће олакшати овај проблем.

Ако противник располаже атомским оружјем поступак при борбеним дејствима предњег одреда за избегавање атомског удара или за ублажавање његових последица у основи се не разликују од поступака осталих елемената борбеног поретка пешадијске дивизије. Раш-

члањено кретање колона при извођењу снага на линију развоја или до објекта који предњи одред запоседа је први услов да се избегне стварање атомских циљева. Покрет се врши начелно ноћу. Само ако земљиште омогућује прикривено кретање или кад метеоролошки услови онемогућују противника да осматра може се кретање до циља извршити и дању.

Међутим, пошто ће се борбена дејства у појасу обезбеђења одликовати великом динамичношћу, готово сталним додиром са противником и одбраном на низу узастопних положаја по дубини, много је мања вероватноћа да ће предњи одред бити изложен атомском удару него у другим условима. Тек на положају борбеног осигурања, где предњи одред пружа последњи отпор и где ће се осетити непосреднија подршка и присуство снага са предњег краја, могу се створити циљеви за противникова атомска средства. Но, ако их противник тада употреби, то ће, у ствари, бити за дивизију предност, јер ће значити да је успела обмана у погледу стварног протезања предњег краја. Предњи крај одбране остао би у том случају поштеђен атомског удара у почетку напада па би могао пружити снажнији и организованији отпор.

Кад је задатак предњег одреда да запоседне и чврсто држи одређене објекте (на пример, при сусретној борби и гоњењу) знатно се повећава могућност да противник изврши по њему атомски удар. Најиме, ти критични објекти су увек познати и противнику (раскрснице, мостови, кланци, превоји итд.), а упорност коју предњи одред мора испољити при њиховој одбрани, свакако, најчешће повећава опасност од атомског удара. Предузимање свих мера обезбеђења намеће се у овом случају предњем одреду као изванредно важан задатак. Пре свега, пожељно је да се у његов састав укључе и АБХ извиђачи. За отклањање последица таквог евентуалног удара (деконтаминација, збрињавање) предњи одред се у првом реду мора ослањати на снаге и средства пешадијске дивизије којој припада.

Пуковник

Идрис ЧЕЈВАН

UTICAJ GUBITAKA NA POZADINSKO OBEZBEĐENJE U RATU

Eventualni rat izazvao bi ogromne ljudske i materijalne žrtve zaraćenih strana i čitavog čovečanstva. O tome se mora voditi računa u pripremi i eventualnom vođenju borbenih dejstava i blagovremeno tražiti efikasna rešenja mnogih složenih problema popune jedinica i pozadinskog obezbeđenja tih dejstava. Stoga je veoma važno da se problemu gubitaka pokloni povećana pažnja i da se u mirnodopskim uslovima kod starešina stvori navika da na gubitke gledaju kao i na druge važne elemente procene situacije bez obzira na svu relativnost proračuna o njihovom intenzitetu i obimu u eventualnom ratu.

PROBLEMI GUBITAKA

Podela i uzroci. Oružane snage u borbenim dejstvima gube deo svoje žive sile i materijalnih sredstava. Ti gubici se dele, uglavnom, prema njihovim uzrocima i posledicama na dve osnovne grupe: stalne — nepovratne i privremene — povratne gubitke.

Stalni — nepovratni gubici obuhvataju: poginulo i od rana, povreda ili bolesti umrlo ljudstvo; zarobljeno i nestalo ljudstvo i begunice; uništena, onespособljena i zaplenjena materijalna sredstva; kao i ubijene, uginule, trajno onespособljene, zaplenjene i nestale konje.

U privremene — povratne gubitke ubrajamo: ranjeno, povređeno i obolelo ljudstvo (ovi gubici nazivaju se još i sanitetski gubici jer se ljudstvo posle lečenja vraća u jedinice i ustanove), kao i privremeno nestalo ljudstvo na maršu ili u borbi, sva oštećena materijalno-tehnička sredstva koja se posle opravki mogu ponovo upotrebljavati, zatim povređene i obolele konje (to su veterinarski gubici, jer se konji posle lečenja vraćaju u jedinice i ustanove).

Pored ove podele, postoji i podela gubitaka na borbene i neborbene. Borbeni gubici su oni do kojih dolazi od protivničkog oružja u borbi, a neborbeni oni koji su posledica raznih drugih uzroka i do kojih dolazi kako u ratu tako i u miru. Tu se, na primer, ubrajaju: umrlo i obolelo ljudstvo, kao i ono koje je povređeno i poginulo od elementarnih nepogoda; oboleli, uginuli i povređeni konji, kao i materijalna sredstva onespособljena ili oštećena u normalnoj eksploataciji itd.¹

¹ Teško je dati siguran kriterij o podeli gubitaka na borbene i neborbene. Na primer, dugi marševi dovode do gubitaka koji nisu posledica dejstva neprijateljskog oružja, a ipak se ne mogu nazvati neborbenim.

Vrlo je teško predviđati intenzitet i obim gubitaka u eventualnom ratu, jer zavise od mnogo različitih i promenljivih uslova.

Prvo, na visinu gubitaka u ratu najneposrednije utiče naoružanje, njegova vatrena moć i dometa. Evolucija naoružanja donela je kvalitativno nova borbena sredstva: nuklearno oružje, rakete velikog dometa, avijaciju nadzvučnih brzina, podmornice na atomski pogon opremljene raketama, nova biološka i hemijska borbena sredstva itd.

Znatno se usavršava i konvencionalno naoružanje. U prvom svetskom ratu divizija je u jednoj minuti prosečno mogla izbaciti 4.000 kg. čelika, u drugom 15.000 kg, dok danas neke divizije u minuti mogu izbaciti 30.000—80.000 kg čelika, ne računajući i atomsku vatrenu podršku.

Neosporno je da evolucija ratne tehnike i ogroman porast vatrene moći savremenih borbenih sredstava sve više otežavaju zaštitu žive sile i materijalnih sredstava i objektivno dovode do velikog povećanja intenziteta i obima gubitaka u eventualnom ratu. Potrebno je imati u vidu i to da će intenzitet i obim gubitaka određene jedinice u borbi zavisiti i od toga da li je ona izložena više udarima atomskog ili klasičnog oružja protivnika, jer to su dva vrlo različita kvaliteta po uništavajućoj snazi i vrstama dejstva na ljudstvo i materijalno-tehnička sredstva.

Drugo, obim gubitaka zavisi i od vida borbe. U odbrani jedinice trpe manje gubitke nego u napadu pod uslovom da su fortifikacijskim objektima i drugim sredstvima solidno zaštićene, tako da su njihova živa sila i materijalna sredstva relativno manje izloženi protivničkoj vatri. Tome doprinosi i rastresitiji raspored jedinica u odbrani, čime se umanjuje efikasnost napadačeve vatre itd. Međutim, sve ovo važi za blagovremeno pripremljenu odbranu, a ne i za odbranu organizovanu na brzu ruku, kada nema dovoljno vremena za izradu solidnijih fortifikacijskih objekata i slično. Moderna ratna tehnika smanjuje razlike između gubitaka u napadu i odbrani. Naime, ogromno se povećala manevarska sposobnost jedinica, kao i tempo njihovih dejstava u svim vidovima borbe, pa se smatra normalnim da će se u eventualnom ratu vidovi borbenih dejstava međusobno ispreplitati i da će uloga pokreta i manevra i u odbrani dobijati sve presudniji značaj. To će uticati i na smanjenje razlika u gubicima kod jedinica koje učestvuju u različitim vidovima borbe.

Treće, obim gubitaka određene jedinice zavisi i od njene angažovanosti u borbi, tj. od intenziteta i trajanja borbenih dejstava. U toku određenog boja ili operacije jedinice su obično različito angažovane. Na primer, jedinice na težištu ili glavnom pravcu borbenih dejstava obično se sudaraju sa jačim protivničkim snagama pa će imati i veće gubitke od jedinica koje u toj borbi imaju pomoćnu ulogu. Borbena dejstva mogu biti intenzivnija ili manje intenzivna u jednoj ili drugoj fazi boja odnosno etapi operacije. Neke jedinice se u celom toku operacije maksimalno angažuju, a neke su nosilac borbenih dejstava samo u određenoj etapi borbe itd. Prema tome, razne jedinice će imati različite gubitke, zavisno od njihove angažovanosti i uloge u određenim borbenim dejstvima, kao i izloženosti udarima protivnika, odnosno drugih uslova pod kojima dejstvuju.

Četvrto, obim gubitaka zavisi i od oblika manevra, tj. od načina izvođenja borbenih dejstava. Jedinica maksimalno angažovana u borbi

može da ima manje gubitke ako postigne iznenađenje i koristi najpogodniji oblik manevra, na primer, noćna dejstva, sadejstvo sa partizanskim snagama iza fronta itd., jer se tako protivniku mogu nametnuti uslovi u kojima on ne može da maksimalno iskoristi svoja eventualna materijalno-tehnička i druga preimućstva.

Peto, na gubitke deluje i celishodnost organizacije jedinica, njihova obučenost i borbeni moral. Naime, pogodna organizacija jedinica omogućava komandantu iznalaženje rešenja u vezi sa postrojavanjem borbenog poretka, izborom načina dejstva itd. koja najbolje odgovaraju konkretnoj situaciji. Obučenost jedinica i njihov borbeni moral najneposrednije se odražavaju na umešnost i izdržljivost ljudstva u borbi. Poznato je da jedinice visokog borbenog morala i dobro uvežbane mogu sa manjim sopstvenim gubicima da postignu veće rezultate u borbi.

Šesto, gubici zavise i od karaktera zemljišta i klimatskih i zdravstvenih uslova u kojima se izvode borbeno dejstva. Planinsko zemljište ograničava dejstva atomskih borbenih sredstava, otežava materijalno obezbeđenje i pokrete jedinica i više pogoduje onim snagama koje su osposobljene za dejstva na takvom zemljištu. Zatim nepovoljni vremenski uslovi, kao i eventualna žarišta malarije, pegavca i drugih zaraznih bolesti, nepovoljno utiču na zdravstveno stanje ljudstva i prouzrokuju manje ili veće gubitke.

Sedmo, stanje sanitetske službe takođe je važan faktor koji utiče na obim gubitaka žive sile u ratu. Njena sposobnost da deluje na sprečavanju gubitaka uslovljena je kako mogućnostima primene dostignuća savremene medicinske nauke, popunjenošću lekarskim i pomoćnim sanitetskim kadrom, tako i efikasnošću njene organizacije, stepenom opremljenosti sanitetskih ustanova i jedinica odgovarajućim materijalnim sredstvima i transportom za evakuaciju ranjenika i bolesnika. Za razliku od stanja u proteklim ratovima u eventualnom ratu će doći do velikog raskoraka između realnih mogućnosti sanitetske službe i njenih zadataka, tj. ona svojim snagama i sredstvima najčešće neće moći da potpuno izvršava sve svoje zadatke zbog pojave velikog broja mrtvih i ranjenih u kratkom vremenu i povećanih vlastitih gubitaka.

Ovde su ukratko izneti samo važniji uzroci gubitaka i uslovi od kojih oni zavise u ratu. Ako se oni sagledaju u celini (a mogu se i drukčije tretirati) može se doći do zaključka da se pri svakom pokušaju »tačnog predviđanja« gubitaka u eventualnom ratu mora naići na velike teškoće. Međutim, potrebno je da se izučava intenzitet i obim gubitaka jedinica u eventualnom ratu, da bi se realnije sagledale stvarne borbene mogućnosti određenih jedinica i problemi njihove popune, snabdevanja i sanitetskog zbrinjavanja u toku borbenih dejstava.

Gubici ljudstva. Bilo je pokušaja da se iznađe procenat gubitaka od klasičnog naoružanja na osnovu izučavanja podataka o gubicima u proteklim ratovima.

Prema Timofejevskom prosečni gubici u I svetskom ratu za jedan dan borbe bili su: u četi 40%, bataljonu 20%, puku 10% i diviziji 6%.

Gubici u sovjetskoj armiji za vreme II svetskog rata bili su približni podacima iz tablice jedan.²

Obično se uzima da su se dnevni gubici u II svetskom ratu kretali u toku aktivnih borbenih dejstava približno kako je pokazano u tablici dva.⁴

Jedinica	Napad	Odbrana
	Operacija u trajanju 6—10 dana	Operacija u trajanju 10 dana
Puk	30—40%	—
Divizija	20—25%	20%
Armija	10—16%	6—10% ³

Tablica 1

Jedinica	Napad	Odbrana
Četa	30%	20—25%
Bataljon	20—25%	15—20%
Puk	15—15%	8—10%
Divizija	5—6%	3—4%
Korpus	3%	2%
Armija	1—1,5%	0,5—1%

Tablica 2

U korejskom ratu, u kome je takođe upotrebljavano konvencionalno naoružanje, gubici su se kretali kao i u II svetskom ratu.

Kakvi se gubici mogu očekivati u eventualnom ratu?

Još nema iskustava na osnovu kojih bi se moglo govoriti o obimu gubitaka koje bi nanosilo atomsko oružje. Sadašnja predviđanja o dejstvu nuklearne eksplozije na živu silu su različita. Slično je i sa hemijskim i biološkim borbenim sredstvima novijeg porekla.

Jačina bombe u KT	G u b i c i								
	vidljivost 40 km				Mrtvi	vidljivost 5 km			
	Mrtvi	Ranjeni				Mrtvi	Ranjeni		
		teško	lako	svega			teško	lako	svega
2	200	100	225	325	160	70	60	130	
20	950	1.350	1.550	2.900	565	130	440	570	
100	4.300	3.000	4.500	7.500	900	400	650	1.050	
500	22.000	12.000	18.000	30.000	2.600	1.300	1.100	2.400	

Tablica 3

² Podaci su uzeti iz članka »Gubici ljudstva u ratu«, dr Đ. Dragića, *Vojno delo* 2/51, a odnose se na jedinice koje su dejstvovala na težištu borbenih dejstava.

³ Gubici armije u manevarskoj odbrani iznosili su 5%.

⁴ Podaci iz članka »Problemi hirurške službe u savremenom ratu«, dr I. Papa, *Vojnosanitetski pregled* 7—8/59.

Ipak, na osnovu dosadašnjih eksperimenata sa atomskim oružjem i teoretskih razmatranja došlo se do nekih podataka o dejstvu atomskog oružja na ljudstvo. Na primer, prema Gesneru,⁵ mogući gubici u ljudstvu od atomskog oružja prikazani su u tablici tri.⁶

Pomoću ove tablice mogu se samo približno izračunati gubici različitih jedinica od atomskog oružja. Tako bi se, na primer, gubici jedinice koja broji oko 10.000 ljudi mogli za određene uslove računati ovako: Uzimimo da je ta jedinica raspoređena na teritoriji veličine 15×15 km odnosno 225 km^2 , to znači da se u proseku na 1 km^2 nalazi nešto manje od 50 ljudi, da svoj borbeni zadatak izvršava za 3 dana i da će za to vreme pretrpeti 3—4 atomska udara projektilima od 2—20 KT. Pod uslovom da se eksplozije izvrše na srednjoj visini i na otvorenom zemljištu ta jedinica imala bi gubitke pokazane u tablici četiri.

Jačine bombe u KT	Vidljivost 40 km		Vidljivost 5 km	
	Mrtvi	Ranjeni	Mrtvi	Ranjeni
2	100	162	80	65
2	100	162	80	65
20	475	1.450	282	285
Svega:	657	1.774	442	415

Tablica 4

Prema ovom proračunu ta jedinica imala bi za 3 dana borbe oko 2.400 mrtvih i ranjenih pri dobroj vidljivosti ili oko 850 pri slabijoj vidljivosti. Prosek te dve cifre iznosi 1.625 mrtvih i ranjenih za 3 dana borbe, što znači da bi njeni dnevni gubici od atomskih borbenih sredstava iznosili oko 500 ranjenih i mrtvih, ili oko 5%. Međutim, svaka izmena bilo kojeg pomenutog uslova: visine eksplozije, konfiguracije zemljišta, vidljivosti, jačine i broja projektila, gustine rasporeda ljudstva, zaklonjenosti žive sile itd., znatno smanjuje ili povećava procenat gubitaka. Stoga i podatke iz ove tablice treba uzeti samo kao moguću orijentaciju.

Gubici od atomskih borbenih sredstava mogu se procenjivati i na drugi način. Na primer, ako se grupisanjem i manevrom snaga pomenute jedinice obezbedi da protivnik bombom od 20 KT ne može tući više od jedne pešadijske čete — baterije, a pod uslovom da ova jedinica za 3 dana borbe pretrpi 3—4 atomska udara od 2—20 KT i ako se njihove eksplozije izvrše iznad rejona 3—4 pešadijske čete, njeni gubici iznosili bi ukupno oko 500—700 mrtvih i ranjenih ili dnevno oko 2—2,5% od ukupnog brojnog stanja.

Ovi pokušaji da se proračunom predvide mogući gubici od atomskih borbenih sredstava upravo ukazuju na relativnost formula i normativa koji bi se u tu svrhu preporučivali. Ipak se na osnovu prethodnog izlaganja može dati jedna uslovna šema strukture mogućih gubitaka ljudstva u eventualnom ratu kako je pokazano u tablici pet, uz napomenu da konvencionalno naoružanje ima mnogo veći domet i vatrenu moć nego u II svetskom ratu, ali je došlo i do velike rastresitosti u rasporedu jedinica pa je opravdano pretpostaviti da će ono i u eventualnom ratu nanositi približno iste gubitke kao i u proteklom ratu.

⁵ Podaci iz *Vojnosanitetskog pregleda* 7—8/59, str. 608.

⁶ Eksplozije su vazdušne, srednje visine, gustina ljudstva 100 vojnika/km², na otvorenom terenu.

Jedinica	Dnevni gubici			
	Od klasičnog oružja	Od ABS	Neborbeni gubici	UKUPNO
Četa	30%	—	0,2%	—
Puk	15 — 20%	12 — 15%	0,2%	28 — 36%
Divizija	5 — 6%	4 — 5%	0,2%	10 — 12%
Korpus	3%	1,5 — 2%	0,2%	5 — 6%
Armija	1 — 1,5%	0,5 — 1%	0,2%	2 — 3%

Tablica 5

Izneseni gubici od konvencionalnog naoružanja računati su prema iskustvima iz II svetskog rata u napadnim dejstvima, a za atomska borbeno sredstva orijentirno na osnovu prethodnih razmatranja u ovom članku. Međutim, gubici od hemijskih i bioloških borbenih sredstava nisu posebno uračunati. Iako se ne isključuje upotreba tih sredstava, smatra se da će se ona ređe upotrebljavati zajedno sa atomskim borbenim sredstvima, pogotovo kada se radi o jedinicama. Dalje, neborbenih gubitaka ima i u miru, ali u ratu oni mogu da budu nešto veći zbog slabije ishrane, kao i većeg fizičkog i psihičkog naprezanja ljudstva.

Procenat gubitaka dat u ovoj tablici odnosi se na jedinice koje dejstvuju intenzivno i na težištu borbe. Postoji mišljenje da divizija, u okviru jedne operacije, takva dejstva može voditi 2—3 dana, puk 1 dan, a korpus i armija, zavisno od trajanja operacije, 4—8 ili više dana.

Ako bi se u proračunima sanitetskih gubitaka koristila tablica pet bilo bi najrealnije da se manji procenti uzimaju za dejstva u odbrani, a veći za ona u napadu i da se od ukupnog iznosa opštih gubitaka oduzme 25—30% što bi odgovaralo iznosu nepovratnih gubitaka.

Podaci iz I i II svetskog rata govore da procenat nepovratnih gubitaka stalno raste. Na primer, pre II svetskog rata od opštih gubitaka 20% bili su nepovratni, a 80% sanitetski. U II svetskom ratu 25% opštih gubitaka bili su nepovratni, a 75% sanitetski. Pretpostavlja se da bi u eventualnom ratu procenat nepovratnih gubitaka bio još veći, naročito zbog upotrebe atomskog oružja. Na primer, u prošlom ratu opekotina je bilo neznatan procenat, dok bi u eventualnom ratu mogle iznositi i 50% od svih povreda, a veliki broj povređenih bio bi još i kontaminiran.

Pri eventualnom izračunavanju mogućih nedeljnih ili mesečnih gubitaka treba posebno uzimati dane intenzivnog naprezanja jedinica u borbi, a posebno dane kada one dejstvuju smanjenim intenzitetom ili uopšte ne dejstvuju pa imaju i manje gubitke.

Za planiranje sanitetskog obezbeđenja velik značaj imaju ne samo podaci o ukupnim sanitetskim gubicima, nego i struktura povratnih gubitaka, tj. njihova podela na kategorije.

Gubici tehničkih sredstava. Nedostatak iskustvenih normi jako otežava procenu gubitaka tehničkih sredstava u eventualnom ratu. Poznato je da opšti gubici naoružanja i tehnike u ratu obuhvataju borbene i deo neborbenih gubitaka.

Neborbeni gubici u ratu mogu se donekle predvideti još u miru na osnovu oštećenja i opravki tehničkih sredstava i analizom međusobnog odnosa količine izvršenih opravki i broja tih sredstava u eksploataciji. Tako se na primerima nekih jedinica došlo do podataka koji pokazuju da bi mesečni neborbeni gubici približno iznosili: za pešadijsko oružje — 6%; za artiljerijska oruđa — 8%; za instrumente — 3%; za neborbena vozila — 33%; za borbena vozila — 42%.

Nasuprot tome borbeni gubici mogu se izračunavati samo na osnovu izučavanja podataka o gubicima iz prošlih ratova, novog naoružanja i karakteristika eventualnih borbenih dejstava.

Pošto se oseća potreba i za normama na osnovu kojih bi se mogli proračunati dnevni opšti gubici tehničkih sredstava u ratu za puk, diviziju i druge jedinice, može se pokušati da se one iznađu na osnovu datih neborbenih gubitaka i mesečnih normi borbenih gubitaka za armiju.⁷

Tablica šest pokazuje približan međusobni odnos mesečnih borbenih gubitaka armije, korpusa i divizije. U proseku, korpus ima dva puta veći procenat gubitaka nego armija, a divizija dva puta veći nego korpus.

Tehnička sredstva	Jedinica i mesečni borbeni gubici		Armija		Korpus		Divizija	
	Povratni	Nepovratni	Povratni	Nepovratni	Povratni	Nepovratni	Povratni	Nepovratni
Peš. oružja	5%	4%	10 — 12%	8 — 10%	20 — 24%	16 — 20%		
Art. oruđa	6%	5%	12 — 14%	10 — 12%	24 — 28%	20 — 24%		
Instrumenti	5%	2,5%	10 — 12%	5 — 6%	20 — 24%	10 — 12%		
Neborbena vozila	21%	6%	42%	12%	80%	24%		
Borbena vozila	28%	23%	56%	46%	100%	80%		

Tablica 6

Da bi na osnovu takvih mesečnih gubitaka dobili normative dnevnih gubitaka na primer, za diviziju, potrebno je utvrditi koliko dana u jednom mesecu divizija intenzivno učestvuje u borbenim dejstvima. Može se, na primer, uzeti da bi divizija u eventualnom ratu u proseku intenzivno učestvovala u borbi oko 10 dana u toku meseca. Pošto u toku intenzivnih borbenih dejstava jedinica ima i najviše gubitaka može se računati da bi divizija za 10 dana intenzivne borbe imala tri četvrtine od ukupnih mesečnih borbenih gubitaka, na osnovu čega se i može izvući zaključak o opštim dnevnim gubicima tehničkih sredstava divizije u toku intenzivnih borbenih dejstava — tablica sedam.

⁷ Norme za armiju odgovaraju proseku borbenih gubitaka kakvi se predviđaju kod nekih armija.

Tehnička sredstva	Dnevni gubici divizije	Neborbeni	Borbeni		Opšti
			Povratni	Nepovratni	
Pčš. oružja		0,2%	1,8%	1,5%	3,5 — 4%
Art. oruđa		0,2 — 0,3%	2,1%	1,8%	3 — 3,5%
Instrumenti		0,1%	1,8%	0,9%	2,8 — 3%
Neborbena vozila		1%	6%	1,8%	8 — 9%
Borbena vozila		1 — 1,5%	7,5%	6%	14 — 15%

Tablica 7

Uz ovu tablicu potrebno je dati nekoliko napomena. Dnevni neborbeni gubici izračunati su deljenjem mesečnih neborbenih gubitaka na 30 dana, a borbeni tako što su tri četvrtine mesečnih borbenih gubitaka divizije podeljeni na 10 dana, koliko bi u proseku verovatno trajala intenzivna borbena dejstva divizije u jednom mesecu.

Pošto gubici tehničkih sredstava zavise od mnogih promenljivih uslova i dati normativi za te gubitke mogu imati samo uslovnu vrednost.

Gubici pozadinskih jedinica i ustanova. U savremenom ratu pozadina će biti znatno osetljivija nego u prošlom ratu, jer može biti podvrgnuta uništavajućim udarima avijacije, raketnog i nuklearnog oružja. Neki podaci pokazuju da je višestruko porasla povredivost pozadinskih jedinica i ustanova. U II svetskom ratu gubici ljudstva pozadinskih jedinica i ustanova sovjetske armije iznosili su od 0,3% do 1% dnevno u toku intenzivnih borbenih dejstava, ili 20 pa i 30 puta manje od gubitaka jedinica na frontu.

Nasuprot takvim gubicima pozadinskih jedinica u II svetskom ratu, posebno su interesantni podaci sa vežbe koju su 1962. godine izvodile vojne jedinice jedne članice NATO iz kojih se vidi da se očekuje da u eventualnom ratu gubici kod pozadinskih jedinica i ustanova budu skoro ravni gubicima ostalih jedinica na frontu. Na primer, za 8 dana borbe na toj vežbi predviđaju se gubici u borbenoj zoni 40%, a u pozadinskoj 35%. Prosečan odnos gubitaka u borbenoj zoni prema pozadinskoj zoni iznosi svega 1,14 : 1.

Može se zaista reći da pozadinske jedinice i ustanove više ne spadaju u one koje trpe manje gubitke. Uz to, dolazi i do ogromnog porasta gubitaka u živoj sili i tehnici svih jedinica, pa narastaju i njihove materijalne potrebe i pozadina izvršava mnogo obimnije i složenije zadatke. Otuda postoje ne samo mogućnosti nego i potreba da se dejstva u eventualnom ratu od samog početka usmeravaju i na pozadinske jedinice i ustanove protivnika. Jedan zapadni vojni pisac kaže da je mnogo rentabilnije nuklearnim oružjem uništiti rezerve maziva i goriva kod protivnika, nego ići na uništenje oklopne divizije koja je veoma žilava.

Može se reći da su posledice opšteg porasta gubitaka u eventualnom ratu za pozadinu višestruke. Pre svega, same pozadinske jedinice i usta-

nove postale su jako povredive i predstavljaju privlačan objekat za dejstvo protivničkog oružja. Pozadina u takvim uslovima mora obezbediti efikasno zbrinjavanje ogromnog broja ranjenih i putem remonta otklanjati brojna oštećenja tehničkih sredstava. Ona mora obezbediti snabdevanje i transport u uslovima kontaminacije i razaranja komunikacija i odvajati deo snaga za sopstvenu zaštitu i obezbeđenje itd.

Prema tome, pozadina bi se u eventualnom ratu našla pred problemom velikog porasta obima njenih zadataka i povećanja sopstvenih gubitaka kojima se direktno umanjuju njene mogućnosti. U savremenim armijama sva rešenja u organizaciji i radu pozadinskih jedinica i ustanova sračunata su uglavnom na ublažavanje tog osnovnog problema.

Problem gubitaka u proceni situacije. Ogroman porast gubitaka može presudno da utiče na borbenu sposobnost jedinica, na tempo i zamah planirane operacije i postavlja krupne probleme u radu na planiranju, popuni i obezbeđenju materijalnih rezervi, kao i uopšte pred pozadinsko obezbeđenje borbenih dejstava.

Videli smo, na primer, da pešadijska divizija na težištu borbenih dejstava za 3 dana može da izgubi ljudstva 30—35%, neborbenih vozila 24—28%, borbenih vozila oko 40% itd. Zato bi se u pripremi i planiranju operacije pogrešilo ako bi se zanemario taj problem. On se mora uzeti u obzir jer će se tako moći realnije predvideti mogućnosti jedinica u predstojećim borbenim dejstvima. U vezi s tim takođe je potrebno u proceni situacije potpunije sagledavati ulogu drugog ešelona u rezervi, značaj sa dejstva sa ubačenim snagama i snagama koje se već eventualno nalaze u pozadini protivnika itd.

Predviđanje obima i vrste gubitaka je za pozadinske organe važan pokazatelj potreba za angažovanjem sanitetskih snaga i sredstava, remontnih kapaciteta i transporata, stvaranjem i obezbeđenjem materijalnih rezervi itd. Stoga problem gubitaka mora biti stalno prisutan u svim procesima i rešenjima komandi tokom pripremanja i vođenja borbenih dejstava. Stvarni gubici u toku operacije redovno će zahtevati određen manevar pozadinskim snagama i materijalnim rezervama. Zato je u toku izvođenja borbenih dejstava potrebno pratiti kretanje gubitaka, jer ako dođe do nepredviđenih masovnih gubitaka potrebno je blagovremeno izvršiti neophodne korekcije u grupisanju snaga, planu dejstva itd., kako ne bi došlo do zastoja i neuspeha u borbi.

Visok porast gubitaka u eventualnom ratu potencira njihov značaj kao elementa procene situacije. Zato je u proceni situacije nepohodno svestrano sagledavati stanje i kretanje gubitaka, u kojoj meri oni utiču na izvršavanje zadataka, kako se mogu otkloniti posledice iznenadnih masovnih gubitaka itd. U stvari, gubici su takav elemenat situacije prema kome se moraju koordinirati i jedinstveno odnositi svi organi komande zavisno od svoje uloge i svog delokruga rada.

Neka pitanja materijalnih rezervi i snabdevanja. U I svetskom ratu divizija od 20.000 ljudi trošila je dnevno 80—100 tona materijala, u II svetskom ratu divizija od oko 15.000 ljudi trošila je dnevno 300—400 tona, u korejskom ratu 500—600 tona, dok se za eventualni rat predviđa da će divizija trošiti 700 i više tona materijala dnevno.

Mnogo su narasle i potrebe za sanitetskim materijalom. Jedan zapadni vojni pisac navodi da je za lečenje 1.000 žrtava nuklearnog napada u toku jedne sedmice potrebno: 2.000 jedinica od po 350 cc krvi, 1.000 jedinica produkata plazme, 3.500 litara rastvora glikoze, 1.500 velikih sterilnih zavoja za opekotine, 3.000 individualnih zavoja, 3.000 ampula morfijuma, 100 flaša oksigena, 6.000 komada gaze za previjanje, 400 daščica za imobilizaciju itd. Pored toga, baze i skladišta su privlačni ciljevi za napad tako da su materijalne rezerve izložene znatnim gubicima. Same radioaktivne padavine mogu kontaminirati velike površine i prostorije razmeštaja baze, odnosno sanitetskih i remontnih jedinica i kontaminacijom ljudske hrane, vode, stoke i stočne hrane dovesti protivnika u vrlo tešku situaciju. Zato materijalne rezerve postaju sve značajniji i komplikovaniji problem pozadinskog obezbeđenja borbenih dejstava.

Materijalne rezerve pripremljene u miru kao i one koje se proizvode u ratnim uslovima, ili stvaraju od ratnog plena, savezničke pomoći itd. moraju biti rastresito raspoređene na celoj teritoriji po univerzalnim skladištima tako da se na više mesta nalazi ista vrsta materijala, a u skladu sa značajem pojedinih operativnih pravaca i zona. Takav razmeštaj materijalnih rezervi ujedno obezbeđuje borbena dejstva na frontu i eventualno u pozadini napadača na teritoriji koju on zauzme.

S obzirom na povredivost materijalnih rezervi u skladištima i na mogućnost da se prekine dotur, opravdana je težnja da naročito taktičke jedinice budu zaštićene od teških posledica takvih prekida i da se u pogledu snabdevanja i zbrinjavanja osamostale za vođenje borbenih dejstava za određeno vreme. Zato se u taktičkim jedinicama nalaze pokretne materijalne rezerve: određena količina municije, hrane, pogonskog goriva, oružja i opreme, obuće i odeće, sredstava za dekontaminaciju itd. Međutim, stvaranje tih rezervi ograničava pokretljivost i manevarsku sposobnost jedinica, zbog čega je njihova količina ograničena potrebom da se ta pokretljivost sačuva. Rešenje tog problema leži u celishodnom usklađivanju protivrečnosti između potrebe osamostaljenja taktičkih jedinica u materijalnom obezbeđenju i zbrinjavanju i čuvanju njihove pokretljivosti.

Pre svega, potrebno je voditi računa o štednji materijalnih sredstava u ratu, počevši od discipline vatre pa do navikavanja ljudi na skromnost u zadovoljavanju svakodnevnih životnih potreba. Štednjom se ipak ne sme dovoditi u pitanje zadovoljenje osnovnih životnih potreba čoveka u ratu, ali se treba osloboditi tendencije pretrpavanja jedinica sredstvima bez kojih se može. Neophodno je koristiti, kad god je moguće, mesne izvore ljudske i stočne hrane. Korisna je i orijentacija na najnovije industrijske artikule ishrane koji se odlikuju hranljivošću, kao i malom težinom i zapreminom itd.

Već je postalo pravilo da se u borbi uvek primenjuje takav način dejstva koji bi uslovio manje gubitke i manji utrošak materijalnih sredstava (iznenađenje, ubacivanje snaga u pozadinu protivnika i neposredno sadejstvo sa partizanskim snagama radi jednovremenog udara sa fronta i iz pozadine, stalna aktivnost i tesan dodir sa snagama protivnika u borbi itd.). Tako se čuvaju snage i sredstva, a uspešno se izvršavaju borbeni zadaci.

Jedinicama koje izvršavaju teže zadatke i čija je uloga u izvođenju borbenih dejstava veća potrebno je davati prioritet u snabdevanju, naročito kad su u pitanju kritična materijalna sredstva. Time se sprečava rasipanje materijalnih sredstava i postiže njihova koncentracija tamo gde su ona najpotrebnija. Za kritična materijalna sredstva mogu se uvoditi razna ograničenja, kao, nadležnost za odobravanje korišćenja takvih sredstava komandant jedinice može zadržati za sebe i slično.

I organizacija snabdevanja može doprineti smanjenju posledica velikih i masovnih gubitaka. Elastičnost mora biti jedna od glavnih karakteristika te organizacije. Zavisno od situacije i raspoloživih transportnih sredstava i komunikacija dotur se može organizovati po principu »k sebi« ili »od sebe«. Radi približavanja materijalnih rezervi mestima njihove upotrebe i postizanja rastresitosti tih sredstava, isturaju se odeljci baza i skladišnih grupa koji se po potrebi mogu brzo stvarati (ponekad u vidu pokretnih rezervi), premeštati ili ukidati. Zatim, doturom se mogu preskakati pojedini komandno-slabdevački stepeni, zavisno od situacije (potreba, stanja komunikacija i transportnih sredstava), čime se materijalna sredstva brzo dopremaju potrošaču i izbegavaju pretovari i gubljenje vremena. Na slabo komunikativnom zemljištu i kad jedinice treba osamostaliti u snabdevanju i zbrinjavanju za duže vreme pribegava se povećanju pokretnih rezervi.

Korišćenjem mesnih izvora snabdevanja u ratu, jedinice se u izvesnoj meri oslobađaju tereta pokretnih rezervi, jer deo ljudske i stočne hrane nalaze u rejonima kroz koje se kreću. To je u skladu sa opštom tendencijom da cela teritorija ima punktove uskladištenih osnovnih materijalnih sredstava. Međutim, treba uvek imati u vidu realne mogućnosti teritorije da obezbedi određena materijalna sredstva, naročito pri planiranju i izvođenju napadnih operacija širih razmera i većeg zamaha.

Za planiranje snabdevanja veliki značaj ima realno procenjivanje materijalnih potreba, na čiju visinu utiču: intenzitet i trajanje borbenih dejstava, mesto i uloga svake jedinice u okviru određenog manevra, potreba za stvaranjem većih ili manjih pokretnih rezervi radi osamostaljenja jedinica u borbi, ekonomske mogućnosti teritorije, predviđanje gubitaka u ljudstvu i materijalnim sredstvima itd.

Kako gubici utiču na planiranje snabdevanja može da se vidi na ovom primeru: Pešadijska divizija, kao što je već rečeno, za 3 dana borbe može da ima sanitetske gubitke do jedne trećine svog sastava. Oko 50—60% ranjenih evakuiše se bez mogućnosti brze popune jedinica. Tako visoki sanitetski gubici traže velike količine sanitetskog materijala, ali i smanjuju potrebe u hrani, municiji i drugim sredstvima, što u prethodnim proračunima treba imati u vidu. Isto tako, gubici u artiljerijskim oruđima

i borbenim vozilima zahtevaju obezbeđenje rezervnim delovima kao i angažovanje remontnih snaga, ali istovremeno smanjuju utrošak municije, goriva i sl.

Problemi transporta. Do teškoća u transportu dolazi zbog povećanog dejstva savremenog oružja po transportnim jedinicama i komunikacijama, naraslih potreba za transportom većih količina materijala i zahteva za velikom pokretljivošću jedinica. Da bi se problem transporta bar donekle umanjio traže se rešenja koja doprinose smanjivanju potreba za transportom ili su usmerena ka elastičnom korišćenju svih vrsta transporta, što efikasnijem održavanju komunikacija, osposobljavanju remontnih snaga itd.

Kako smanjiti potrebe u transportu kada one objektivno stalno narastaju. Izgradnjom skladišta na celoj teritoriji, obezbeđenjem odgovarajućih pokretnih rezervi i sl. materijalna sredstva se približavaju mestima njihove upotrebe, smanjuju se osetljivi lanci dotura, omogućava se kombinovano korišćenje više vrsta transportnih sredstava, smanjuje se osetljivost jedinica na eventualne duže ili kraće prekide dotura i olakšava manevar materijalnim sredstvima. Dalje, ako su skladišta raspoređena na udaljenjima 60—100 km moguće je transport vršiti samo noću i tako smanjiti gubitke transportnih jedinica od dejstva protivnika.

Poboljšanje transporta zavisi i od pravilnog korišćenja svih vrsta transportnih sredstava njihovom celishodnom kombinacijom, zavisno od dislokacije materijalnih izvora, borbene situacije i zemljišta. Ipak, ove kombinacije ne mogu biti samo improvizovane, već se unapred treba pripremiti za svaku eventualnost. Na primer, brza zamena kamionskog ili vozarskog transporta tovarnim nije mogućna bez unapred pripremljenih samara i tovarnih jedinica i ako pakovanje nije prilagođeno svim vrstama transporta: kamionskom, helikopterskom, vozarskom, tovarnom itd.

Prema tome, odgovarajućim korišćenjem svih transportnih sredstava moguće je postići da se i u najtežim uslovima materijalna sredstva prenesu tamo gde su potrebna.

U određenoj situaciji biće neophodan dotur materijalnih sredstava iz veće dubine, naročito u napadnim operacijama, a mogući su i masovni gubici transportnih sredstava, što zahteva da operativne jedinice raspolazu rezervama kamionskog i vazdušnog transporta. To je potrebno i zbog eventualnih masovnih gubitaka materijalnih sredstava u nekom rejonu ili na pravcu koji takođe traže brzu intervenciju transportnih snaga u prenošenju materijalnih sredstava.

Tendencija da se dotur vrši noću zbog osetljivosti komunikacija i transportnih kolona od udara iz vazduha ima svoje opravdanje. Ali, nije isključeno da u tom slučaju protivnik danju obustavi svaku aktivnost po komunikacijama, a da tek pred mrak vrši razaranja najosetljivijih mesta na njima. Stoga pri traženju odgovarajućeg rešenja sve to treba imati u vidu.

Ranjivost komunikacija nalaže da se na vreme predvide sve mere za njihovo redovno održavanje angažovanjem inženjerijskih jedinica i ci-

vilne građevinske operative. Ovo tim pre što dejstvo po pojedinim objektima na komunikacijama u određenom momentu može da ima veći efekat od dejstva po transportnim jedinicama i kolonama.

Neka pitanja zbrinjavanja. Težina problema sanitetskog zbrinjavanja ogromnog broja ranjenih i bolesnih je u tome što su mogućnosti sanitetskih snaga i sredstava u odnosu na obim sanitetskih gubitaka znatno slabije. Da bi se taj problem donekle ublažio došlo je do nekih izmena u gledanju na zadatke, organizaciju i način rada sanitetske službe. Tako se radu na osposobljavanju ljudstva za pružanje samopomoći i uzajamne pomoći pridaje ogroman značaj, jer je takva vrsta pomoći brza i masovna i jedino moguća kod iznenadnih i masovnih sanitetskih gubitaka, a istovremeno smanjuje odvlačenje specijalnog sanitetskog kadra sa njegovih osnovnih zadataka na pružanje prve pomoći. Obezbeđuje se elastičnost u organizaciji i radu sanitetske službe time što se u okviru sanitetskih jedinica i odreda formiraju pokretne ekipe: hirurške, za opekotine, neuropsihijatrijske ekipe itd., a bolnice lakih ranjenika i opšte poljske bolnice mogu da menjaju svoj kapacitet dodavanjem ili oduzimanjem lekarskog osoblja, materijalnih sredstava itd. Izbegava se svaka koncentracija ranjenika i smatra se nužnim, da se ranjeni i bolesni razmeste u manje bolnice koje treba da pokrivaju celu teritoriju, u prvom redu važnije operativno-strategijske pravce i prostorijske. U principu se odbacuju krute etape u sanitetskom zbrinjavanju i masovna evakuacija bolesnih i ranjenih vazдушnim putem u dubinu teritorije. Da bi se postigli najbolji rezultati u korišćenju specijalnih sanitetskih snaga izbegava se njihova koncentracija na beznadežne slučajeve. Polazeći od toga, izvršena je klasifikacija sanitetskih gubitaka na određene kategorije. Ako nije moguće u dovoljnim količinama obezbediti sve vrste sanitetskog materijala, a u slučaju brojnih sanitetskih gubitaka, potrebno je obezbediti onaj materijal koji je neophodan za ukazivanje elementarne pomoći ogromnoj masi ranjenika.

Sve ove mere sračunate su, pored ostalog, na to da sanitetske snage vrate u stroj što veći broj ranjenih i bolesnih za što kraće vreme, jer je to jedan od glavnih izvora popune jedinica ljudstvom. Na primer, sanitetski gubici nemačke vojske u I svetskom ratu premašivali su svake godine njeno prosečno brojno stanje.⁷ Sanitetska služba pojedinih armija u II svetskom ratu vraćala je u stroj do 75% ranjenih i bolesnih. U toku narodnooslobodilačkog rata naša sanitetska služba je vraćala u jedinice do 70% ranjenika.

Očigledna je potreba da se u eventualnom ratu angažuju svi sanitetski izvori zemlje. Objedinjavanjem javne zdravstvene službe, sanitetske službe civilne zaštite i sanitetske službe armije može se u eventualnom ratu obezbediti smeštaj ranjenih po širini cele teritorije i stvoriti odgovarajuće mreže teritorijalnih bolnica, prvenstveno na pravcima i prostorijskim većeg operativnog i strategijskog značaja.

⁷ Od 1914. do 1918. godine nemačka vojska imala je prosečno godišnje 4,183.099 ljudi, a 4,867.979 ranjenih i bolesnih.

Neka pitanja remonta. Potrebe za remontnim kapacitetima takođe narastaju. Da li se problemu remonta prilazi pravilno ili ne najbolje se vidi po tome koliko se remontom sprečava osipanje tehničkih sredstava u ratu. Rešenje se ne može tražiti jedino u povećanju remontnih kapaciteta i njihovoj tehničkoj opremi, nego i u organizaciji i načinu upotrebe raspoloživih remontnih snaga.

Oštećenja su najmasovnija u jedinicama do divizije, a evakuacija oštećene tehnike znatno je otežana, naročito u slučajevima masovnijeg oštećenja tehničkih sredstava, te je opravdana tendencija povećavanja trupnih remontnih snaga, jer se samo na taj način veći broj tehničkih sredstava može osposobiti i vratiti u jedinicu. Posebno je važno i osposobljavanje remontnih snaga za brzu intervenciju ka rejonima masovnijih oštećenja tehnike.

Zbog velikih gubitaka biće slučajeva da se oštećena tehnika ne može evakuisati u dubinu niti na vreme opraviti na mestu oštećenja. Takva sredstva se sklanjaju u stranu i čekaju na eventualne opravke. Isto tako, sa teško oštećenih tehničkih sredstava mogu se skidati delovi radi popravke drugih oštećenih sredstava, naročito u oskudici rezervnih delova.

Problemi koje će u eventualnom ratu rešavati remontne snage armije potenciraju neophodnost objedinjavanja remontnih snaga cele zemlje, što u okviru postojećih mogućnosti treba blagovremeno pripremiti još u doba mira.

Pukovnik
Dragan RULA

HELIKOPTERSKI DESANTI U TAKTIČKIM DEJSTVIMA

Savremenu borbu karakterišu, pored ostalog, i velika pokretljivost i manevarska sposobnost trupa. Da bi se što potpunije iskoristila ogromna vatrena moć sopstvenih nuklearnih oružja, a istovremeno smanjila efikasnost protivnika, neophodno je da se trupe kreću što brže i da za što kraće vreme savladaju znatna rastojanja.

Među tehničkim transportnim sredstvima koja omogućuju trupama da osetno povećaju manevarske mogućnosti i pokretljivost značajno mesto zauzimaju i helikopteri. Danas mogu ostvariti manevar u »tri dimenzije« ne samo vazdušnodesantne trupe već i »obična« pešadija, pri čemu su skala učestalosti i obim takvog manevara postali znatno širi.

Iskustva iz rata u Koreji, Vijetnamu i Alžiru, kao i zaključci sa vežbi i eksperimenata na poligonima, dali su mogućnost da se ocene sve negativne i pozitivne strane helikoptera, te je stvorena realna osnova za određivanje opštih principa njihove upotrebe kao sredstva za transport trupa na bojištu.

Vazdušni desant uopšte obuhvata prevoženje vazduhoplovima vazdušnodesantnih i trupa osposobljenih za vazdušni transport, njihovo iskrcavanje na deo protivnikove teritorije radi izvršenja određenog zadatka.

Prema načinu spuštanja, vazdušni desanti dele se na: padobranske, helikopterske, vazdušno-transportne i mešovite.

Helikopterski desant obuhvata ukrcavanje, prevoženje i iskrcavanje trupa pomoću helikoptera na prostoriju u vlasti protivnika, njeno zauzimanje da bi se sa nje ili na njoj preduzelo izvršenje određenog zadatka.

Osnovne karakteristike helikoptera kao vazdušnodesantnog sredstva. Helikopter kao vazdušnodesantno sredstvo u određenim borbenim situacijama ima niz prednosti nad ostalim sredstvima. Naime, transportni avion nije mogao da zadovolji operativne zahteve bojišta zbog potrebe za unapred pripremljenim letilištem. Međutim, bojištu mnogo više odgovara letelica sa vertikalnim poletanjem i sletanjem na ograničenim i nepripremljenim terenima. Velika manevarska sposobnost, pogodna konstrukcija koja omogućava lako utovarivanje i istovarivanje, kao i penjanje i iskrcavanje, zatim mogućnost lebdenja u željenoj tački u vazduhu, letenje na veoma malim visinama, korišćenje uzastopno — više puta — za izvršenje istog zadatka na malim odstojanjima, mogućnost korišćenja pri kritičnim meteorološkim uslovima, noću¹ i na teškom terenu, korišćenje u

¹ Radovi objavljeni poslednjih godina pružaju podatke o poboljšanju stabilnosti helikoptera, primeni i usavršavanju automatskih elektronskih sistema za stabilizaciju, kao i o stvaranju savršenih navigacionih instrumenata, što je uticalo na znatno povećanje mogućnosti instrumentalnog upravljanja letom helikoptera. (Vazduhoplovni glasnik br. 3/61.)

područjima sa izuzetnim klimama i slično — sve su to preimućstva helikoptera nad ostalim letelicama.

Ipak, treba se ograditi od krajnjih gledišta koja pridaju helikopterima gotovo »čudesne« kvalitete, jer oni imaju nedostatke, kao što su ograničena brzina² i dolet, predstavljaju veliki cilj, osetljivi su na vatru lovačke avijacije i lakog naoružanja svih vrsta, zbog buke se lako otkriva njihovo približavanje i prisustvo, nemaju dovoljnu nosivost, skupi su, a njihovo održavanje je otežano i komplikovano. Sve te osobine, i dobre i loše, neophodno je imati na umu da bi se sagledale mogućnosti njihove upotrebe u desantne svrhe.³ No, i pored navedenih slabosti helikopter je postao značajno tehničko borbeno sredstvo pa se, na primer, u većini armija i ne pomišlja na planiranje taktičkih vazdušnih desanata bez njebove upotrebe.

Cilj i mogućnosti primene helikopterskih desanata. Helikopterski desanti se prema cilju i zadatku mogu podeliti na taktičke i diverzione.

Taktički helikopterski desanti izvode se snagama četa — bataljon, a najviše do puka, i cilj im je — određeni efekat taktičkog značaja kojim se neposredno pomaže dejstvo jedinica KoV ili RM, tj. desanti se vrše u sadejstvu s tim jedinicama i rezultate njihovog dejstva one moraju pravovremeno iskoristiti.

Diverzion helikopterski desanti izvode se manjim snagama, od odeljenja do voda, a najviše čete, da bi se postigao određeni efekat diver-

Taktičko-tehnički podaci	Laki	Srednji	Teški
Broj članova posade	1	2	2 — 3
D o l e t	80 — 450 km	250 — 650 km	250 — 800 km
Plafon leta (sa punim opterećenjem)	do 3.000 m	do 5.500 m	do 3.500 m
Plafon lebdenja (bez uticaja zemlje)	do 1.000 m	do 1.500 m	do 1.000 m
Plafon lebdenja (sa uticajem zemlje 3 m iznad nje)	Oko 50% veći od lebdenja bez uticaja zemlje		
Mogućnost nošenja korisnog tereta	do 4 vojnika	0,5 — 2 tone 6 — 15 vojn.	2 — 12 tona 20 — 80 vojn.

NAPOMENA: Minimalna površina zemljišta za poletanje i sletanje lakih helikoptera u ratu iznosi 30 x 20 m, a srednja 50 x 30 m (ne odnosi se na lebdenje). *Vojno delo* br. 6/62. god. članak general-majora Milije Stanišića »Helikopteri i partizanska dejstva.«

² Sa izvesnim tehničkim poboljšanjem neki helikopteri već sada postižu brzine preko 400 km na čas. (*Vazduhoplovni glasnik* br. 2/63 god. str. 246).

³ Prema taktičko-tehničkim osobinama, današnji helikopteri mogu se podeliti u tri grupe: lake, srednje i teške i njihove se osnovne karakteristike vide iz sledeće tablice:

zionog značaja. Obično se ne vrše u tesnom sadejstvu sa jedinicama KoV ili RM, već se njihov uticaj na dejstvo tih jedinica ispoljava posredno, odnosno posle izvesnog vremena (osobito ako se izvode u dubljoj pozadini neprijatelja).

Koristeći se postojećim prednostima koje ima helikopter u odnosu na ostala desantna sredstva (avione, jedrilice i padobrane)⁴, u većini armija se predviđa upotreba helikoptera za sve taktičke vazdušne desante u granicama njegovog taktičkog radijusa, što praktično znači najviše na dubinu 90 do 100 km protivnikove teritorije. S tim u vezi smatra se da će helikopterski desant biti sastavni i neophodni deo napadnih dejstava KoV u eventualnom ratu, mada njihova primena nije isključena ni u odbrambenim dejstvima. Po nekim shvatanjima oni će se koristiti prvenstveno kao manji taktički vazdušni desanti. Na to ukazuje iskustvo drugog svet-skog rata, kao i izloženost budućih desanata savremenim borbenim sredstvima. Pri određivanju dubine bacanja taktičkog vazdušnog desanta bitni činioci su da se obezbedi sadejstvo sa trupama na frontu, da dubina bude u granicama dometa dalekometne artiljerije i projektila malog dometa, kao i da ne prelazi dubinu dnevnog zadatka združene jedinice za čiji se račun vrši. Međutim, dubina bacanja helikopterskog desanta još uvek predstavlja sporno pitanje. Ona zavisi od mnogih činilaca od kojih su dva najvažnija: taktički uslovi i tehničke mogućnosti helikoptera.

Zbog pozitivnih osobina helikoptera, helikopterski desanti imaju niz prednosti u odnosu na vazdušne desante avionima i jedrilicama. Helikopteri obezbeđuju maksimalnu koncentraciju na mestu desanta i isključuju gubljenje vremena za njegovo prikupljanje, te je desant sposoban da dejstvuje čim se spusti. Organizacija izvođenja desanta traje kraće. Spuštanje se može izvršiti na svakom zemljištu (ako teren ne dozvoljava sletanje, vojnici se mogu iskrcati iskakanjem dok helikopter lebdi iznad zemlje, ili spuštanjem pomoću konopca). Vazdušnodesantna jedinica ne može se posle spuštanja padobranima opet dići sa tog terena, dok se helikopterski desant može ponovo ukrcati na letelicu. Padobranska jedinica, posle spuštanja, nije dovoljno pokretljiva, što nije slučaj sa helikopterskim desantom, jer se helikopteri mogu posle iskrcavanja pešadije upotrebiti za dalje prebacivanje njenih manjih delova. Osim toga, važno je da se za helikopterski desant može upotrebiti bilo koja jedinica, bez specijalne prethodne obuke.

Jedan od najvažnijih zadataka koji helikopteri mogu izvršiti za račun kopnene vojske svakako je prebacivanje vazdušnog desanta. Prema gledištima u stranim armijama, taktički zadaci helikopterskih desanata mogu biti vrlo različiti kao: zauzimanje rejona neutralisanih sopstvenim atomskim oružjem pre nego što ih protivnik ponovo posedne; zauzimanje mostobrana pri forsiranju vodenih prepreka; zauzimanje rejona razmeštaja baterija atomske artiljerije i uništavanje rampi za lansiranje taktičkih projektila i skladišta sa projektilima; zauzimanje važnih objekata u

⁴ U Britaniji je konstatovano da bi protivnička protivavionska odbrana, sa projektilima zemlja-vazduh, mogla u stvarnoj situaciji naneti strahovite gubitke transportnoj avijaciji. Polazeći od te postavke Britanci su razradili novu koncepciju prema kojoj će svi padobranci morati da izvrše preobuku i da se prilagode za dejstva sa helikoptera. (*Vazduhoplovni glasnik* br. 2/63. god. str. 239).

protivnikovoj odbrani pri savlađivanju teško pristupačnog terena; osvajanje važnih objekata i saobraćajnih čvorova u pozadini protivnikovog borbenog poretka i presecanje puteva za njegovo odstupanje; dezorganizacija rada protivnikove pozadine i sistema komandovanja; ojačanje trupa koje se bore u okruženju; učešće u napadnim dejstvima branioca, prvenstveno pri protivnapadu i sl.

Prema gledištima na Zapadu, helikopteri se neće moći koristiti na evropskim bojištima bez vazdušne nadmoći koja treba da bude utoliko veća ukoliko se povećava domet helikopterskih desanata. Pošto je, međutim, primena helikopterskih desanata mogućna ne samo u uslovima sopstvene prevlasti u vazduhu, nego i ravnoteže snaga pa i protivnikove operativne prevlasti u vazduhu, takva gledišta su jednostrana i neprihvatljiva.

No, sa taktičkog aspekta osnovni uslov za uspešno izvođenje desantnih dejstava biće sticanje i održavanje prevlasti u vazduhu u rejonu desanta i osiguranje bezbednosti helikoptera za vreme preleta nad protivnikovom teritorijom. Zavisno od dubine bacanja desanta, neophodno je da se stvori odgovarajući stepen taktičke prevlasti, ili da se koriste takvi uslovi koji smanjuju protivnikovu prevlast u vazduhu.

Helikopterski desanti bolje se od ostalih vazdušnih desanata koriste reljefom zemljišta radi izbegavanja lovaca i radarskog osmatranja, a lakše zaobilaze vatrene položaje protivavionske artiljerije i druga sredstva. Oni su u stanju da se spuste na teško pristupačna mesta kao što su planinski i šumski predeli, močvare, poplavljeni tereni i naseljena mesta, naročito noću. Spuštanje helikopterskih desanata u zoru zahteva manje vazduhoplovno obezbeđenje, te će verovatno češće biti korišćeno u ratu. Kad je maglovito i kišovito vreme i uopšte pri ograničenoj vidljivosti, pomoć avijacije nije potrebna. Treba očekivati da će se desanti i ubuduće spuštati na nepovoljne terene zbog izbegavanja brzog protivnikovog protivdejstva.

Dosadašnji helikopterski desanti u Koreji, Alžiru i sl. pokazuju da su zbog ograničenog akcionog radijusa helikoptera polazne osnove bile u neposrednoj blizini fronta, da su se upotrebljavale desetine ili nekoliko desetina helikoptera i da su ta dejstva imala taktički karakter. Njihova primena bila je vrlo efikasna i može se sa sigurnošću pretpostaviti da će i ubuduće helikopteri biti glavno sredstvo za izvođenje taktičkih vazdušnih desanata kako u sadejstvu sa operativnim tako i partizanskim i drugim jedinicama.

Iako nuklearni rat u svim fazama manevra predstavlja veću »pretnju« za vazdušnodesantne trupe u celini nego konvencionalni, ipak ih ne eliminiše iz upotrebe. Nuklearni rat je nametnuo rastresitost, pa i veću potrebu za desantima, ali je time porasla i neophodnost da se organizuju i sprovedu mere zaštite desanata, kao što su prevlast u vazduhu ili korišćenje noći, loših klimatskih uslova i reljefa zemljišta, maskiranje, obmane i sl. Pojava atomskog oružja uticala je na razvoj teoretskih razmatranja o upotrebi vazdušnodesantnih jedinica u eventualnom ratu, kao i na sam način izvršenja desanta.

Na Zapadu se ističe da su vazdušni desanti najosetljiviji na atomske udare u polaznim bazama, pri letu i neposredno pri spuštanju. To se posebno odnosi na krupnije vazdušnodesantne jedinice, za razliku od

trupa koje upotrebljavaju helikoptere. Ove poslednje se, zbog svojih poznatih osobina, mogu naći u dovoljno rastresitom poretku, s obzirom na to da ne zavise od uređenih letilišta. Pošto nuklearni rat prisiljava i protivničku stranu na rastresit borbeni poredak, situacija je povoljnija za bačeni vazdušni desant, posebno helikopterski, i odnos snaga na određenoj prostoriji biće obično za njega povoljniji nego u klasičnim uslovima.

Do pojave atomskog oružja smatralo se da zbog velike zasićenosti posednutog odbrambenog pojasa postoje veoma male mogućnosti za bacanje taktičkog vazdušnog desanta u dubinu braniočeve odbrane. U savremenim uslovima atomski udari će to omogućiti. Štaviše, helikopterski desant biće u stanju da prvi eksploatiše atomske udare posedaњem i držaњem tih reјona do dolaska jedinica s fronta. Time se omogućavaju brza eksploatacija atomskog udara i visok tempo napada. Slične zadatke dobijali su helikopterski desanti, na primer na nekim manevrima armija zapadnih zemalja.

Prema mišljenju nekih vojnih pisaca na Zapadu mogućno je da se helikopterski desant izbací direktno u kontaminiranu zonu gotovo neposredno posle atomske vazdušne eksplozije iznad reјona spuštanja desanta, koristeći vreme kad je protivnik dezorganizovan. Ali, pri tome je neophodno da jedinica odmah napusti reјon desanta i otpočne napad na objekat koji treba da zauzme ili pođe u susret vlastitim jedinicama koje napadaju.

Armije koje predviđaju sukob sa partizanskim jedinicama pripremaju u miru specijalne jedinice o čijem se sastavu, na osnovu već stečenih iskustava, a posebno iz rata u Alžiru, nalaze i grupe helikoptera. Među zadacima tih helikopterskih desanata važno mesto svakako će zauzeti i prepadi na manje jedinice, štabove i pozadinske ustanove. Mogućno je ubacivanje »lovačkih komandosa« — trupova — na slobodnu teritoriju ili iza položaja partizanskih jedinica. Helikopterski desanti posebno će se koristiti u fazi gonjenja za odsecanje odstupnice na pravcima povlačenja partizanskih snaga.

Sem toga, mogućnosti napadača da brzo interveniše rezervama u ulozi helikopterskih desanata, zahtevaju i veću brzinu dejstva partizanskih jedinica, a traže i niz odgovarajućih protivmera.

Načela upotrebe. Pri planiranju i organizovanju helikopterskih desanata treba se držati nekih osnovnih načela. Jedno od prvih je da se takvi desanti upotrebe samo kad je to neophodno i kad je obezbeđeno brzo pristizanje sadejstvjućih jedinica na mesto desanta, tj. kad je zadatak celishodan. Drugo načelo je da se vodi računa o iznenađenju koje se, pored ostalog, postiže obezbeđenjem tajnosti i brzinom izvođenja desanta po mestu i vremenu, što je važan element bezbednosti. Sledeće načelo zahteva da desantnim dejstvima prethodi temeljito izviđanje protivnikovog borbenog poretka i vatrenih sredstava na marš-ruti preleta i u reјonu sletanja. U vezi s tim je i načelo da je najcelishodnije odrediti marš-rutu preleta na neposednutim ili slabo branjenim pravcima, kao i da treba neutralisati vatrena sredstva koja ugrožavaju desant bilo na trasi preleta ili u reјonu sletanja. Ukoliko desant leti danju, neophodno je da ga štiti lovačka avijacija ili borbeni helikopteri. Jedno od važnih načela je da se obezbedi sadejstvo između komandanta desanta, komandanta

helikopterske grupe, predstavnika lovačke avijacije, protivavionske odbrane i komandanta jedinice koja nastupa s fronta. Ne treba izgubiti iz vida da je helikopterski desant kombinovana radnja koja zahteva tesnu saradnju kopnene vojske i vazduhoplovstva. Uspeh zavisi od tesne saradnje svih rodova na svim stepenima i od obučenosti posada i vazdušnodesantnih jedinica. Plan helikopterskog desanta razrađuje se saglasno zadatku i na osnovu odluke komandanta jedinice kopnene vojske za čiji se račun vrši.

Organizacijsko-formacijski sastav helikopterskih jedinica i gledišta nekih zemalja na njihove zadatke. Prema podacima iz raznih stručnih časopisa, armije tehnički razvijenih zemalja pridaju prvenstveni značaj razvoju i masovnijem uvođenju helikoptera u naoružanje, pošto i pitanju pokretljivosti poklanjaju izuzetnu pažnju. Prema pisanju zapadnih listova, na primer, u armijskoj avijaciji SAD bilo je 1962. godine dva puta više aviona nego helikoptera, dok će se ubuduće težiti da se taj odnos ne samo promeni u korist helikoptera već i osetno poveća. Slična orijentacija je i u Francuskoj⁵ i ostalim zemljama na Zapadu, zavisno od njihovih materijalnih mogućnosti. Za vreme rata u Alžiru Francuzi su imali »helikopterske grupe« jačine 6 transportnih helikoptera.

U pogledu organizacije helikopterskih jedinica i mesta helikoptera, postoje gotovo identični pogledi u svim zapadnim zemljama. Naime, smatra se da helikoptere treba »spustiti« što niže u organski sastav onih jedinica kojima će sadejstvovati ili obezbeđivati izvršenje njihovih zadataka. S obzirom na tehničke teškoće oko održavanja, smatra se normalnim da se glavne snage helikoptera nalaze u jedinicama ranga divizije, a u krajnjem slučaju brigade, i to u manjem broju. Također, zajedničko je gledište da je kopnena vojska glavni korisnik helikoptera i da ih najviše treba da bude u njenim jedinicama.

U svim armijama na Zapadu helikopteri su obično svrstani u avio čete ili eskadrile, kao i u bataljone armijske avijacije. Razlike koje postoje u pogledu broja letelica zavise od materijalno-finansijskih mogućnosti pojedinih zemalja, a manje od doktrinarnih shvatanja.

Tako, na primer, prema pisanju zapadnih vojnostručnih časopisa u armijama SAD postoje helikopterske jedinice ranga bataljona, koje mogu biti raznorodnog i jednorodnog sastava. Helikopteri su veće nosivosti i svaki je u stanju da prebaci odeljenje ili vod vojnika. U operacijama obično se pridaju nižim jedinicama. I pešadijske, oklopne i mehanizovane divizije raspolažu sličnim jedinicama koje imaju oko 100 helikoptera i nekoliko aviona. Jedan deo tih helikoptera pripada četi za vazdušno izviđanje oklopno-izviđačkog bataljona. Divizijska helikopterska jedinica može u jednoj turi da prebaci streljačku četv.

Prema francuskim listovima u sastavu francuskog ratnog vazduhoplovstva nalaze se teški helikopteri namenjeni isključivo za rad u korist kopnene vojske, tj. za obezbeđenje transporta i vazdušne desante. U divizijama su helikopteri svrstani u avio-eskadrile jačine do 30—40 aparata.

⁵ Buduća KoV u Francuskoj raspolažeće sa 900 helikoptera, od kojih izvestan broj transportnih, a vazduhoplovna jedinica za sadejstvo imaće 150 teških helikoptera (*Revue Militaire d'Information*, br. 341/62).

Za izvršenje naročitih zadataka, nižim jedinicama se mogu pridati posebne helikopterske grupe.

I u većini ostalih armija na Zapadu, u okviru ratnog vazduhoplovstva nalaze se helikopterske snage namenjene za sadejstvo s kopnenim vojskom, dok krupnije jedinice KoV, korpusi, divizije, a ponegde i brigade najčešće raspolažu, pored ostalog, i vlastitim, formacijskim, helikopterskim delovima.

Na osnovu dosadašnjih iskustava, na Zapadu su formirana sledeća gledanja: da je helikopter prevazišao dosadašnju ulogu (izviđanja, veza, laki transport, evakuacija ranjenika); da se savremeni helikopteri mogu uspešno upotrebiti kao transportno sredstvo za manevar i većim snagama; da se postavljanjem na helikoptere određenih oruđa dobija novo vatreno sredstvo koje će se moći efikasno koristiti u svim vidovima borbe u uskom sadejstvu s kopnenom vojskom; da je helikopter vrlo pogodno sredstvo u protivgerilskim akcijama, za vatrenu podršku jedinica KoV i za desantne zadatke, pogotovo u taktičkim razmerama; da se korisne osobine helikoptera naročito ističu u borbenim dejstvima na planinskom zemljištu, na kojem, pored već pomenutih, može izvršavati i mnoge druge zadatke, kao izviđanje, održavanje veze, evakuacija i snabdevanje, olakšanje manevra rezervama, vertikalni manevar na manjim dubinama, pomoć u komandovanju itd.

Činjenica da se u većini armija na Zapadu, u sastavu nalaze i helikopteri za prenos trupa ukazuje, pored ostalog, i na težnju da divizija bude osposobljena za samostalne taktičke desante. Pošto su, međutim, potrebe za korišćenjem helikopterskih desanata u taktičkim uslovima povećane, često se pribegava i pridavanju helikoptera iz organskog sastava viših jedinica korpusima i divizijama. Istovremeno se bataljoni iz sastava divizija i pukova osposobljavaju za upotrebu pri manjim taktičkim vazдушnim desantima.

Dosadašnja iskustva. Radi ilustracije shvatanja o primeni helikoptera u praksi, dobro je navesti neke konkretne primere sa vežbi i manevara koji su objavljeni u stručnoj štampi jer se iz njih mogu u izvesnoj meri sagledati uloga i namena helikopterskih desanata i izvući izvesni zaključci i iskustva.

U jednoj vežbi pešadijska divizija je napadala na pomoćnom pravcu korpusa, na frontu širine oko 20 km, uz dubinu opšteg zadatka oko 35 km, a dnevnog 20 — 25 km. Prosečan tempo napada u toku dana iznosio je oko 1 km na čas.

Prilikom uvođenja II ešelona, komandant divizije je odlučio da spusti i helikopterski desant na dubinu od oko 15 km od linije uvođenja II ešelona. Desant je bio jačine jedne streljačke čete, a zadatak mu je bio da zauzme dominantne visove i olakša izvršenje zadatka II ešelonu. Tempo napada pri uvođenju povećan je na 2 km na čas.

U jednoj drugoj vežbi puk je napadao na slabo posednut položaj ispred kojeg je bila reka. Komandant puka je odlučio da uputi helikoptersko-desantni bataljon kojim će blokirati pravce pozadi položaja i onemogućiti neprijatelju da dovede pojačanja, a da sa nepotpunim pukom forsira reku. Po izvršenju zadatka helikoptersko-desantni bataljon spaja se sa glavninom puka.

U jednom članku navodi se da su vršeni vazdušni desanti snagama od voda do borbene grupe, da bi sadejstvovala glavnim snagama korpusa pri forsiranju veće vodene prepreke zauzimanjem mostobrana na njenoj drugoj obali i onemogućavanjem prilaza protivnikovih rezervi iz dubine.

Razmatrajući ulogu, mesto i razmere helikopterskih desanata na raznim vežbama, kao i na osnovu iskustava iz Koreje i Alžira, vidi se da su mišljenja o njima podeljena. Dok jedni teoretičari zastupaju mišljenje o mogućnim »helikopterskim operacijama«, drugi su vrlo skeptični. Međutim, ta razmatranja se odnose na desante većih razmera koji treba da dopune koncepcije velikih sila o upotrebi vazdušnih desanata, dok su za manje zemlje koje vode samostalnu politiku taktički helikopterski desanti naročito pogodni u borbi na brdskom i srednje planinskom zemljištu u sadejstvu bilo sa operativnim, bilo sa diverzantskim, partizanskim i drugim jedinicama, ili da dejstvuju za njihove potrebe. Nesumnjivo je da su tzv. »helikopterske operacije« moguće, s obzirom na stalno usavršavanje — poboljšavanje performansi-helikoptera, kao i pogodnosti koje iz toga proističu za eventualne helikopterske desante većih razmera. To se može zaključiti i na osnovu perspektivnih planova razvoja helikopterskih jedinica nekih zemalja. Međutim, treba istaći da će ipak osnovna namena helikopterskih desanata i kod najrazvijenijih zemalja biti u okviru taktičkih dejstava kopnene vojske, odnosno ratne mornarice.

U najviše slučajeva helikopterski desant se u okviru dejstva divizije i nižih jedinica angažuje za ostvarenje mostobrana na suprotnoj obali reke, za zauzimanje dominantnih visova — položaja, raskrsnica i taktički značajnih rejonu da bi se olakšao prodor snaga s fronta i sprečio pridolazak i intervencija protivnikovih rezervi, kao i da bi se dezorganizovali njegovo komandovanje i pozadina.

Iskustva pokazuju da se desant obično baca početkom napada, odnosno pri uvođenju II ešelona divizije ili puka, te se vremenski sinhronizuje. Veličina desanta zavisi od dubine u koju se baca, jačine protivnikovih snaga na objektu koji treba da zauzme, i vremena potrebnog jedinicama s fronta da se blagovremeno spoje sa desantom. Na jačinu desanta također utiče zahtev da može samostalno i uspešno voditi borbu do spajanja sa snagama s fronta. To se vreme za četu, odnosno bataljon, kreće od jednog do nekoliko časova.

Dubina spuštanja vazdušnog desanta u okviru divizije kreće se od 10 do 30 km zavisno od jačine desanta. Uglavnom, desanti se spuštaju u okviru prvog pojasa protivnikove odbrane, dok diverzantski helikopterski desanti mogu biti u većoj dubini. Najbolji rezultati se postižu ako se spušta više grupa na međusobnom udaljenju od po nekoliko kilometara, a posebno ako se koristi noć u cilju iznenađenja. Ako se desant baca za potrebe puka dubina je manja.

Bliži zadatak helikopterskog desanta može da bude zauzimanje rejonu spuštanja (iskrcavanje) i uništenje protivnika koji se tu nalazi, a sledeći će obično predstavljati cilj radi kojeg je izbačen helikopterski desant.

Desanti uopšte, pa i helikopterski, mogu se upotrebiti sa nuklearnom podrškom ili bez nje. Ako su protivnikove snage u rejonu koji treba zauzeti jače, neutrališu se atomskim udarom, a zatim se baca desant pri čemu se koristi pometnja koju je izazvala atomska eksplozija. Po zauzi-

manju tog rejonu ili njegovog dela desant ima zadatak da ga uporno drži sve do spajanja sa jedinicama s fronta. Posle toga celishodno ga je radi popune i odmora povući u rezervu.

Helikopterski desanti mogu se pri izvođenju operacija kombinovati sa desantima koji se prebacuju avionima i drugim letelicama, te u tom slučaju i helikopterski desant može imati operativni značaj.

Perspektive i mogućnosti upotrebe helikopterskih desanata u raznim vidovima borbenih dejstava. Pošto helikopterski desanti predstavljaju — kao i ostali vazdušni desanti — napadne snage jedne armije, upotrebljavaju se prvenstveno u napadnim dejstvima. Tu pre svega spada zauzimanje rejonu neutralisanih sopstvenim atomskim oružjem. Za taj zadatak može se u sastavu puka odnosno divizije upotrebiti helikopterski desant jačine čete do bataljona. Pored zauzimanja rejonu koji je neutralisan atomskom eksplozijom i sprečavanja da ga protivnik ponovno posedne, jedinice spuštene u taj rejon ili iza njega mogu dobiti i ove zadatke: da zauzmu važne taktičko-topografske rejone u odbrambenoj zoni koji se nalaze van rejonu atomske eksplozije na pravcima nastupanja snaga s fronta; da zauzmu važne objekte (saobraćajne čvorove, tesnace, prevoje, mostove) i zatvore odstupnice na putevima ka protivnikovoj pozadini; da dezorganizuju komandovanje i rad pozadine u dubini braniočevog borbenog poretka i sl.

Desant se spušta u rejon atomske eksplozije samo kad se ne može spustiti van rejonu dometa radioaktivnog zračenja. Pa i tada se spušta ne manje od 30⁰ do 40⁰ metara od nulte tačke, i to ako je eksplozija u vazduhu izvršena na visini većoj od 300 metara, jer se tada prašina radioaktivnog oblaka, zavisno od jačine vetra, razilazi posle 15—20—40 minuta.

Spuštanju desanta prethodi radiološko izviđanje koje se vrši pomoću helikoptera. Ljudstvo je obezbeđeno potrebnim sredstvima ABH-zaštite i po iskrcavanju zauzima odgovarajući borbeni poredak, te dejstvuje brzo i odlučno sa težnjom da što pre izađe iz radioaktivnog rejonu.

Zauzimanjem rejonu atomske eksplozije pristupa se uništenju braniočevih odvojenih snaga i sredstava u tom rejonu. Zauzimaju se i pogodne tačke da bi se sprečila intervencija braniočevih rezervi iz dubine i sa krila, jer to omogućava brži tempo nastupanja snaga s fronta.

Pri bacanju van rejonu atomske eksplozije, desant se iskrcava neposredno posle eksplozije, na odstojanju 1,5 — 3 km od nulte tačke.

Marš-ruta preleta helikoptera određuje se preko rejonu koji su neutralisani atomskim eksplozijama. Time je desant bolje obezbeđen od dejstva braniočeve protivavionske artiljerije i ostalih vatrenih sredstava.

Ako se desant spušta na maloj dubini, potrebno je da za vreme iskrcavanja, ako i posle, za vreme dejstva, održava usku vezu sa artiljerijom na frontu koja, na zahtev komandanta desanta, neutrališe pokazane otporne tačke.

Kad je reč o zauzimanju mostobrana i prelaza pri forsiranju vodernih prepreka, desant se spušta početkom ili u toku izvođenja napada, što zavisi od dubine zadatka, jačine desantnih snaga, jačine snaga koje napadaju s fronta, širine vodene prepreke, jačine protivnika na objektu koji

treba zauzeti i sl. Spuštanje desanta istovremeno sa početkom ili u toku izvođenja napada, vrši se u cilju zauzimanja mostobrana i prelaza na vodenoj prepreci koja se nalazi u dubini glavnog pojasa odbrane ili neposredno iza njega.

Ukoliko protivnik nije poseo vodenu prepreku, jedinice se iskrcavaju neposredno u rejon mostobrana, i to ili samo na jednoj ili na obe obale vodene prepreke. Spuštanje na obe obale je korisnije ako se u rejonu spuštanja nalaze prelazi, jer to doprinosi bržem zauzimanju prelaza, a protivniku se onemogućava da ih uništi.

Ako je branilac blagovremeno poseo vodenu prepreku i organizovao odbranu prelaza, rejoni spuštanja biraju se na krilima jedinica koje se brane, a zatim se brzim i istovremenim dejstvom iz pozadine i s krila zauzimaju prelazi, osvaja i utvrđuje mostobran. Pri tome se snage desanta dele i usmeravaju na obe obale vodene prepreke. Cilj im je da jednovremeno zauzmu prelaze i ostale važnije otporne tačke. Koriste se i specijalne grupe za uništavanje posada branjenih prelaza. Jače snage i sredstva angažuju se na onoj obali sa čije strane se očekuje aktivnije braniočevu protivdejstvo. Po zauzimanju prelaza desant organizuje kružnu odbranu po grupnom sistemu na obe strane vodene prepreke, uspostavlja vatrenu vezu između grupa i istura borbenu obezbeđenje.

Ako prelaza nema, desant može, pored zauzimanja mostobrana, da ima zadatak da ih izgradi do izlaska vlastitih trupa. U tom slučaju se ojačava specijalnim inženjerskim jedinicama sa potrebnim sredstvima koja se doturaju također pomoću helikoptera.

Jedan od zadataka helikopterskog desanta u napadnim dejstvima je zauzimanje rejona razmeštanja baterija atomske artiljerije i uništavanje rampi za lansiranje taktičkih projektila i skladišta sa projektilima koji su razmešteni u taktičkoj zoni odbrane neprijatelja. Za taj zadatak određuje se desant od voda do čete, najviše do bataljona, sa potrebnim ojačanjima (izviđačima, pionirima, ABH-jedinicama i sličnim), opremom za pravljenje prolaza u minskim poljima, kao i potrebnim vatrenim sredstvima.

U takvom napadu najbolji se rezultati postižu kad je rejon iskrcavanja neposredno u rejonu dejstva, jer desantna jedinica može da najbrže priđe objektu napada.

Desant se blagovremeno deli na borbene grupe koje su osposobljene za samostalno dejstvo sa određenom namenom. To su: izviđačka grupa, grupa za ABH-izviđanje, grupa za uništenje atomskih oruđa, grupa za uništenje skladišta atomskih projektila, grupa za uništenje KM i transportnih sredstava i sl. Njihovi zadaci, način i sredstva za izvršenje blagovremeno se preciziraju.

Helikopterski desanti mogu se iskoristiti i za zauzimanje važnijih odbrambenih objekata i saobraćajnih čvorova u pozadini braniočevog borbenog poretka. Tada im je cilj da ih drže do dolaska glavnih snaga s fronta, da preseku odstupne puteve kojima se povlače protivnikove jedinice, kako i da određene objekte unište. Po zauzimanju predviđenih objekata organizuje se kružna odbrana sa osloncem na sistem otpornih tačaka. Glavnu pažnju posvećuje desant pravcima kojima može da naiđe protivnik. Na prilazima objektu postavljaju se inženjerske prepreke i

organizuju zasede, a ako se desant mora pod pritiskom povući, uništava i objekt.

Cilj desanta na železničke čvorove i stanice je da se dezorganizuje protivnikov železnički saobraćaj. To se može postići uništavanjem železničkog parka i uređaja ili osvajanjem čvora i njegovim obezbeđenjem od uništenja. Međutim, i pri zauzimanju železničkog čvora da bi se držao do dolaska sopstvenih trupa i da bi se sačuvali objekti i uređaji, moraju se izvršiti sve pripreme za njihovo uništenje u slučaju intervencije jačih braniočevih snaga.

Ako je cilj desanta da dezorganizuje komandovanje i rad pozadine, može se iskrcati pre ili za vreme trajanja napada. Sletišta se načelno biraju blizu objekta dejstva desanta, što zavisi od zadatka, udaljenosti tog objekta i jačine braniočevih snaga na njemu.

Komandovanje se dezorganizuje zauzimanjem i uništavanjem komandnih mesta, centara veze, transportnih sredstava i ostalih elemenata komandovanja, imajući pri planiranju i izvršavanju zadataka u vidu mere protivdesantne odbrane, kojima se u savremenim uslovima baš kod takvih objekata pridaje poseban značaj.

Dezorganizovanje rada pozadine postiže se zauzimanjem ili uništenjem odgovarajućeg dela komandnog mesta pozadinskih ešelona, skladišta materijalnih baza, stanica za snabdevanje, transportnih sredstava i mostova na putevima koji vode do rejona razmeštaja pozadinskih jedinica i ustanova. S obzirom na dubinu razmeštaja svi ti objekti mogu doći pod udar helikopterskih desanata. Prioritet se, po iskrcavanju, daje načelno uništavanju komandnih mesta pozadine i svih sredstava veze, zatim goriva i municije itd. No, desant može dobiti i zadatak da skladišta goriva i municije zauzme i sačuva do dolaska snaga s fronta. On tada istura borbena obezbeđenje odgovarajuće jačine, a mostove i tesnace, kao i druge uske prolaze, minira i zaprečava da bi što bolje obezbedio svoja dejstva u rejonu pozadinskih jedinica i ustanova.

Naročito važne i značajne zadatke mogu da izvrše helikopterski desanti na planinskom zemljištu i u šumi, kao i pri obilasku i gonjenju protivnikovih snaga.

U gonjenju, helikopterski desanti mogu da budu upotrebljeni u cilju presecanja pravaca protivnikovog odstupanja, da bi obezbedili jedinica-ma s fronta da ga stignu, preteknu i razbiju. U momentu prelaska u gonjenje osnovni zadatak desanta je da dezorganizuje plansko povlačenje protivnika i da učestvuje u okruživanju i uništavanju njegovih trupa. Dejstvujući kao prednji odred sopstvenih jedinica, desant može da vrši paralelno gonjenje u sadejstvu sa snagama s fronta, da zauzima raskrsnice na putevima povlačenja, mostove, međupoložaje, kao i da uništava komandna mesta i pojedinačne protivnikove grupe.

Drugi svetski rat je potvrdio da uspeh gonjenja zavisi u prvom redu od sposobnosti gonioca da se brže kreće od branioca koji odstupa. Ova borbena radnja nije ranije bila toliko osetljiva za partizanske jedinice kao i za trupe na frontu, izuzev kad su dejstvovala na terenu sa veoma razvijenom komunikacijskom mrežom. Međutim, primenom helikoptera napadač ima veće izgleda za uspešno organizovanje i izvođenje gonjenja i partizanskih jedinica, jer ih helikopteri mogu uspešno da pretiču.

Radi sprečavanja protivnikovog odstupanja neophodno je zauzeti one objekte koje on ne može obići, kao što su: tesnaci, prelazi preko reka, prevoji i sl.

Pri predviđanju borbe u susretu, za zauzimanje pogodnih položaja može komandant divizije ili puka upotrebiti i helikopterski desant koji je u stanju da blagovremeno stigne i posedne položaj, posebno na teže pristupačnom zemljištu.

Sve što je rečeno očito potvrđuje da je helikopterski desant u napadu postao značajno sredstvo u rukama komandanta, kojim može da se iznenadno udari tamo gde branilac to najmanje želi.

U odbrambenim dejstvima helikopterski desanti se mogu koristiti još pre početka napada za izviđanje i onemogućavanje planskog pregrupisanja napadačevih snaga i sredstava. Za to će svakako biti najpogodniji desanti u cilju diverzije koji će načelno koristiti noć i slabije klimatske uslove radi uspešnijeg izvršenja zadatka.

U toku izvođenja odbrane branilac može da baci desant da bi sprečio okruženje vlastitih delova. On to postiže zauzimanjem i čvrstim držanjem onih rejona preko kojih treba da odstuje njegove snage, čime onemogućuje napadaču da ga obide.

Ako je napadač uspeo da okruži braniočeve delove, desant ukazuje pomoć okruženim jedinicama u cilju deblokiranja, sprečavanja podilaska protivnikovih rezervi i zauzimanja pogodnih linija za susretnu borbu. Spuštanjem desanta branilac može pokušati da odseče najistureniju i od glavnih snaga odvojenu napadačevu grupu — jedinicu, da uništi protivnikova vatrena sredstva, zauzme važne rejone ili linije na pravcu predviđenog protivnapada i da dejstvuje po pozadini i komunikacijama.

Iako su braniočeve mogućnosti ograničene s obzirom na dovoljno gust i dubok raspored napadača, ipak je u celini mogućna dosta široka primena helikopterskog desanta i u ovom vidu borbe, a posebno na jako ispresecanom terenu, kad napadač nužno dejstvuje na širokom frontu i često po odvojenim pravcima. Pri tome se nailazi na mnoge tipične teškoće koje proizilaze iz samog karaktera odbrambenih dejstava. Na njihovo ublažavanje utiče, međutim, to što rejon izbacivanja — spuštanja — može ceo sastav desanta unapred veoma detaljno izvideti, pa čak i delimično pripremiti u inženjerskom pogledu. Zatim, desant može računati na podršku artiljerije sopstvenih trupa koje dejstvuju na tom pravcu, što povećava upornost njegove borbe u okruženju.

Na kraju, može se još jednom istaći da se u savremenim uslovima manevarske mogućnosti armije povećavaju pokretljivošću, čemu mnogo doprinose vazdušnodesantne jedinice. Primena helikopterskih desanata, zbog određenih preimućstava, imaće u budućnosti verovatno još veći značaj, posebno u domenu taktičkih dejstava jedinica.

Koliki se značaj pridaje ovom pitanju najbolje se vidi po tome što gotovo sve armije predviđaju osetno povećanje helikopterskih jedinica, a u njihovom sklopu i povećanje transportnih helikoptera za prenos trupa. S tim u vezi je i koncepcija o integraciji helikopterskih jedinica u kopnenu vojsku i njihovo spuštanje što niže — najčešće sve do divizije.

Pukovnik

Ante DAMIĆ

IZ STRANI ARMIA

SAVREMENO STRELJAČKO ORUŽJE

U periodu posle II svetskog rata, u stručnoj vojnoj literaturi i raznim drugim časopisima, objavljen je veliki broj članaka iz oblasti atomskog i raketnog naoružanja, dok je iz problematike ostalih vrsta oružja broj objavljenih članaka bio relativno manji.

Bez sumnje da je pojava atomskog i raketnog naoružanja, sa njihovom ogromnom razornom snagom, postavila pred vojne teoretičare ozbiljne probleme koje je trebalo sagledati i analizirati, ali se takođe može primetiti da u pojedinim člancima ima dosta i elemenata propagande i dezinformacije.

Iskustva iz oslobodilačkih ratova u Indokini i Alžiru ukazuju na to da je uspešna borba sa klasičnim oružjem moguća i protiv protivnika najmodernije naoružanog, samo ako se primenjuje odgovarajući način borbe (partizanski način ratovanja).

U novije vreme vojni stručnjaci vodećih svetskih sila (SAD i dr.) počeli su intenzivno proučavati partizanski način ratovanja i raditi na razvoju naoružanja pogodnog za ovu vrstu borbe. U ovoj situaciji streljačko oružje i to automatsko, o kome će samo u ovom članku i biti govora, ima veliki značaj, jer ima malu težinu a veliku vatrenu moć, te odgovara ovakvim zahtevima borbe; stoga se na njegovom razvoju danas intenzivno radi.

Na osnovu podataka u stručnoj literaturi o novim modelima streljačkog

automatskog oružja, vidi se da je velik broj zemalja poklonio znatnu pažnju razvoju ove vrste oružja. Mnoge armije uvele su u naoružanje nove modele streljačkog automatskog oružja. Tako je, na primer, Sovjetska armija uvela u naoružanje nove modele pištolja kalibra 9 mm, novi automat, poluautomatsku pušku i laki mitraljez na bazi jedinstvenog metka kalibra 7,62 mm. Nova sovjetska automatska oružja imaju u naoružanju i armije zemlja-članica Varšavskog ugovora. U zemlja-članicama NATO-a intenzivno se radilo na razvoju novih modela streljačkog automatskog oružja. Posebni naporu uloženi su u pogledu standardizacije kalibra i usvajanja jedinstvene municije za sve armije zemlja-članica NATO-a.

Razvoj novih modela streljačkog automatskog oružja u periodu posle II svetskog rata baziran je na iskustvima iz tog rata, na koncepcijama eventualnog budućeg rata i na novim tehnološkim dostignućima. Još u toku II svetskog rata pokazalo se da je puščana municija koja se upotrebljavala

U članku je izneto stanje savremenog streljačkog automatskog oružja, kao i tendencije njegovog razvoja — na osnovu stavova pojedinih autora objavljenih u sledećim inostranim materijalima: Small arms of the world, od W. H. B. Smitha, izdanje 1962; The machine gun, od G. M. Chinna, izdanje 1955; Handfeuerwaffen, od Jaroslava Luga, izdanje 1962. god.; Боенные знания; Wehrtechnische Monatshefte; Military review; Ordnance, American rifleman i dr.; zatim, kataloga firmi: SIG, F. N.; Madsen; Coltarmalite i dr.

za puškomitraljeze i mitraljeze imala znatno veću udarnu energiju zrna na odstojanjima praktične upotrebe, nego što je to bilo potrebno za uništenje živih ciljeva na tim odstojanjima. Tako, na primer, zrno 7,92 mm SS na odstojanju od 2.000 m imalo je udarnu energiju od 30 kilogram-metara, a pošto je za uništenje živog cilja bila dovoljna udarna energija od 8 do 10 kilogram-metara, proizilazi da je to zrno imalo tri puta veću udarnu energiju na ovom odstojanju nego što je bilo potrebno. Do ovog »rasipanja« udarne energije pušćane municije nije došlo slučajno, već je ono bilo uslovljeno koncepcijom upotrebe te municije.

Balističke performanse pušćane municije iz I i II svetskog rata došle su kao rezultat zahteva da se pušćana municija koristi i za mitraljeze. Pošto su mitraljezi u I svetskom ratu korišćeni za podršku pešadije u napadu (gađanje iznad jedinica koje nastupaju), bilo je nužno da oni raspolazu dometom od 3.000 do 4.000 m kako bi efikasno mogli tući žive ciljeve na odstojanju do 2.000 m. Međutim, pojava minobacača znatno je izmenila ulogu mitraljeza. Naime, zahvaljujući svojoj ubacnoj putanji, minobacač se pokazao kao vrlo efikasno oružje za podršku pešadije u napadu, odnosno za njenu zaštitu u odbrani. Njihova masovna upotreba u toku II svetskog rata uslovlila je da su mitraljezi, a naročito puškomitraljezi, korišćeni za tučenje živih ciljeva na znatno manjim odstojanjima od onih na kojima zrno može da uništi živi cilj. U takvoj situaciji se i nametnuo zaključak da treba razvijati municiju sa manjom udarnom energijom; to je opet omogućilo da dimenzije metka i oružja budu znatno manje.

Pored iznetih zapažanja o ovom oružju na bazi pušćane municije, uočeno je da su i automati na bazi pištoljske municije kalibra 7,62 mm (SSSR), 9 mm (Nemačka, V. Britanija),

.45 (SAD)¹ koji su upotrebljavani za tučenje živih ciljeva na odstojanju do 200 m imali izvesne nedostatke. Usled relativno slabe preciznosti automata, najčešće je korišćena rafalna paljba, što je imalo za posledicu znatan utrošak municije i nametnulo problem snabdevanja njome. Relativno mala daljina na kojoj je moguće tući žive ciljeve iz automata i veliki utrošak municije bili su glavni nedostaci automata na bazi pištoljske municije.

Zbog svega iznetog počelo se raditi na razvoju nove municije i oružja sa znatno većom udarnom energijom zrna na bazi pištoljske municije, a manjom od udarne energije zrna na bazi pušćane municije.

Nemci su u toku II svetskog rata uveli u naoružanje tzv. kratki metak kalibra 7,92 mm, težine 16,9 grama, koji je znatno lakši od pušćanog metka 7,92 mm. Na bazi tog metka, Nemci su razvili nekoliko vrlo uspešnih modela automata (automatskih pušaka) MP43, M43/1 i M44, koji su po spoljnobalističkim karakteristikama bili lošiji od oružja na bazi metka 7,92 mm, a znatno bolji od oružja na bazi metka 9 mm *Parabellum*.

U SSSR-u je takođe za vreme II svetskog rata razvijen novi metak kalibra 7,62 mm M-43 koji je po težini približno jednak nemačkom kratkom metku 7,92 mm, ali raspolaze znatno boljim balističkim karakteristikama. Na bazi tog metka, u SSSR-u su razvijeni u posleratnom periodu: automat (automatska puška) »Kalašnikov AK« — 7,62 mm, poluautomatska puška »Simonov KKS« — 7,62 mm i puškomitraljez »Degtjarev RPD« — 7,62 mm.

U SAD su takođe radili posle II svetskog rata na razvoju novog metka koji je po američkoj koncepciji trebalo

¹ Tačka ispred oznake kalibra kod američkog streljačkog oružja pokazuje veličinu kalibra u delovima inča; na primer: .30 = 0,30 inča (7,62 mm). — Prim. M. Vas.

da bude lakši od postojećeg kalibra .30, a da ima približno istu udarnu energiju zrna. Novi metak kalibra .30 T65E3 uveden je u naoružanje SAD 1954. godine, a zatim i kao standardni metak zemalja-članica NATO-a.

Na bazi tog standardnog metka 7,62 mm razvijeni je veći broj oružja u pojedinim zemljama-članicama NATO-a.

Razvoj ostalih vrsta streljačkog automatskog oružja baziran je uglavnom na municiji koja je razvijena pre II svetskog rata. Tako su, na primer, pištolji razvijeni najčešće na bazi municije kalibra 9 mm *Parabellum*. Međutim, u SSSR-u su razvijeni novi pištolji na bazi nove municije kalibra 9 mm.

Na razvoj savremenog streljačkog automatskog oružja utiču mnogi faktori, kao što su: opšti napredak tehnologije, primena novih materijala u konstrukciji i novih tehnoloških procesa prilikom izrade, pojava novih oružja koja utiču na taktičku koncepciju upotrebe streljačkog automatskog oružja.

Kao rezultat naglog razvoja tehnologije pojavio se čitav niz novih materijala, specijalni čelici, sa znatno većom otpornošću, koji omogućavaju da pojedini delovi oružja budu znatno lakši, lake legure aluminijuma koje se odlikuju velikom otpornošću na kidanje i koroziju. Plastične mase upotrebljavaju se takođe za izradu pojedinih delova novih oružja (korice, kundak i druge delove koji su se ranije izradivali od drveta).

Kod savremenih oružja teži se tome da konstrukcija oružja bude što jednostavnija, da ona budu što manje težine, laka za rukovanje i održavanje i jeftina za proizvodnju. U ovom pogledu postignuti su značajni rezultati. Osnovne koncepcije kod razvoja streljačkog automatskog oružja proističu iz taktičkih zahteva za upotrebu tog oružja. O ovom pitanju postoje razli-

čite koncepcije koje se često ne podudaraju.

Najveći broj razvijenih modela automatskog oružja za poslednjih deset godina bazira na municiji koja se nalazi u naoružanju SAD ili SSSR. To je priroдна posledica današnje političko-ekonomske situacije u svetu. U posleratnom periodu ima nekoliko karakterističnih pojava o pitanju razvoja i proizvodnje automatskog oružja. Tako, na primer, privatne firme koje se bave razvojem automatskog oružja razvijaju upravo oružja koja mogu da koriste više vrsta municije uz izmenu samo manjeg broja delova. Poznato je da je danska firma *Madsen* razvila mitraljez koji može da koristi pešadijsku municiju kalibra od 6,5 mm do 8 mm.

Druga karakteristična pojava jeste da sve veći broj zemalja proizvodi automatsko oružje. Većina proizvodi automatsko oružje na osnovu licence. Ovo nije samo slučaj kod novih proizvođača, već i zemlje sa velikim iskustvom u pogledu razvoja i proizvodnje automatskog oružja proizvode danas oružje na osnovu licence. Tako V. Britanija proizvodi poluautomatsku pušku 7,62 mm NATO, po licenci belgijske firme *Fabrique Nationale d'Armes de Guerre*, a ta firma proizvodi i izraelski automat 9 mm *Uzi* (vidi sliku). U stvari, naziv mu dolazi od imena njegovog konstruktora *Uziel Gala*.

interesantna je činjenica da dok se broj zemalja proizvođača automatskog oružja povećava, broj modela koji se proizvode smanjuje se. Proizvode se samo najuspeliji modeli, kao na primer, belgijska automatska puška F. N. 7,62 mm NATO koju, pored Belgije, proizvode i V. Britanija i Kanada.

Sovjetski automat (automatsku pušku) 7,62 mm »Kalašnikov AK« proizvede, pored SSSR, i Kina, Poljska, Čehoslovačka, Istočna Nemačka i Finska.

PISTOLJI

Pistolji pripadaju vrsti automatskog oružja koja u poslednjih pedeset godina nije imala neka značajnija tehnička ostvarenja. U članku »Da li je potreban bolji pištolj«, objavljenom u američkom časopisu *Infantry* od 1. marta 1959. godine, piše, pored ostalog: »Poluautomatski pištolj kalibra 45 M-1911 koji se nalazi u naoružanju američke armije, usvojen je još 1911. godine. Po mišljenju američkih stručnjaka, on spada među najbolje vojne pištolje na svetu«.

Iako postoji opšte mišljenje da su u konstrukciji pištolja dostignuta optimalna rešenja, ipak su u periodu posle II svetskog rata u pojedinim zemljama razvijani novi modeli pištolja. Tako su privatne firme u nekim zemljama razvile nove modele pištolja na bazi postojeće municije 9 mm *Parabellum*, kao na primer, SIG model 47/48 kalibra 9 mm koji je uveden u naoružanje švajcarske i danske armije pod nazivom 9 mm pištolj M. 49, a »beretin« model, pod nazivom 9 mm *Beretta M. 1951*, u naoružanje italijanske i izraelske armije.

Pojedine zemlje, koje su posle II svetskog rata imale u naoružanju pištolje raznih modela i kalibara, razvijale su nove modele pištolja radi unifikacije. Na primer, u Francuskoj je 1950. godine uveden u naoružanje pištolj kalibra 9 mm M. 1950 na bazi municije 9 mm *Parabellum*, ili su uvedeni u naoružanje pištolji iz II svetskog rata. Sovjetski pištolj 7,62 mm *TTM. 1933* proizvodile su Poljska i Mađarska kao model 48, a Kina kao model 51.

I pored toga što je sovjetski pištolj 7,62 mm *TTM. 1930*, odnosno *TTM.*

1933 cenjen kao vrlo uspela konstrukcija, u SSSR je rađeno na razvoju nove pištoljske municije kalibra 9 mm i pištolja 9 mm »*Makarov*« i 9 mm »*Štečkin*«.

U Čehoslovačkoj je takođe razvijeno više modela pištolja, od kojih je pištolj 7,62 mm M. 52, na bazi sovjetskog metka 7,62 mm, uveden u naoružanje čehoslovačke armije.

Osnovne karakteristike savremenih pištolja su sledeće:

9 mm SIG M. 47/48 razvijen je za municiju 9 mm *Parabellum*, može se adaptirati i za municiju 7,65 mm *Parabellum*, a sa specijalnim dodatkom i za .22 long rifle. Radi na principu kratkog trzanja cevi (sistem *Browning*). Delovi pištolja uglavnom se izrađuju od čelika, pa mu je zbog toga težina prilično velika — 990 g. Gađa samo jedinačnom paljbom. Praktično se upotrebljava na odstojanju do 50 m.

9 mm *Beretta M. 1951* razvijen je od strane italijanske firme *Beretta* na bazi municije 9 mm *Parabellum*. Radi na principu trzanja cevi, a gađa samo jedinačnom paljbom. Sanduk mu je izrađen od aluminijumske legure, usled čega mu je težina znatno manja od težine pištolja SIG M 47/48. Praktična upotreba — na odstojanju do 50 m.

9 mm M. 1950 razvijen je za potrebe francuske armije na bazi municije 9 mm *Parabellum*. Radi na principu trzanja cevi (sistem *Browning*). I pored toga što su mu delovi izrađeni od čelika, prilično je lak — 830 g. Praktična upotreba — na odstojanju do 50 m.

7,62 mm M. 52, razvijen je u Čehoslovačkoj na bazi sovjetske pištoljske municije 7,62 mm, koja se u Čehoslovačkoj proizvodi pod nazivom 7,62 mm M. 1948. Pištolj može da koristi i nemačku municiju 7,63 mm *Mauser*. Radi na principu trzanja cevi. Praktična upotreba — na odstojanju do 50 m.

9 mm »Makarov« razvijen je u SSSR za novi sovjetski metak kalibra 9 mm koji je po snazi nešto slabiji od metka 9 mm *Parabellum*, a jači od metka 9 mm *Browning*. Radi na principu trzanja zatvarača i gađa samo jedinačnom paljbom. Glavna odlika ovog pištolja je mala težina — 715 g — mada su mu delovi izrađeni od čelika. Municija za ovaj pištolj predstavlja optimalno rešenje jer se smanjenjem udarne energije zrna smanjuje i energija trzanja pištolja, što dozvoljava lakšu konstrukciju, a time i lakše rukovanje pištoljem. Praktična upotreba — na odstojanju do

gađanju s kundakom — do 100 m pri gađanju rafalnom paljbom, a do 150 m pri gađanju jedinačnom paljbom. Težina pištolja sa punim okvirom od 20 metaka i drvenim kundakom — 1.780 g. Pri gađanju bez kundaka praktična upotreba mu je na odstojanju do 50 m.

Ovaj pištolj ima borbena svojstva pištolja i automata. Predviđen je za naoružanje oficira koji neposredno učestvuju u borbi i podoficira i vojnika nekih specijalnih jedinica.

Ostali podaci za sve pomenute pištolje dati su u tabeli 1.

Tabela 1

Naziv pištolja	Koristi municiju	Ukupna težina (g)	Ukupna dužina (mm)	Dužina cevi (mm)	Počtna brzina (m/sek)	Broj metaka u okviru	Razvijen u
9 mm SIG M. 47/48	9 mm <i>Parabellum</i>	990	—	120	—	8	Švajcarskoj
9 mm <i>Beretta</i> M. 1951	9 mm <i>Parabellum</i>	720	203	115	360	8	Italiji
9 mm M. 1950	9 mm <i>Parabellum</i>	830	193	112	354	9	Francuskoj
7,62 mm M. 52	7,62 mm SSSR	969	209	120	490	8	Čehoslovačkoj
9 mm »Makarov«	9 mm SSSR	715	161	97	327	8	SSSR
9 mm »Štečkin«	9 mm SSSR	780	225	127	335	20	SSSR

Napomena: Prema podacima iz knjige W. H. B. Smith-a: SMALL ARMS OF THE WORLD i časopisa БОЕНЫЕ ЗНАНИЯ, brojevi 1 i 3/1960. godine.

50 m, pri brzini gađanja od 30 metaka u minuti.

9 mm »Štečkin«, takođe razvijen u SSSR na bazi novog pištoljskog metka kalibra 9 mm. Ovaj pištolj može da gađa jedinačnom i rafalnom paljbom (brzina gađanja mu je 750 metaka u minuti). Ima relativno malu težinu — 780 g. Na njega se može pričvrstiti drveni kundak što omogućava da se iz tog pištolja tuku ciljevi na znatno većem odstojanju nego iz ostalih savremenih pištolja. Praktična upotreba pri

U razvoju pištolja mogu se očekivati dalja poboljšanja u pogledu municije i izbora optimalnih balističkih karakteristika, zatim u oblasti tehnologije, kao i primene novih lakih legura prilikom konstrukcije pištolja. Ipak, nekih značajnijih novina u domenu ove vrste oružja verovatno neće biti. Nije opravdano očekivati ni neko znatnije smanjivanje težine pištolja i pored toga što je moguća upotreba lakih legura aluminijuma koje, po svojim mehaničkim osobinama, zadovoljavaju (kao zamena če-

liku); ovo stoga što je težina pištolja uslovljena dozvoljenom energijom trzanja, od koje opet zavise preciznost gađanja i ugodnost rukovanja pištoljem (za određeni metak energija trzanja se povećava smanjivanjem težine pištolja).

AUTOMATI

Razvoj automata u posleratnom periodu bio je u izvesnom stepenu spustavan razvojem automatskih pušaka. One treba da zamene automate, puške i puškomitraljeze koji se nalaze u naoružanju pojedinih armija. Na tom razvoju uglavnom su radile zemlje koje nisu imale sopstvene automate u naoružanju ili, pak, pojedine firme (*Madsen, Beretta, SIG*) iz komercijalnih razloga.

Karakteristične su sledeće opšte pojave kod razvoja novih automata: težnja za jednostavnom konstrukcijom, zatim za masovnom i jeftinom proizvodnjom, s tim da pri tome bude obezbeđeno sigurno funkcionisanje i izdržljivost. Te težnje ostvarene su izradom delova od lima, što je omogućilo da se za izradu automata troši 12 do 15 norma-časova po jednom komadu. Automati su uglavnom razvijani za municiju 9 mm *Parabellum*, koja po svojim performansama najviše odgovara zahtevima njihove upotrebe.

Na razvoju novih modela automata intenzivno se radilo u Čehoslovačkoj. Od većeg broja modela, u čehoslovačkoj armiji su usvojeni automati 9 mm M. 23 i M. 25; posle uvođenja u naoružanje sovjetskog metka 7,62 mm, oni se izrađuju za municiju tog kalibra. Kod tih automata primenjena su nova konstruktivna rešenja: okvir za metke je smešten u rukovatu, zatvarač je teleskopski navučen na zadnji deo cevi što znatno skraćuje dužinu automata. Ova rešenja pokazala su se kao vrlo dobra i poslužila su kao uzor za razvijanje automata u drugim zemljama.

Danska firma *Madsen* razvila je u posleratnom periodu automat M.50 i M.53 kalibra 9 mm na bazi municije 9 mm *Parabellum*. Ovi automati odlikuju se jednostavnom konstrukcijom, delovi su im najvećim delom izrađeni od lima što je omogućilo da se za njihovu izradu troši 12 norma-časova po komadu. Kod ovih automata sanduk mehanizma sastoji se iz dve polutke od lima na koje su učvršćeni ostali delovi. Time je postignuto jednostavno sklapanje i rasklapanje, pa i rukovanje automatom.

Francuski automat 9 mm M1949 razvijen je takođe za municiju 9 mm *Parabellum*, a upotrebljavala ga je francuska armija u borbama u Indokini i Alžiru; on ima metalni kundak koji se može prema potrebi uvlačiti ili izvlačiti, okvir mu se pri maršu može zaokrenuti za 90°, usled čega je ovaj automat vrlo pogodan za rukovanje, a naročito za upotrebu u oklopnim jedinicama.

Izraelski automat 9 mm *Uzi* nalazi se u naoružanju Izraela i nekih drugih zemalja. Po konstruktivnoj koncepciji ovaj automat je sličan češkim automata M. 23 i M. 25. Zatvarač je navučen na zadnji deo cevi čime je znatno smanjena dužina automata. Okvir je smešten u rukovat. Automat se radi u dve varijante sa metalnim i drvenim kundakom. Kod njega se takođe veliki broj delova izrađuje od lima. U slučaju udara pri padu, kod ovog automata ne može doći do opaljenja. On je u stručnoj literaturi ocenjen kao najuspeliji model automata posle II svetskog rata. Pored ostalih, automat 9 mm *Uzi* proizvode i Zapadna Nemačka i Belgija (F. N. 9 mm *Uzi*) što bez sumnje potvrđuje odličnu ocenu njegovih kvaliteta.

Osnovni podaci o svim ovim automatima nalaze se u tabeli 2.

Dalji razvoj automata verovatno će stagnirati zato što se većina armija

Tabela 2

Naziv automata	Koristi municiju	Ukupna težina sa punim olovom (kg)	Ukupna dužina (mm)	Početna brzina (m/sek)	Brežnja gadanja (u minuti)	Broj metaka u olovu	Razvijen u
9 mm M. 25	9 mm Parabellum (7,63 mm SSSR)	4	685	450	600—650	24 (40)	Čehoslovačkoj
9 mm Madsen M. 53	9 mm Parabellum	3,76	780	—	500—550	32	Danskoj
9 mm M. 49	9 mm Parabellum	4,34	710	380	600	32	Francuskoj
9 mm Uzi	9 mm Parabellum	4,1	640	400	650	32	Izraelu

Napomena: Prema podacima iz knjige W. H. B. Smith-a: SMALL ARMS OF THE WORLD i kataloga MADSEN ARMS, DANSK INDYSTRY SYNDIKAT, COMPAGNIE MADSEN.

opredeljuje za automatske (ili poluautomatske) puške koje imaju takve performanse da mogu u potpunosti da zamene postojeće puške i automate u streljačkim jedinicama.

AUTOMATSKE PUŠKE

Poluautomatske i automatske puške pokazale su se kao vrlo korisna oružja u toku II svetskog rata, naročito u slučajevima proboja fronta kada su manje jedinice morale samostalno da dejstvuju — bez podrške teškog oružja. Pojava automatskog oružja i njegova verovatna upotreba u eventualnom ratu uticale su bitno na taktiku upotrebe streljačkih jedinica. Naime, u atomskom ratu manje streljačke jedinice treba da raspolazu snažnom vatrenom moći streljačkog oružja. Taj problem — povećanja vatrene moći streljačkih jedinica — rešava se naoružavanjem svakog borca automatskim oružjem — automatskom puškom. O tome je bilo dosta diskusije u stručnim časopisima, tako da je taj problem još uvek aktuelan i predstavlja bez sumnje osnovno pitanje u pogledu naoružanja streljačkih jedinica.

Automatske puške dostigle su takav stepen razvoja da su postale univerzalno streljačko oružje; one mogu da gađaju (sa puščanom municijom) jedinačnom i rafalnom paljbom, zatim sa tromblonskim minama, koristeći pri tome položenu i ubacnu putanju, mogu da uništavaju žive ciljeve puščanom municijom i trenutnim tromblonskim minama, kao i oklopljene ciljeve tromblonskim minama sa kumulativnim dejstvom.

Činjenica da su automatske puške osnovno oružje u streljačkim jedinicama, neminovno zahteva da municija koju ova oružja koriste bude osnovna streljačka municija s obzirom na to da će je u borbi ona najviše i trošiti. Pošto automatske puške mogu da gađaju jedinačnom i rafalnom paljbom, udarna energija njihovog zrna dovoljna je da uništi živi cilj na odstojanju do 1.000 m; te puške su težine 4 kg pa mogu uništavati sve ciljeve koji se obično uništavaju vatrom iz automata, pušaka i puškomitraljeza. Iz ovoga proizilazi da ih automatske puške mogu uspešno zameniti u streljačkim jedinicama.

U posleratnom periodu najintenzivniji rad u oblasti streljačkog automatskog oružja bio je posvećen razvoju automatskih pušaka. Sve zemlje koje su industrijski sposobne za proizvodnju automatskog oružja razvijale su sopstvene konstrukcije automatskih pušaka (SSSR, SAD, Belgija, Francuska, Čehoslovačka, Velika Britanija, Švajcarska, Španija, Zapadna Nemačka, Danska i dr.) ili su proizvodile automatske puške na osnovu licenci (Velika Britanija, Kanada, Holandija, Čehoslovačka, Poljska, Finska, Kina, Severna Koreja, UAR i dr.).

Glavne odlike savremenih automatskih pušaka su jednostavna konstrukcija koja omogućava njihovo sklapanje i rasklapanje bez upotrebe alata, lako rukovanje i održavanje. Za izradu pojedinih delova pušaka najčešće se koriste razne vrste čelika koje se mogu termički poboljšavati.

Radi mogućnosti upotrebe tromblonskih mina, kod savremenih automatskih pušaka izrađuje se tromblon u vidu prstenastog ojačanja na prednjem kraju cevi koji se stalno nalazi na njoj. Za izbacivanje tromblonskih mina koristi se poseban metak bez zrna. Automatske puške su takođe snabdevene i nožem, bilo da je fiksiran na pušci ili da se nosi odvojeno od nje.

Savremene automatske puške razvijene su uglavnom na bazi sovjetskog metka 7,62 mm M-43 i metka 7,62 mm NATO.

Uvođenje automatskih pušaka u naoružanje bilo je praćeno sa prilično diskusije. Postavljeno je, na primer, pitanje da li svakom borcu treba omogućiti da gađa rafalnom paljbom, ili je dovoljno da gađa samo jedinačnom. O tom pitanju pojedine armije imaju različita mišljenja.

Tako je, na primer, belgijsku automatsku pušku uveo u naoružanje veći broj zemalja, između ostalih i V. Britanija i Kanada koje proizvode ovu

pušku kao poluautomatsku (gađa samo jedinačnom paljbom). Najpoznatiji modeli savremenih poluautomatskih pušaka su sledeći:

7,62 mm M. 52. Razvijena je u Čehoslovačkoj na bazi češkog metka 7,62 mm M-52 koji je nešto jači od sovjetskog metka 7,62 mm M-43. Radi na principu korišćenja barutnih gasova, ima nož stalno fiksiran na pušci i može da dejstvuje samo jedinačnom paljbom. Ova puška je adaptirana i za sovjetski metak 7,62 mm M-43.

Automatska (poluautomatska) puška F. N. 7,62 mm NATO — Belgija. Razvijena je na bazi metka 7,62 NATO. Nalazi se u naoružanju preko 30 zemalja, pored ostalih, Velike Britanije, Kanade, Australije, Novog Zelanda, Izraela, Perua, Zapadne Nemačke, Austrije, Luksemburga, Južne Afrike, Čilea, Holandije, Portugalije, Sirije, Ekvadora, i Venecuele. Dosad je razvijena u više raznih varijanti, prema zahtevima korisnika.

Britanska i kanadska varijanta ove puške razvijena je samo za poluautomatsku paljbu, dok je varijanta te puške kod većine drugih zemalja razvijena za poluautomatsku i automatsku paljbu. Neke od varijanti ove puške imaju nožice (kod Austrije i Holandije). Na pušku se može učvrstiti nož koji se nosi odvojeno. Najnovije varijante imaju tromblon koji je stalno učvršćen na cev, a ujedno služi i kao skrivač plamena. Postoje varijante ove puške sa drvenim i metalnim kundakom. Radi na principu korišćenja barutnih gasova. Pri izbacivanju tromblonskih mina, okretanjem gasnog regulatora isključuje se rad automatike.

7,5 mm SIG M. 57 razvijena je od strane švajcarske firme SIG na bazi švajcarske municije 7,5 mm M. 11, a podešena je i za korišćenje municije 7,62 mm NATO. Radi na principu usporenog trzanja. Puška ima tromblon koji je stalno učvršćen na cev, zatim

gumeni kundak koji ublažava udar pri izbacivanju tromblonskih mina.

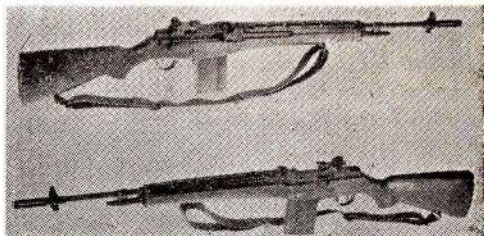
7,62 »Simonov SKS«. Razvijena je u SSSR-u na bazi sovjetske municije 7,62 mm M-43. Radi na principu korišćenja barutnih gasova. Jednostavna je za rukovanje i održavanje. Ima nož koji je stalno na pušci. Može da gađa samo poluautomatskom paljbom. Nalazi se u naoružanju SSSR-a, Istočne Nemačke, Rumunije, Poljske, Kine, UAR-a i dr.

7,62 mm »Kalašnikov AK« (vidi sliku). Razvijena je u SSSR-u gde ovu pušku nazivaju automat. Međutim, po svojim osobinama može se smatrati i automatom i puškom. Razvijena je za sovjetsku municiju 7,62 mm M-43. Radi na principu korišćenja barutnih gasova, a može da gađa jedinačnom i rafalnom paljbom. Proste je konstrukcije, lako se sklapa i rasklapa i pogodna je za rukovanje. Na pušku se može staviti nož koji se nosi odvojeno. Ona se nalazi u naoružanju više zemalja: SSSR-a, Kine, Poljske, Čehoslovačke, Istočne Nemačke, UAR-a i nekih drugih zemalja.

7,62 mm NATO M. 14. Razvijena je u SAD na bazi municije 7,62 NATO. Radi na principu korišćenja barutnih gasova. Po konstruktivnoj koncepciji slična je njihovoj poluautomatskoj pušci kalibra .30 M. 1 koja je bila u upotrebi u II svetskom ratu. Puška 7,62 mm M. 14 može da gađa jedinačnom i rafalnom paljbom. Zbog otežanog nišanjenja pri gađanju rafalnom paljbom sa ramena, predviđeno je da se ova puška snabde nožicama kada se koristi kao automatsko oružje odeljenja (umesto puškomitraljeza). Ova

puška u američkoj armiji zamenjuje poluautomatsku pušku kalibra .30 M. 1, automat kalibra .45 M.3A1, karabin kalibra .30.M.2 i automatsku pušku BAR kalibra .30 (vidi sliku).

7,62 mm NATO AR-10. Razvijena je u SAD, na bazi metka 7,62 mm NATO, za potrebe američkog ratnog vazduhoplovstva. Razvoj ove puške zasnivao se na lakim metalima i najnovijim dostignućima u tehnologiji izrade delova od lakih metala — aluminijumskih legura i plastične mase. Kao rezultat toga dobivena je mala težina puške. Ova puška je podešena za raznovrsnu upotrebu, može da gađa jedinačnom i rafalnom paljbom, da izbacuje tromblonske mine — tromblon joj je stalno utvrđen na cevi, a može da se koristi i kao snajperska puška sa IC-uređajem. Po konstruktivnoj koncepciji spada u red najmodernijih pušaka.

.222 AR-15. Razvijena je u SAD i predstavlja jednu od poslednjih varijanti puške AR-10. Upotrebom lakih legura i plastične mase za izradu delova znatno je smanjena težina puške AR-10; usled toga je dobiveno znatno jače trzanje koje nepovoljno deluje na strelca prilikom nišanjenja i gađanja, a naročito pri gađanju rafalnom paljbom. Da bi se ovi nedostaci otklonili razvijena je puška AR-15 na bazi municije kalibra .222 ili .224. Pošto je metak kalibra .222 znatno manji i lakši od metka 7,62 NATO, a i od metka 7,62 mm M-43, kod ove se puške moglo ići na znatno smanjenje svih njenih dimenzija i težine — u odnosu na pu-

šku AR-10. Kod metka .222 težina zrna je mala — 3,6 g, ali mu je zato velika početna brzina. Kod puške AR-15 početna brzina iznosi 1.020 m/sek, što omogućava dobru preciznost pri gađanju na odstojanjima do 500 m.

Puška AR-15 može da gađa jedinačnom i rafalnom paljbom, kao i da izbacuje tromblonske mine. Na nju se mogu postaviti optički i IC-durbin za noćno nišanje.

7,62 mm CETME M. 58. Razvijena je u Španiji na bazi nemačkog kratkog metka 7,92 mm, a kasnije je adaptirana za metak 7,62 mm NATO. Na razvoju ove puške radili su nemački stručnjaci i po konstrukciji je slična nemačkoj pušci STG. 45 M na bazi kratkog metka 7,92 mm.

Ova puška radi na principu usponenog trzanja zatvarača. Veći broj nje-

nih delova izrađen je od lima, čime je znatno skraćeno vreme njene izrade (u serijskoj proizvodnji potrebno je svega 9 norma-časova). Puška može da gađa jedinačnom i rafalnom paljbom. Na cevi je stalno učvršćen tromblon.

7,62 NATO *Beretta M. 59* razvijena je od strane italijanske firme *Pietro Beretta* u tri varijante BM-59, BM-59D, BM-59GL na bazi metka 7,62 mm NATO. Po konstruktivnoj koncepciji, ove puške su slične američkoj poluautomatskoj pušci kalibra .30 M.1.

BM-59GL je najsavremenija, ima tromblon i nišan za gađanje sa tromblonskim minama stalno ugrađen na cev, a može da gađa jedinačnom i rafalnom paljbom.

Ostali podaci za sve ove poluautomatske i automatske puške nalaze se u tabeli 3.

Tabela 3

Naziv puške	Koristi municiju	Ukupno težina (kg)	Ukupna dužina (mm)	Dužina cevi (mm)	Početna brzina (m/sek)	Broj metaka u okviru	Brzina gađanja	Razvijen u
7,62 mm M. 52	7,62 češki M. 52	4,2	1.020	525	740	10	—	Čehoslovačkoj
7,62 NATO F.N.	7,62 mm NATO	4,5	1.053	533	830	20	60	Belgiji
7,5 mm SIG M. 57	švajcarski metak M. 11	5,70	1.110	585	770	24	450—500	Švajcarskoj
7,62 mm »Simonov«	sovjetski M. 1943	3,9	1.050	520	740	10	—	SSSR-u
7,62 mm »Kalašnikov«	„	3,470	870	415	710	30	600	SSSR-u
7,62 mm NATO M. 14	7,62 mm NATO	4,00	1.120	560	830	20	750	SAD
7,62 mm NATO AR-10	7,62 mm NATO	3,25	1.035	535	830	20	700	SAD
.222 AR-15	.222 Remington	2,4	960	510	1.020	20	750	SAD
7,62 mm CETME M. 58	7,62 mm NATO	3,9	1.020	450	820	20	700	Španiji
7,62 mm NATO <i>Beretta BM-59GL</i>	7,62 mm NATO	4,150	1.100	535	830	20	750	Italiji

Napomena: Prema podacima iz knjige W. H. B. Smith-a: SMALL ARMS OF THE WORLD i zapadnonemačkog časopisa WEHRTECHNISCHE MONATSFESTE broj 2/1959. god.

Kod razvoja mitraljeza takođe su došla do izražaja iskustva iz II svet-skog rata i opšti napredak tehnologije izrade mitraljeza. Savremeni mitralje-zi razvijaju se za višestruku namenu, tj. kao puškomitraljezi (pri gađanju sa nožica) i kao mitraljezi (pri gađanju sa postolja). Uglavnom su razvijeni na bazi puščane municije 7,62 NATO u zemljama-članicama NATO-a, ili na bazi puščane municije 7,62 M.43 u zemljama-članicama Varšavskog ugo-vora.

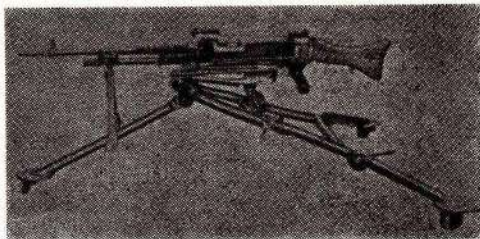
Kod tog razvoja uočavaju se izve-sne karakteristične tendencije. Manje zemlje orijentišu se na mitraljeze op-šte namene, na primer, belgijski mitra-ljez M.A.G. 7,62 mm NATO (vidi sliku) može da se koristi: kao puškomitraljez kad gađa sa nožica, kao mitraljez kad gađa sa postolja, a kada mu se odvoji kundak i izmene izvesni delovi — kao mitraljez pogodan za ugradnju na oklopna vozila.

Međutim, velike zemlje, na primer SAD, razvijaju posebne mitraljeze za pešadiju — 7,62 mm NATO M. 60, a posebne za ugradnju na oklopna vozila — 7,62 mm NATO M. 73.

U SSSR-u takođe nije došla do iz-ražaja koncepcija višestruke namene mitraljeza. Tamo je razvijen novi pu-škomitraljez — RPD 7,62 mm koji se koristi isključivo kao puškomitraljez — gađa samo sa nožica. Zbog toga je kod njega i bilo moguće realizovati performanse koje ga čine jednim od najboljih puškomitraljeza na svetu.

Različite koncepcije u pogledu na-mene mitraljeza proističu iz ekonomske moći dotične zemlje. Bez sumnje je da se prilikom razvoja mitraljeza samo za jednu (određenu) namenu mogu kod njega postići daleko bolje performanse. Na primer, ako se mitraljez razvija samo za ugradnju na oklopna vozila, biće tako oblikovan da rukovanje nji-

me u vrlo ograničenom prostoru, kao što je to slučaj u tenku i drugim oklop-nim vozilima, bude što jednostavnije. Razvijanje i osvajanje proizvodnje više modela mitraljeza u jednoj zemlji izi-skuje znatna materijalna sredstva, usled čega je i koncepcija — mitraljez za jednu namenu neprihvatljiva za mnoge zemlje.

Pored različitih koncepcija u pogle-gu namene mitraljeza, postoje različite koncepcije i u pogledu njihove izrade. Pri razvoju novih modela mitraljeza kod zapadnih zemalja u velikoj meri se primenjuju lim i mikro-liv prilikom izrade pojedinih delova, što omogućava bržu i jeftiniju proizvodnju. Međutim, u SSSR-u i dalje koriste uobičajeni način izrade delova — struganjem, što iziskuje vremenski znatno duži rad i poskupljuje proizvodnju, ali se time postiže veća izdržljivost delova, kao i manja osetljivost mitraljeza na spoljne udare. Ujedno je olakšano i održavanje mitraljeza pri upotrebi.

U posleratnom periodu rađeno je relativno malo na razvoju mitraljeza velikih kalibara — od 12 do 15 mm — iz razloga što su mitraljezi tih kalibara nedovoljno efikasni za tučenje savre-menih aviona, a za tučenje zemaljskih ciljeva pešadiji stoje na raspolaganju i druga efikasna sredstva. U ovom do-menu naoružanja jedino je u SSSR-u učinjen znatan napredak — razvojem familije mitraljeza kalibra 14,5 mm na bazi metka 14,5 mm koji je korišćen u II svetskom ratu za pt-puške. Efika-snost mitraljeza 14,5 mm bez sumnje je daleko veća nego mitraljeza 12,7 mm

tipa *Browning* i mitraljeza 12,7 mm DŠK.

Kod savremenih modela mitraljeza primenjuje se hromiranje unutrašnjosti cevi, čime se znatno produžava vek upotrebe cevi i olakšava njeno održavanje. Hlađenje cevi kod svih modela mitraljeza koji su razvijeni u posleratnom periodu vrši se pomoću vazduha.

Najpoznatiji savremeni modeli mitraljeza su:

7,62 mm M. 52. Puškomitraljez razvijen u Čehoslovačkoj na bazi metka 7,62 mm M. 52, koji se nalazi u naoružanju čehoslovačke armije. Ovaj puškomitraljez je kasnije prepravljen za sovjetski metak 7,62 mm M-43. Kod njega je ostvarena mogućnost hranjenja pomoću okvira ili redenika, bez izmene delova, što predstavlja značajnu novinu.

Pri hranjenju iz okvira, brzina gađanja mu je 900 metaka u minuti, a pri hranjenju iz redenika 1.140 metaka. Puškomitraljez radi na principu korišćenja barutnih gasova, ima pojednostavljen sistem bravljenja zatvarača, a veći broj delova izrađen mu je od lima.

SIG mitraljez MG 710 razvijen je za municiju 6,5 mm, 7,62 mm i 7,92 mm od strane švajcarske firme SIG. Ovaj mitraljez je sličan nemačkom mitraljezu 7,92 mm MG-42, dok su mu način učvršćenja cevi, sistem hranjenja i princip rada isti kao kod MG-42.

7,62 mm RPD razvijen je na bazi metka 7,62 mm M-43 i nalazi se u naoružanju Sovjetske armije. Predviđen je za gađanje sa nožicama. RPD je vrlo proste konstrukcije i pogodan je za rukovanje i održavanje. Po konstrukciji je sličan ranijim modelima puškomitraljeza »*Dektjarev*«, izuzev što se hranjenje RPD vrši pomoću redenika koji je u dobošu.

M.A.G. razvijen je od strane belgijske firme F.N. za metak 7,62 mm NATO i švedski metak 6,5 mm. Nalazi se u naoružanju Belgije, Švedske i Velike Britanije. Mitraljez radi na principu korišćenja barutnih gasova, a hranjenje se vrši pomoću redenika slično kao kod MG-42. Cev mu je iznutra hromirana i može se zamenjivati. Brzina gađanja reguliše se pomoću regulatora — od 700 do 1.000 metaka u

Tabela 4

Naziv mitraljeza	Koristi municiju	Ukupna težina (kg)	Ukupna dužina (mm)	Dužina cevi (mm)	Početa brzina (m/sek)	Brzina gađanja u minuti	Razvijen u
7,62 mm M. 52	7,62 mm češki M. 52	8,10	1.040	540	750	1.140	Čehoslovačkoj
SIG MG 710	7,62 mm NATO	12,25	1.160	500	—	—	Švajcarskoj
7,62 RPD	7,62 mm M. 1943	6,750	1.035	510	740	650	SSSR-u
M. A. G.	7,62 mm NATO	11	1.250	545	850	700—1.000	Belgiji
7,62 mm NATO M. 60	7,62 mm NATO	10,7	1.100	560	850	550	SAD

Napomena: Prema podacima iz knjige W. H. B. Smith-a: SMALL ARMS OF THE WORLD i iz kataloga SIG i MADSEN.

minuti. Mitraljez može da gađa sa nožica (puškomitraljez) i sa postolja.

7,62 mm NATO M. 60 razvijen je u SAD za potrebe američke armije na bazi metka 7,62 NATO; M. 60 ima naziv mitraljeza opšte namene i zamenjuje u naoružanju američke armije laki i teški mitraljez kalibra .30 *Browning*. Mitraljez M. 60 (T-161 E3) je rezultat čitave serije konstrukcija čiji je razvoj započet krajem II svetskog rata.

Mitraljez M. 60 takođe radi na principu korišćenja barutnih gasova i ima sistem hranjenja pomoću redenika kao kod MG-42. Mogućna je brza zamena cevi. Mitraljez može da gađa sa nožica i postolja.

Ostali podaci o savremenim mitraljezima dati su u tabeli 4.

ZPU 14,5 mm. Protivavionski mitraljez razvijen u SSSR-u na bazi metka 14,5 mm. Postoje tri njegove varijante: ZPU-1 sa jednom cevi (mitraljezom) i postoljem sa dva točka, ZPU-2 sa dve cevi i postoljem sa dva točka, ZPU-4 sa četiri cevi i postoljem sa četiri točka.

ZPU je namenjen za tučenje nisko-letećih aviona i zemaljskih ciljeva. Radi na principu trzanja cevi, hranjenje se vrši pomoću redenika, a omogućena mu je i brza zamena cevi.

Inž. M. Vasiljević

RAT U ALŽIRU I TAKTIČKI POSTUPCI JEDINICA ALN

Pripreme alžirskog naroda za oružanu borbu protiv francuskih vlasti otpočele su davno pre njenog stvarnog izbivanja. Već 1949. godine, Narodna partija Alžira počela je da priprema — preko MTLD (Pokret za trijumf demokratskih sloboda) — poluvojničku organizaciju namenjenu da deluje na celoj teritoriji Alžira. Odmah se pristupilo obuci u rukovanju oružjem, stvarane su prve formacije, ilegalne ćelije itd. Međutim, početkom aprila 1950. ta organizacija je otkrivena i francuske vlasti su otpočele progone po celoj zemlji. Dolazi do velikih hapšenja pripadnika te organizacije, od kojih su mnogi osuđeni na 15 do 20 godina robjije. Ipak, pojedinim rukovodiocima polazi za rukom da pobegnu iz zatvora i da ponovo pristupe organizovanju oružane borbe.

Pripremajući se za oružanu borbu, alžirski kadrovi su izučavali gerilsku taktiku. Oni su na sve strane tražili materijal o gerilskom ratovanju u Španiji, a posebno su se interesovali za iskustva iz II svetskog rata, kao i za

U članku je dat razvoj koncepcije i taktike oružane borbe nacionalno-oslobodilačke armije Alžira (ALN) prema sledećim materijalima: Zdravko Pečar: Alžir, izdanje »Kulture«, 1959. god.; Partizanska taktika alžirskog stila, iz američkog časopisa »Army«, 1960. god.; Lieutenant-colonel J. Perret-Gentil: L'armée française face à la guerre subversive, iz belgijskog časopisa »L'Armée — la Nation«, oktobar—novembar i decembar 1959. god.

izučavanje literature o partizanskom ratu.¹

Početni period oslobodilačkog rata alžirskog naroda nije imao formu masovnijeg oružanog ustanka, već je započeo u obliku većeg broja atentata i napada diverzantskih grupa i komandosa i postepeno je poprimao oblike masovnije borbe.

Već krajem 1954. godine, ustanici su u raznim krajevima Alžira preduzimali mnogobrojne akcije i napade na žandarmerijske postaje i policijske komesarijate, kasarne, manje grupe žandarmerije i francuskih vojnika, na skladišta oružja i druge objekte. Te su akcije izvodile borbene grupe koje su bile jačine od 5 do 15 boraca. Do oružja su dolazili zaplenom od francuskih vojnika, žandarmerije, policajaca, lugara i na druge načine. Najveći deo naroda izražavao je simpatije prema prvim grupama buduće nacionalno-oslobodilačke armije. Međutim, tih prvih dana kod jednog dela naroda vladali su strah i neizvesnost u pogledu ishoda započete borbe za oslobođenje. To je bio rezultat dugogodišnje francuske okupacije. Uspesi prvih oružanih grupa razbijali su ovu rezervisanost tog manjeg dela naroda, a tome je isto-

¹ Tražili su i jugoslovenska iskustva, a posebno biografiju maršala Tita, jer su verovali da će u njima naći odgovore na neka pitanja koja su ih interesovala. Sve ovo su upoređivali sa sopstvenim iskustvima iz borbe s partizanima u Indokini, kod Dijen Bijen Fua i drugde, gde su mnogi od njih učestvovali kao borci i podoficiri francuske armije (u redovima »Alžirskih strelaca«).

vremeno doprineo i pravilan stav boraca ALN prema narodu².

U proleće 1955. godine uslovi za dejstvo gerilskih grupa poboljšali su se. Očišćena su vrlo značajna područja od predstavnika francuske administracije i izdajnika. Narod je počeo da daje masovniju podršku čitavom pokretu.

Akcije oružanih grupa u gradskim centrima počele su tek 1956. godine. Izvođeni su napadi na policijske i žandarmerijske stanice, paljene su javne zgrade i vršeni atentati na izdajnike i policijske agente.

Oslobodilačka borba alžirskog naroda došla je šire razmere krajem 1956. godine. Ustanak je tada obuhvatio čitavu teritoriju Alžira. Nije bilo ni jedne pokrajine, grada ili sela gde na terenu nije bilo nacionalno-oslobodilačkog fronta i oružanih grupa i gde se nisu vodile akcije protiv francuske armije i administracije. Naročito je ta aktivnost došla do izražaja u planinskim predelima Velike Kabilije, u dolini Sumama, oblasti Konstantina, Oresa i Nemenčasa (prema Tunisu) i Uarsenisa, Glena i Sanda (prema Maroku). U ovim oblastima stvorene su i slobodne teritorije. Takođe je pojačana aktivnost snaga prema pojedinim objektima i posadama i na drugim područjima, a železnički i drumski saobraćaj u tim oblastima bio je potpuno paralisano. Grupe vozila i kamiona mogle su se kretati samo uz oružanu pratnju i jača obezbeđenja. Borbene

² »Kad je došla zima 1954/55. god. nismo mnogo ulazili u sela, nego smo boravili pod otvorenim nebom, na snegu i kiši. Kad je narod video da pobeđujemo u borbi protiv francuske vojske, počeo je da nas poziva u svoje kuće. Ušli bismo noću u selo i, ako je bila mala grupa, po ceo dan ne bismo izlazili iz kuće da ne bismo otkrili svoje prisustvo, ni doveli u opasnost jataka koji nam je davao sklonište« — tim rečima je Sisaja, jedan od organizatora alžirskog ustanka, objašnjavao način ratovanja i pridobijanja stanovništva za ustanak.

akcije izvodio je veliki broj gerilskih grupa, zatim grupa komandos, kao i četa i bataljona.

Razvojem ovakve situacije i sve jačim narastanjem nacionalno-oslobodilačkog pokreta i ozbiljnijim ugrožavanjem kako rasturenih francuskih snaga i objekata, tako i njihove administracije, francuska komanda u Alžiru našla se u nezavidnoj situaciji, tražeći načine kako da razbije i uguši pokret alžirskog naroda. S obzirom na to da preduzete akcije i represalije u oblastima gde je pokret bio najjači nisu dale očekivane rezultate, francuska armija je bila prinuđena da neprekidno pojačava snage i da, pored dotadašnjih mera, pređe na sistem takozvanih »kadrizaža«³ u cilju posedanja i kontrole čitave teritorije, a naročito onih oblasti koje su bile šire zahvaćene nacionalno-oslobodilačkim pokretom.

Međutim, i pored svih ovih mera Francuska nije uspela da izmeni situaciju u Alžiru niti da parališe alžirski pokret. Naprotiv, nacionalno-oslobodilačka vojska nastavila je da vodi odlučne akcije, prisiljavajući francuske snage na stalnu borbu. Vođstvo alžirskog vojnog pokreta nalazilo se u zemlji. Ono je stvaralo planove akcija i napada na okupatorove snage. To rukovodstvo imalo je veliki uticaj na razvoj događaja, a posebno na koordinirano izvođenje akcija na čitavoj teritoriji.

Ovaj period — od početka ustanka novembra 1954. godine pa do polovine 1957. godine — karakteriše plima ustanka. Konceptija FLN je očigledno bila: nametnuti dugotrajni i iscrpljujući rat, stvoriti nesnosno stanje za francuske snage i administraciju i tražiti rešenje u podršci svetske javnosti

³ »Šahovski raspored uporišta (garnizona) koja pomoću manjih grupa i patrola, artiljerijske vatre i avijacije, efikasno kontrolišu zaposednute teritorije od strane francuskih oružanih snaga.

i međunarodnih organizacija i u pri-siljavanju Francuza da konačno uvide da nezavisnost Alžira postaje stvarnost koja se ne može izbeći. Taj period ka-rakteriše se i nastojanjem rukovodstva FLN da se pokret unutar Alžira i u francuskoj (među Alžircima koji su se tamo nalazili) organizaciono i politički učvrsti.

Treba imati naročito u vidu i činje-nicu da je krajem 1956. i početkom 1957. godine došlo do većeg odlaska rukovodećih kadrova u susedne i osta-le arapske zemlje. To je objašnjavano potrebom za organizovanjem pomoći i podrške pokretu u arapskim i ostalim zemljama, iznošenjem »alžirskog pro-blema« na diskusiju u međunarodnim organizacijama, a naročito pred Orga-nizaciju ujedinjenih nacija.

Druga polovina 1957. i 1958. godina karakterišu se velikim ofanzivnim ope-racijama francuskih oružanih snaga radi likvidacije FLN i ALN i razbija-nja pokreta u celini. Konceptija ruko-vodstva FLN i ALN u to vreme sasto-jala se u izbegavanju frontalnih borbi i prebacivanju snaga u manje ugro-žena područja radi očuvanja žive sile i pokreta u celini. Verovatno je, iz sasvim određenih razloga, izvlačenje većeg dela snaga u pograničnu zonu prema Maroku i Tunisu bilo unapred predviđeno, s tim da do njihovog ak-tiviranja dođe posle jenjavanja fran-cuskih ofanzivnih dejstava. Ostavljanje manjih snaga u unutrašnjosti zemlje trebalo je da obezbedi kontinuitet dej-stva i pripremi uslove za buduće ope-racije glavnine stacionirane u pogra-ničnim oblastima prema Tunisu i Ma-roku.

Počev od 1957 godine organizacija ALN, način i obim njenih dejstava ni-su više odgovalali daljem razvoju po-kreta i opštoj plimi oružane borbe. Iako je rukovodstvo FLN i ALN do-nekle poznavalo iskustva iz drugih oslobođilačkih ratova o potrebi razvoja

i formi organizacije oružanih snaga, jačanja intenziteta i obima oružane borbe, ono nije formiralo veće jedinice jer bi one verovatno bile daleko pod-ložnije bržem razbijanju, pa čak i de-limičnom uništenju, već je ostalo i dalje na manjim jedinicama.

Rukovodstvo FLN je cenilo da će rat, s obzirom na opšte uslove u kojima se odvijao, biti dug i iscrpljujući i da je, s tim u vezi, potrebno čuvati živu silu, odnosno da se, bez obzira na ve-ličinu jedinica i sopstvenih snaga uop-šte, francuskoj armiji ne mogu namet-nuti takvi bojevi koji bi je doveli do odlučujućeg poraza i primorali Fran-cusku da se odrekne Alžira. Računajući sa tom činjenicom, Oslobođilački front Alžira podizao je bezbroj stalnih baza, skrovišta i depoa snabdevanja u svim pogodnijim delovima zemlje.

Osim toga, po oceni alžirskih ruko-vodilaca, na više (formi organizacije oružanih snaga i borbena dejstva krup-nijih razmera nije se moglo ići još i iz sledećih razloga:

a) Francuzi su raspolagali savre-menim vezama obaveštavanja i jakom avijacijom koja je bila u mogućnosti da se za veoma kratko vreme nađe nad mestom na kome bi se pojavile alžirske jedinice. Ako bi se u takvim uslovima prikupljao veći broj jedinica, one bi postale pogodan objekat za njene na-pade i izložile bi se udarima nadmoć-nijih francuskih snaga.

b) Oslobođilačka armija Alžira nije raspolagala lakopokretnim pav-sredstvima radi zaštite svojih jedinica, niti savremenim sredstvima radio-veze.

c) Rat u Alžiru nije vođen samo protiv moderno naoružane i oprem-ljene francuske armije, već protiv čitavog bloka koji je materijalno poma-gao francuske oružane snage.

Na osnovu ovakvih procena i objek-tivnih okolnosti, alžirski rat je nemi-rovno morao ostati i sprovesti se na teritorijalnom principu, u okviru ma-

njih jedinica (četa-bataljon), gerilskih grupa i komandosa. Osnovna inicijativa za oružane akcije protiv francuskih jedinica bila je u rukama vojno-političkih rukovodilaca ALN koji su na svojim sektorima izvodili borbene akcije samostalno ili u međusobnom sadejstvu. Nastojali su da budu u stalnom dodiru sa neprijateljem, da ga neprekidno drže u napetosti, naročito kada se nalazio u pokretu, dok su ređe napadali na francuska utvrđena uporišta i garnizone.

Francuzi su primenom raznih represivnih mera (raseljavanje stanovništva i njegovo odvođenje u koncentracione logore, spaljivanje pošumljenih pojaseva, uvođenje sistema »zabranjenih zona«) uspjeli da nanesu ozbiljne gubitke jedinicama ALN, da njenu glavninu potisnu u Tunis i Maroko i da dovedu u pitanje egzistenciju manjih grupa koje su ostale u samom Alžiru. Naime, zbog raseljavanja u izvesnim delovima zemlje, te su grupe ostale bez nužne podrške naroda, a njihovo pomaganje sa strane bilo je, zbog teškoća u savlađivanju francuskih utvrđenih linija, svedeno na minimum.

Zahvaljujući čvrstom moralu, Alžirci su — i pored teške situacije (grubih represalija od strane Francuza, osetnih gubitaka i razdvajanja snaga) — uspjeli da se održe i organizaciono povežu.

Vremenski period od 1959. godine pa nadalje karakteriše se daljim organizacionim sređivanjem i naoružavanjem glavnine oružanih snaga ALN u pograničnim pojasevima, dejstvima radi uznemiravanja francuskih snaga na utvrđenim linijama i prebacivanjem manjih grupa u unutrašnjost; zatim, dejstvima manjih grupa i komandosa u unutrašnjosti, a naročito diverzantskim i saboterskim dejstvima u velikim gradovima. Za taj period karakteristična je politička delatnost kako unu-

tar Alžira tako i spolja, s obzirom na to da su se pojavili prvi znaci za rešavanje alžirskog problema putem pregovora i u samoj Francuskoj.

U tom periodu težište nije bilo na vojnim akcijama, već na diplomatskoj aktivnosti (pritisku svetskog javnog mnjenja na Francusku koja se našla u teškoj položaju zbog dugotrajnog rata itd.) Zbog toga su se u toku poslednje dve godine alžirskog rata izvodile samo manje akcije, više se politički delovalo i radilo na učvršćivanju snaga i pokreta u celini.

Jenjavanje borbe u unutrašnjosti, kao i odugovlačenje rešenja alžirskog problema za zelenim stolom uticali su na stvaranje tendencija za postepenim prebacivanjem glavnine snaga iz pograničnih oblasti prema Tunisu i Maroku u Alžir i ponovnim oživljavanjem pokreta. Međutim, razvoj situacije i nove nade u povoljan završetak rata na bazi pregovora nisu omogućili sprovođenje te koncepcije.

Period poslednjih razgovora radi rešavanja alžirskog problema karakteriše pojačana politička aktivnost u Alžiru i Francuskoj (štrajkovi, manifestacije za FLN i nezavisnost Alžira, izvođenje manjih borbenih dejstava, kao i pojačani spoljnopolitički kontakti radi priznavanja alžirske vlade itd.). Kako je kasnije došlo do sporazuma u Evijanuu i do prekida vatre, stvorene su osnove za rešenje problema alžirske nezavisnosti.

Sve ovo o razvoju rata u Alžiru i koncepcijama koje je rukovodstvo FLN i ALN imalo u pojedinim etapama borbe za nezavisnost neophodno je bilo izneti, bar u osnovnim crtama, da bi se mogla razumeti taktika jedinica ALN na čemu je i težište u ovom članku. Pošto je proizišla iz iznetih specifičnih opštih uslova, ona predstavlja nov doprinos iskustvima oslobodilačkih pokreta u borbi za slobodu i nezavisnost, kao i partizanskom ratu

protiv zavojevača uopšte. Pristupajući analizi taktičkih postupaka jedinica ALN svestan sam da je materijal kojim sam raspolagao vrlo oskudan, te da će ono što iznosim biti vrlo šturo. Međutim, zbog značaja ovih iskustava, mislim da je svaki, pa i najmanji, doprinos njihovom osvetljavanju dragocen.

Taktika partizanskog ratovanja koju je ALN primenjivala bila je raznovrsna, a zasnivala se na nekim već poznatim principima vođenja borbe pojedinih oslobodilačkih pokreta.⁴ Alžirci su svoju, takozvanu »regularnu«, armiju angažovali za: vršenje sabotaža i diverzija na železnicama, saobraćajnim mrežama, putevima i drugim objektima; napade iz zasede na neprijateljeve kolone na maršu i konvoje; napade na manja uporišta, naročito ona u kojima je posada bila sastavljena od Alžiraca, radi njihove likvidacije, nanošenja gubitaka i zaplene oružja; napade na farme; akcije protiv neprijateljevih snaga angažovanih u ofanzivnim dejstvima.

⁴ Smatra se da su mnogi alžirski rukovodioci stekli dragocena iskustva u francuskoj armiji prilikom borbi protiv oslobodilačkih pokreta. Oni su izučavali načine dejstva i taktiku tih pokreta, a naročito dejstva vijetnamskih gerilaca u Indokini. Kad su kod Dijen Bijen Fua pali u zarobljeništvo, mogli su na kursovima i u školama kod Vijetnamacu da steknu bogata politička iskustva i da svoja praktična vojna iskustva teoretski prošire. To im je umnogome pomoglo oko izgradnje sopstvene vojne doktrine i taktike vođenja rata u Alžiru. Oni su proučavali i druge oslobodilačke ratove kao, na primer, naroda Jugoslavije i dr. Tako je jedan istaknuti alžirski komandant često govorio svojim borcima kako je Tito četiri godine ratovao i postizao velike uspehe u srcu okupirane Evrope. Iako je bio neprekidno opkoljen, Tito je uspevao uvek da tuče neprijatelja.

O tim iskustvima alžirskih rukovodilaca govore i neka uputstva objavljena 1958. godine u listu »El Džebel« (planina) pod naslovom »Sedam glavnih tačaka gerilske taktike«. Citiraćemo samo dve: »Ako neprijatelj napreduje — uklonimo se, ako stacionira — napadajmo ga, ako se povlači — sledimo ga«, i »Biti odučan, to znači ne kasniti i ne oklevati«.

Akcije jedinica ALN počinjale su obično svake godine septembra i trajale su do aprila ili maja naredne godine (8 meseci). U tom periodu noći su duge (ovo je omogućavalo konspirativne pokrete i na veću daljinu), velike su magle (što je sprečavalo aktivnost francuske avijacije), raskvašeni su putevi (teža je bila upotreba brzopokretnih — motorizovanih jedinica francuske armije), itd. Period prividnog zatišja trajao je od maja do septembra, kada se osećala veća aktivnost jedinica francuske armije.

Taktika jedinica ALN morala se prilagodavati i različitim zemljišnim uslovima. Severni predeli Alžira, usled brdovitijeg terena pokrivenog hrastovim šumama, ispresecanosti zemljišta, vodenih tokova koji brzo stvaraju blatnjave puteve, bili su veoma podesni za akcije ustanika. Zbog toga su, pored ostalog, u ovom delu oružana dejstva bila najrazvijenija, dok je u južnim predelima Alžira taktika morala biti drugačija. Tamo nema planina i šuma, već je gola ravnica, ponegde malo brežuljkasta, po kojoj neprekidno duva saharski vetar koji za vrlo kratko vreme izvuče svu vlagu iz organizma. Teškoće oko vode predstavljale su u ovim predelima problem više. Zapaženo je da se borci premešteni sa juga na sever, u uslovima planinskog ratovanja nisu osećali dobro, da su postali nesigurni u šumi jer su bili naviknuti na otvorene terene, gde se neprijatelj dobro vidi i gde se može pratiti svaki njegov pokret. Zbog neprekidnih marševa i pokreta po planinskim stazama, vojnici su se fizički osposobili, postali su izdržljivi i dobri poznavaoци zemljišta. U tom pogledu nije bilo većih razlika između starešina i vojnika. Svi su živeli pod jednakim uslovima i potčinjavali se vrlo strogim pravilima.

Zasede i diverzije. Alžirci su veoma često izvodili dejstva iz zasede, kombi-

novana sa postavljanjem mina. U tome su bili vrlo vešti. Ovakve zasede su obično izvođene sa jedinicama regularne armije radi uništenja ili zarobljavanja neprijatelja i zaplene oružja. Jačina snaga u ovim zasedama kretala se od jednog voda do čete, a obezbeđenje su pri tome vršile pomoćne — dopunske snage. Zasede su izvođene danju i noću, bile su brze i dobro pripremljene. U njihovom radu zastupan je princip »udari, brzo postigni uspeh i povuci se«. ALN je u tom pogledu naročita bila aktivna 1955. i 1956. godine, kada je izvela preko 285 takvih zaseda. Alžirci su najviše voleli da Francuze uhvate na otvorenom, da se s njima pomešaju i tako izbegnu dejstvo artiljerije i avijacije.

Ali je bila vrlo aktivna i u izvođenju diverzija. To je bio tzv. »rat komaraca« koji su Alžirci najviše voleli, posebno protiv pokretnih delova francuskih oružanih snaga. Ponekad je samo u toku jednog dana izvođeno preko 50 raznih napada i diverzija, od kojih su Francuzi trpeli velike gubitke. Pri tome je korišćen plastični eksploziv. Alžirci su bili vrlo aktivni i u napadima na železničke kompozicije, komunikacije, transporte, rudnike, petrolejske izvore u Sahari, naftovode i druge objekte. Karakteristično je da nisu uništavali industrijske i druge veće objekte koji nisu imali vojni značaj. U svakoj akciji Alžirci su imali prednost; njihovi, svuda prisutni, civilni pomagači služili su im kao »ljudski radari«, izviđači, obaveštajni agenti i vodiči. Ovi skriveni ratnici infiltrirali bi se u sela koja drže Francuzi, obilazili teren pre regularnih jedinica ALN-a i, uprkos žestokih francuskih protivmera, obezbeđivali su sveže informacije ALN-u. Zbog ovoga su francuske trupe retko postizale potpuno iznenađenje.

U susretima sa motorizovanim delovima i tenkovima, Alžirci su vrlo

efikasno koristili pt-sredstva (bestrajne topove 57 mm, bazuke i energabombe). Oklopna kola i transportere napadali su benzinskim flašama, granatama, pt i drugim bombama. Posebno su bili vešti u postavljanju mina i rušenjima na komunikacijama koje prolaze kroz teško prolazno zemljište (kroz useke i klance).

Dejstva komandosa. U taktičkim dejstvima ALN posebnu ulogu igrali su odredi komandosa, koji su bili formirani od najboljeg ljudstva, odlično naoružani i dobro uvežbani za akcije u naseljima i gradovima, za dejstva pri upadima u neprijateljske garnizone, pri napadu na vojne objekte itd. Svojom veštinom i odvažnošću nanosili su ozbiljne gubitke neprijatelju i unosili paniku u njegove redove, a potom su se redovno sa uspehom povlačili. Oni su predstavljali najelitnije udarne delove nacionalno-oslobodilačke vojske Alžira. Aktivnost komandosa posebno je došla do izražaja 1955/56. godine. U toku ove dve godine oni su izveli niz vrlo uspešnih akcija na čitavoj teritoriji Alžira, a posebno u oblasti Konstantina, na policijske i žandarmerijske stanice, kasarne, administrativne zgrade, rudnike, železničke stanice i kompozicije, skladišta benzina i drugog materijala. Naročito su se obračunavali sa kolaboracionistima i

drugim pripadnicima francuske administracije i vlasti.

Napadna dejstva. Napade na isturene garnizone, farme, sela, rudnike železa, pretovarne stanice vojnog materijala, isturene postaje, komunikacije i druge objekte, jedinice ALN obično su izvodile noću, po lošem vremenu i slaboj vidljivosti, iznenadno i sa bliskih odstojanja. Da bi neprijatelja obmanule o glavnom cilju napada i težištu dejstva, ove jedinice su napade i uznemiravanja jednovremeno izvodile na više objekata. Za rušenje pojedinih objekata i bunkere koristile su bestrajne topove 57 mm, bazuke i MB 81 mm koje su obično koristile za podršku, a s njima su često uznemiravali i pojedine garnizone. Napade su izvodile prikryveno, izrađujući brzo otvore kroz prepreke, ubacujući kroz njih jurišne jedinice, a zatim i ostale snage. Težile su da se što pre probiju u objekat napada, jer su na taj način postizale najbolje uspehe i unosile zabunu kod neprijatelja. Kada je posada savladana, brzo su prikupljale oružje i opremu, a ranjene i zarobljene izvlačile i sprovodile u pozadinu. Francuske zarobljenike, nemačke, italijanske i druge vojnike iz Legije stranaca koristile su za propagandu.

ALN je napadala manja naseljena mesta i slabija uporišta i to obično ona u čijoj su »odbrani« učestvovali i mobilisani Alžirci. Takva uporišta Alžirci bi napadali uzastopno po nekoliko puta, dok ne bi skršili otpor neprijatelja ili ga prisilili na evakuaciju. Pre napada na uporišta ustanici bi se povezivali sa svojim sunarodnicima koji su bili mobilisani u francuske formacije, i od njih su dobijali potrebne podatke o sastavu i jačini francuskih snaga, njihovom rasporedu i sl. U toku borbi ovi mobilisani Alžirci su prebegavali na stranu ustanika, ili su dejstvovali iznutra.

Napade na jaka uporišta i gradove ALN je izbegavala. S jedne strane zbog toga što nije imala težeg naoružanja (ono se počelo nabavljati tek od 1956. god.),⁵ a sa druge, pre svega, zbog toga što su komande ALN polazile od pretpostavke da ukoliko bi ALN i zauzela pojedine manje gradove, ne bi ih mogla zadržati. Za osvajanje gradova bila je potrebna koncentracija znatnijih snaga i sredstava, a to bi francuska avijacija jedva dočekala. Prema objašnjenjima nekih alžirskih rukovodilaca, cilj taktičkih dejstava alžirskih jedinica nije bilo zauzimanje i držanje teritorije ili pojedinih položaja i objekata po svaku cenu, već uništavanje neprijateljeve žive sile, tehnike, borbenih sredstava, opreme i materijala.

Treba napomenuti da su Francuzi da bi lakše branili pojedina uporišta, pored ostalog, postavili uz njih koncentracione logore u kojima se nalazilo alžirsko stanovništvo sa pojedinih ustaničkih prostorija. Pri napadu na ovakva uporišta Alžirci su izbegavali pravce na kojima su bili takvi logori kako se sopstveno stanovništvo ne bi našlo između dve vatre. Međutim, i pored gubitaka svog stanovništva, Alžirci su ponekad bili prinuđeni da napadaju i tim pravcima.

Odbrambena dejstva. Alžirske jedinice su prihvatale borbu sa jačim snagama samo kada su na to bile prinuđene i kada im je takav način vo-

⁵ Uglavnom jedinice ALN su raspolagale raznim vrstama lakšeg naoružanja trofejnog porekla (američkog, britanskog, francuskog, nemačkog i italijanskog). Imali su obične i poluautomatske puške, automate, puškomitraljeze i mitraljeze i nešto MB 50, 60 i 81 mm. Tek od 1953. god. počeli su nabavljati iz inostranstva nešto više naoružanja — MB 81 i 120 mm, municije i druge opreme. U pav i pt sredstvima stalno su oskudevali. Međutim, posle 1957. god. ubacivanje oružja i opreme u Alžir već je bilo otežano i ograničeno, tako da su se njime uglavnom mogle snabdevati jedinice vani.

đenja borbenih dejstava odgovarao. U takvim slučajevima, kada bi se sukobili s francuskim jedinicama, Alžirci su nastojali da se izmešaju s neprijateljem i vode borbu prsa u prsa, jer bi tada trpeli najmanje gubitke od neprijateljeve avijacije i artiljerije. Prilikom borbi neprijateljeva avijacija pričinjavala im je najviše teškoće pošto nisu raspolagali pav-sredstvima. Oni su, i pored toga, uspjeli da unište dobar broj francuskih aviona i helikoptera. Alžirske jedinice su izbegavale frontalne borbe, a kad bi do njih i došlo, postavljale bi se na bokove ili bi nestajale. Nikada se nisu odsudno branile niti su uporno držale određeno zemljište. Jedino bi ponekad angažovale vod ili odeljenje radi usporavanja francuskog naleta, kako bi izvukle veće jedinice. Parola je bila »živeti da bi se borilo sledećeg dana, a ne postati nepokretna meta francuskim avionima, artiljeriji i legionarima«. Kao rezultat ovakvog načina dejstva, većina najjačih udaraca francuske armije padala je u prazno. Dopunske (pomoćne) snage u pozadini imale su u takvim situacijama zadatak da vrše sabotaže, napadaju pozadinske delove i komunikacije, prave zasede i vrše zaprečavanja radi nanošenja gubitaka i usporavanja pokreta neprijatelju. Te jedinice nisu napuštale svoje rejone dejstva, već su obično na njima ostajale i kada je neprijatelj preduzimao operacije »čišćenja«; tada se njihovo ljudstvo mešalo sa stanovništvom i ostajalo kod kuće. Ove snage imale su zadatak da: obezbeđuju tajna skladišta oružja i municije i skloništa ranjenika; održavaju moral stanovništva i kontrolišu njegovo stanje (da vrše obezbeđenje od izdaje kolebljivih elemenata i vode borbu protiv njih); intenzivno pomažu delatnost obaveštajne službe i organizuju snabdevanje udarnih — pokretnih jedinica informacijama o pokretima i namerama neprijateljskih snaga koje vrše

operacije »čišćenja«; i; najzad, da pripremaju prihvata udarnih — pokretnih partizanskih jedinica kada se vrate posle tog »čišćenja«. Posle prolaska francuskih snaga preko određene teritorije, pokretne (operativne) snage ALN ponovo su se vraćale i oživljavale pokret. Okruženja su izbegavale, a kada bi do njih i došlo, vešto su se izvlačile i probijale. U početku su često imale i većih gubitaka, jer su Francuzi vešto primenjivali okruženje sa širokih osnovica i, kombinujući to sa ubacivanjem snaga pomoću helikoptera, stvarali su manje obruče i rasecali jedinice ALN na manje grupe.

Savlađivanje francuskih utvrđenih linija. Ustanici su noću savlađivali francuske utvrđene linije jer su budno bile čuvane do 24 časa. Naime, Francuzi su smatrali da se posle tog vremena ustanici neće usuđivati da prelaze liniju jer ne bi imali vremena da je do zore savladaju. Pri njihovom savlađivanju ustanici su praktikovali sledeće načine:

a) kopanje ispod žica, zbog čega su Francuzi primenjivali rešetke; to je primoralo ustanike da kopaju dublje ispod prepreka;

b) sečenje žica, što su Francuzi parirali učvršćivanjem žica i pojačavanjem sistema alarmnih uređaja.

Alžirci su linije prelazili u manjim grupama od 50 do 150 ljudi. Da bi zavarali neprijatelja o mestu pravog prelaza, oni su na drugim odsecima preduzimali demonstrativne napade. Po prelasku linije, grupa se razbijala u manje grupice. Cilj ovih grupa obično je bio: priključivanje i donošenje oružja i municije oružanim grupama u unutrašnjosti, oživljavanje pokreta, razvijanje borbe u unutrašnjosti.

Francusko reagovanje na ove prelaskne linije bilo je drastično. Francuzi su prvo slali izviđačku avijaciju da otkrije položaj grupe. Zatim bi upući-

vali lovačko-bombardersku i bombardersku avijaciju koje su imale zadatak da uspore i ometu njen pokret. Posle avijacije slali su helikopterski desant sa zadatkom blokiranja grupe i stvaranja vremena za pristizanje pokretnih rezervi.

Pošto nisu imale dovoljno sredstava za savlađivanje ovih linija, kao ni artiljerije i drugih sredstava za podršku snaga, jedinice ALN su gotovo sve svoje pokušaje plaćale ogromnim žrtvama, a odgovarajuće rezultate ipak nisu postizale.

Interesantna su još iskustva alžirskih jedinica u pogledu zbrinjavanja ranjenika i organizacije ishrane.

Alžirci su vodili posebnu brigu o ranjenicima. Pojedinci su proučavali jugoslovenska i druga iskustva u tom pogledu, odnosno slučajeve u kojima su čitave borbe vođene za ranjenike. Zdravstvena služba u jedinicama ALN zavisila je najčešće od sektora u kome su vođene borbe i sredstava kojima se raspolagalo. U unutrašnjosti zemlje, kako na slobodnim teritorijama tako i na onim u koje se privremeno upadalo, organizovane su bolnice skrivene u planinama. Bolničari i pojedini lekari bili su opremljeni najnužnijim sanitetskim materijalom i lekovima koji su nabavljani dobrovoljnim priložima, a kupovani u Francuskoj ili alžirskim gradovima.

Oni koji se nisu mogli nabaviti ovim putem dobavljani su iz inostranstva i slati u unutrašnjost zemlje. U graničnim područjima prema Tunisu i Maroku bila je organizovana služba prebacivanja ranjenika na teritoriju tih zemalja, gde su u određenim bolnicama radili i vodili brigu o ovim ranjenicima i alžirski lekari.

Pojedine ranjenike su prenosili — do improvizovanih udaljenih bolnica — na mulama, nosilima i leđima boraca, naravno, bez upotrebe morfijuma, an-

tibiotika ili odgovarajućih zavoja. Neke su prenosili i smeštali i u gradove, gde su ilegalno lečeni, a po ozdravljenju su vraćani u svoje jedinice.

Pravilo je bilo da se ni u jednoj borbi ranjeni, pa čak ni mrtvi, ne smeju ostaviti. Zato su Francuzi prilikom sukoba vrlo retko mogli naići na ranjene i poginule Alžirce. U težim situacijama, kad se postavljalo pitanje očuvanja žive sile, Alžirci su svoje ranjenike skrivali u šume, pa bi se kasnije vraćali po njih i ukazivali im odgovarajuću pomoć.

U početku oružane borbe jedinice ALN hranile su se na razne načine po selima. Njihova ishrana bila je vrlo oskudna: hleb bez kvasca, paprika, kafa i neka vrsta kaše, vrlo retko ovčevina, riža i kozje mleko. Nešto kasnije prešli su na drugačiji i organizovaniji način ishrane. Svaki borac nosio je hranu u jednom malom džaku (2 kg prženog žita ili riže — samlevena i pomešana sa oko 2 kg šećera i toliko vode). To im je bilo osnovno sledovanje hrane za 4—5 dana. Pored toga, u težim situacijama (ofanzivama) koristili su za ishranu i razne vrste trava i -divljeg povrća, od kojih su neke slične crnom luku, a druge divljoj salati. S obzirom na to da su im šume prepune divljači, ona je dobrim delom korišćena u ishrani.

Ovakav način snabdevanja i ishrane nije predstavljao nikakvu novinu za Alžirce, pošto su oni još u mirno vreme — progonjeni sa svojih imanja od strane kolona evropskog porekla — bili primorani da izlaz traže u takvom načinu ishrane. Uprkos nepostojanja civilnog stanovništva u pojedinim oblastima, jedinice ALN snabdevale su se i preko veza iz gradova i uporišta ili bunkerskih skladišta.

Intendantska služba imala je složen zadatak u prenošenju hrane iz jednog kraja zemlje u drugi, tj. iz onih krajeva gde je ima više u one gde narod

teško živi. Hrana se prenosila na mulama, kolima ili su je seljaci prenosili na leđima. Tamo gde se vojska više zadržavala i kretala, pravljene su zemunice i bunker u šumama, stenama i drugim pogodnim mestima za smeštaj većih količina hrane, kako za vojsku, tako i za stanovništvo. Četvrta vilaja im je bila glavni organizator ishrane i snabdevanja vojske i stanovništva. Međutim, posle velikih francuskih ofanziva 1958. i 1959. god. i drugih represivnih mera, snage u unutrašnjosti, koje su uspele da se održe, imale su velike teškoće u snabdevanju hranom. Pojedine grupe snabdevale su se, uglavnom, iz rezervi koje su ranije bile zakopane, jednostavnim otimanjem od neprijatelja, preko Alžiraca koji su se nalazili u francuskoj vojsci, a vrlo retko preko jedinica ALN koje su se nalazile u graničnom pojasu prema Tunisu i Maroku. Pomoćna armija imala je zadatak da prikuplja hranu, municiju, oružje i lekove, da ih sklanja u pogodne predele, smešta u zemunice i pećine i dotura regularnoj armiji.

Radi potpunijeg sagledavanja taktike alžirskih jedinica, treba se malo zadržati i na postupcima njenih pripadnika prema francuskom stanovništvu, kao i prema izdajnicima i slugama kolonizatora. U početku je najstrože bilo zabranjeno uznemiravati francuske građane koji su se nalazili na oslobođenoj teritoriji ili onoj koju su ustanici kontrolisali. Svi su borci poštovali te naredbe i najstrože bi bio kažnjen onaj ko bi pokušao da ih prekrši. Iako nije postojala neka posebna disciplinska uredba, neposlušnost, dezerterstvo ili nagoveštaj izdajstva povlačili su smrtnu kaznu. Ta strogost pomogla je

stvaranju čvrstine kod ljudi i stoga je moral bio na visini.

Kada je francuska administracija, u nemogućnosti da se obračuna s ustaničkim odredima, otpočela masovni pokolj stanovništva, bombardovanje sela i mučenje zarobljenika, i alžirski borci su bili primorani da promene taktiku. Otpočeli su tzv. gradski terorizam koji je bio upravljen protiv žandarmerijskih stanica, zgrada prefekture, kasarni itd. U okviru poznatih akcija kolektivnog uništavanja i »pacifikacije«, francuski vojnici su ubijali na hiljade nevinih Alžiraca po selima. Na to su alžirski borci odgovorili kolektivnim terorom u gradovima.⁶

Alžirci su primenjivali najstrože mere prema izdajnicima. Ovakve oštre mere posebno su bile razvijene tokom 1954/55. god. Najvećom izdajom smatrana je delatnost onih Alžiraca koji su s oružjem u ruci pomagali okupatoru ili su vršili represalije nad vlastitim narodom. Međutim, Alžirci su nešto kasnije došli do uverenja da su te mere prilično nepopularne. Stoga su i formirani ratni sudovi koji su raspravljali o ovakvim slučajevima.

Od 1956. god. u celom Alžiru, kako na oslobođenoj teritoriji, tako i u gradovima i neprijateljskim uporištima, dejstvovala je dobro organizovana obaveštajna služba ALN i Nacionalno-oslobodilačkog fronta.

P.

⁶ U tim danima alžirski rukovodioci su govorili ovako: »Budite uvereni da nam je to bilo teško, ali smo na to bili primorani, jer su gubici koje smo pretrpeli u civilnom stanovništvu dosegli na stotine hiljada žrtava«.

RAKETNA ARTILJERIJA I NJEN ZNAČAJ U MANEVARSKOJ BORBI

GLEDIŠTE BUNDESWEHR-a

U svom predgovoru autor ističe da u okviru artiljerije kao roda vojske treba razlikovati dve grupe. Prva, kojoj je zajedničko obeležje topovsko naoružanje, obuhvata: poljsku, protivoklopnu i brdsku artiljeriju, a druga raketnu artiljeriju, koja se sastoji od bacača ili lansirnih uređaja koji izbacuju rakete — projektele sa raznovrsnim bojevim glavama.

Prva grupa artiljerije već ima svoju tradiciju, pa su i njene mogućnosti i način upotrebe poznatiji nego kod raketne artiljerije.

Iako su uloga i zadatak ove druge grupe od posebnog značaja, ne znači da raketna artiljerija, u okviru artiljerije kao roda, zauzima neko naročito istaknuto mesto. Sve grupe artiljerije predstavljaju jednu celinu i samo njihovim zajedničkim i usklađenim dejstvom moguće je izvršiti zadatak koji se pred artiljeriju postavlja.

Autor je u članku obuhvatio sredstva i mogućnosti raketne artiljerije koja se nalazi u naoružanju armije SAD, dok se podaci o višecevnim — raketnim bacačima odnose na sredstva u naoružanju armije Savezne Republike Nemačke.

PODELA RAKETNE ARTILJERIJE

Iako upotreba raketa u borbi datira još izdavnica, stvarna njihova pojava, kao borbenog sredstva, potiče iz drugog svetskog rata, kada su se prvi put pojavile nemačke rakete V-1 i V-2 i sovjetska kačuća.

Nagli posleratni razvoj i pronalazak sve novijih vrsta i modela raketnih sredstava nameće potrebu za potpunijim sagledavanjem tog raznolikog sistema i upoznavanjem sa tendencijama njegovog daljeg razvoja. S tim u vezi autor vrši podelu i grupisanje sredstava koja se danas nalaze u naoružanju na osnovu njihovih konstruktivnih osobina i organizacijsko-formacijske pripadnosti.

Prema konstruktivnim osobinama oni ih deli na: vođene projektele, slobodne — balističke projektele i višecevne — raketne bacače.

Zatim autor daje ovakvu podelu tih sredstava prema njihovoj organizacijsko-formacijskoj pripadnosti u armiji SAD:

Pershing je vođeni projektil sa čvrstim gorivom. S obzirom na svoj domet (600 km) predstavnik je raketne artiljerije u naoružanju armije. To je, u stvari, dvostepeni projektil koji se transportuje pomoću guseničara i može da postavi na svakom zemljištu. Priprema za njegovo lansiranje traje svega nekoliko minuta.

U samom projektilu ugrađen je sistem za vođenje koji ga čini nezavisnim u odnosu na meteorološke uslove i neosetljivim na sva dosada poznata elektronska ometanja. Njegova bojeva

Članak Die Raketenantillerie — ihre Bedeutung im beweglich geführten Gefecht, koji ovde prikazujemo, objavljen je u časopisu Truppenpraxis, Zapadna Nemačka, maj 1963. Autor je potpukovnik dr Bodo Hahn.

glava sadrži atomsko punjenje veće kilotonaže.

Divizion projektila *Pershing* sastoji se od više baterija sa po jednim lansirnim uređajem. Svaki lanser samostalno izvršava pojedini vatreni zadatak.

Jedinica	Vrsta oruda	Vrsta rakete	Domet
Armija	<i>Pershing</i> (ranije <i>Redstone</i>)	vođena	oko 600 km
Korpus	<i>Sergeant</i> (ranije <i>Corporal</i>)	vođena	oko 140 km
Divizija	<i>Honest John</i> (novi model)	slobodna	oko 40 km
	<i>Raketni bacač</i> (srednji)	slobodna	oko 30 km
Brigada	<i>Raketni bacač</i> (laki)	slobodna	oko 15 km
Oklopni ili oklopno-grenadirski bataljon	<i>Davy Crockett</i>	slobodna	do 6 km

Ciljevi za projektele *Pershing* su, uglavnom ovi: atomska sredstva protivnika, njegove baze za snabdevanje i ciljevi u dubljoj pozadini.

Sa ovim sredstvima armija može da ispolji odlučan uticaj na tok borbenih dejstava.

Tehnički podaci za projektil *Pershing* (vidi sliku):

Projektil:

dužina 9,15 m
 promer 1,02 m
 borbena težina oko 4,5 t

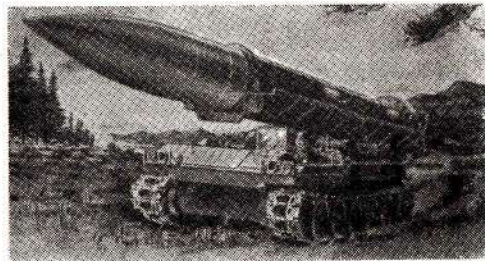
vođenje ugrađeni sistem navigacije
 pogon čvrsto gorivo (dvostepeni projektil)
 atomska bojeva glava

Vučno vozilo:

tegljač-guseničar XM 474
 dužina 5,48 m
 širina 2,52 m
 težina 5,3 t
 akcioni radijus . 320 km

Sergeant, slično kao i *Pershing*, predstavlja projektil sa čvrstim pogonskim gorivom i ugrađenim sistemom za vođenje. Domet (oko 140 km) omogućava tučenje i dublje raspoređenih ciljeva.

Vučno vozilo — točkaš iako raspolože slabijom manevarskom sposobnošću od vučnog vozila projektila *Pershing*, ipak omogućava postavljanje projektila *Sergeant* na položaj na svakom zemljištu. Priprema za njegovo dejstvo je kratka, no ipak nešto duža nego kod projektila *Pershing*. Može da koristi bojevu glavu sa atomskim ili nekim drugim (specijalnim) punjenjem.

Divizion projektila *Sergeant* sastoji se od četiri baterije sa po jednim lansirnim uređajem. Sem lansirnog uređaja, u sastav baterije ulaze odeljenja: topografsko, za upravu vatrom i tehničko. Vatrene jedinice predstavlja lanser.

Tehnički podaci za projektil *Sergeant*:

dužina oko 10,5 m
promer 78 cm
borbena težina 4,5 t
vođenje ugrađeni sistem navigacije
pogon čvrsto gorivo
bojeva glava atomsko ili drugo punjenje.

Honest John je, za razliku od prva dva, slobodni (ili balistički) projektil. Lansirni uređaj, kao i sam projektil, transportuje se pomoću vučnog vozila — točkaša. Atmosferski uslovi utiču na let projektila, pa mu je usled toga i tačnost pogađanja manja nego kod vođenih projektila. Međutim, priprema za gađanje kod njega je kraća u odnosu na pripremu kod vođenih projektila. Može da koristi atomske i neatomske bojeve glave.

Divizion projektila *Honest John* sastoji se od 3 baterije sa po dva lansirna uređaja. Svaki lanser za sebe predstavlja vatreno odeljenje.

Tehnički podaci za projektil *Honest John*:

dužina 8,30 m
promer 762 mm
borbena težina 2.670 kg
pogon čvrsto gorivo
bojeva glava atomske i neatomske.

Davy Crockett (vidi sliku) je raketni bacač dometa oko 6 km. Montiran je i transportuje se na terenskom vozilu od 0,25 t, a poslužuju ga 4 poslužioce. Nalazi se u naoružanju oklopnog ili oklopno-grenadirskog bataljona. Bojeva glava sadrži atomsko punjenje do 1 KT.

Višecvni — raketni bacač. Zajednička je karakteristika svih do sada navedenih sredstava što vatrenu jedinicu predstavlja jedan uređaj za lan-

siranje, odnosno što se vatreni zadatak izvršava upotrebom pojedinog projektila — koji je najčešće sa atomskom bojevom glavom.

Za razliku od navedenih, višecvni — raketni bacač nije atomsko oružje, već oružje koje jednovremeno izbacuje veći broj raketa na određenu prostoriiju. Rakete su najčešće udarne ili zapaljive, no mogu imati i specijalna punjenja. One su naročito podesne za iznenadno neutralisanje ciljeva većih razmera.

U sastav divizija i brigada uvode se raketni bacači raznog kalibra, broja raketa i dometa.

Na kraju ovog prvog dela članka autor izvlači ovakav zaključak:

Raketna artiljerija obuhvata sledeća sredstva: a) koja ispaljuju isključivo atomska zrna — projektele (*Pershing* i *Davy Crockett*); b) oruđa raznih namena — sa atomskim ili neatomskim punjenjem (*Sergeant* i *Honest John*); i c) višecvne-raketne bacače — koji ne koriste atomska zrna.

Zajedničku karakteristiku svih vrsta raketne artiljerije predstavlja njihovo veliko površinsko dejstvo, koje se kod jednih postiže — pojedinim ra-

ketama sa odgovorajućim punjenjem velike moći (atomskim ili specijalnim), a kod drugih — jednovremenim opaljenjem većeg broja raketa na jedan cilj. Naj snažnije dejstvo imaju atomska zrna, ali isto tako moguće je postići snažan efekat i primenom zrna sa specijalnim punjenjem.

Dok se pomoću atomskih sredstava postižu uništavanja i rušenja, pomoću neatomskih se protivnikove snage zastavljaju ili neutrališu.

Pošto se zadatak kod raketne artiljerije normalno izvršava izbacivanjem jednog projektila (atomska zrna) ili jednog plotuna (raketni bacači), to se načelno ne vrši prethodna korektura na cilj.

Da bi se obezbedila tačnost pogađanja potrebno je elemente za gađanje određivati najtačnijim metodom (potpuna priprema) uz prethodnu topografsku organizaciju.

Uprkos svih preduzetih mera, mogućna su odgovarajuća odstupanja pogotka od planirane nulte tačke (zavisno od veličine verovatnog kružnog skre-

tanja) pa je na osnovu toga necelishodno gađati ciljeve manjih razmera. Načelno se raketna artiljerija koristi za gađanje površinskih ciljeva većih dimenzija.

Veliki domet raketne artiljerije pruža joj mogućnost da, i pored svog duboko ešeloniranog rasporeda, tuče neprijateljeve ciljeve po dubini njegovog rasporeda.

Na šemi 1 vidi se da su armija, korpus, divizija i brigada u stanju da pomoću svoje raketne artiljerije pokriju vatrom čitavu zonu odbrane, pri čemu se vatra stalno pojačava sa stepenom približavanja neprijatelja.

ZNAČAJ RAKETNE ARTILJERIJE U MANEVARSKOJ BORBI

Savremenu borbu u osnovi karakterišu rastresitost jedinica i brzi pokreti mehanizovanih jedinica na bojištu.

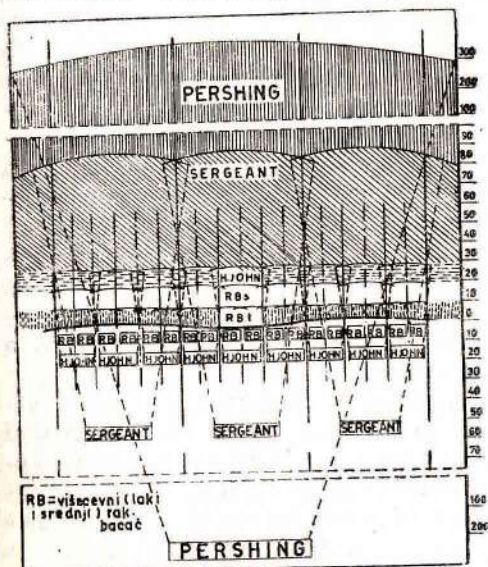
Da bi artiljerija mogla da uspešno izvrši svoj zadatak, ona treba da odgovori sledećim zahtevima:

a) mora biti u stanju da snage koje neprijatelj dovodi iz dubine, u cilju brzog udara, pravovremeno zahvati i uništi;

b) s obzirom na to da će neprijatelj težiti da rastresitošću svog borbeneog poretka izbegne uništavajuće udare, artiljerija mora biti u stanju da ostvari uništavajuću vatra na velikim površinama;

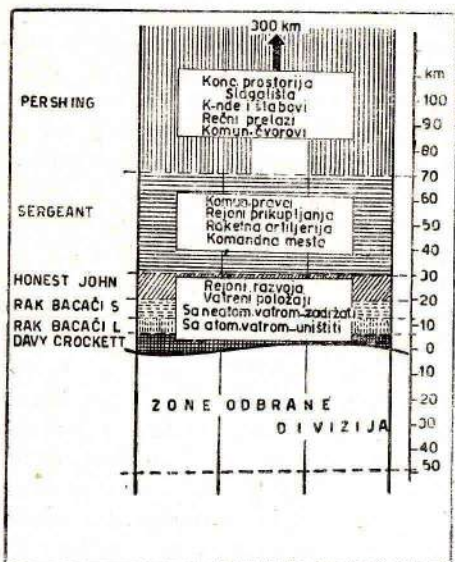
c) usled velike pokretljivosti neprijatelja, uspeh će biti samo onda potpun ako vatra artiljerije bude u toj meri iznenadna i precizna da nikakve naknadne mere obezbeđenja ne budu više moguće.

Zadatak artiljerije u odbrani oduvek je bio da napadačeve snage što ranije stavi pod uništavajuću vatra. Raketna artiljerija pruža mogućnosti koje ranija artiljerija nije imala, tj. koristeći u prvom redu svoj veliki domet, ona može da zahvati neprijateljeve

Sema 1. — Načelna šema rasporeda i vatrenih zona pojedinih vrsta raketne artiljerije

ve snage još u toku njihovog razvoja i pripreme za napad. Za ovo je neophodno obezbediti efikasno izvidanje, odrediti tačne koordinate cilja i izvršiti brzu pripremu za dejstvo.

Sema 2. — Raspored ciljeva i vatrenih zona raketne artiljerije ispred odbrambene zone korpusa

Međutim, i pri uslovima najboljeg izviđanja, u pokretnim uslovima borbe javlja se problem kako skratiti vreme od momenta otkrivanja cilja do momenta opaljenja. Ako se ima u vidu, s jedne strane, pokretljivost cilja, a s druge, neophodno vreme za izračunavanje potrebnih elemenata za gađanje, za punjenje raketnog sredstva, zauzimanje komandovanih elemenata i samo opaljenje, može se dogoditi da vatra zakasni, odnosno da se udari u prazno.

Da bi se ta slabost ublažila i obezbedila pravovremenost vatre, neophodno je da se blagovremeno izradi »plan vatre« i da se po mogućnosti pripreme vatre za sve objekte, rejone i linije gde je verovatna pojava neprijatelja.

U tu svrhu neophodno je da opštevojni komandant i načelnik artiljerije izvrše detaljnu procenu neprijatelja i zemljišta kako bi došli do zajedničkog zaključka o najverovatnijem grupisanju, manevru i načinu dejstva napadača, odnosno do zaključka koji se objekti i prostorije javljaju kao najverovatniji ciljevi. Naročitu pažnju treba obratiti na realnu procenu mesta gde će neprijatelj biti prisiljen da, iz tehničkih ili taktičkih razloga, zastane i da od pokretnog cilja postane nepokretan. Da bi se došlo do ovakvih zaključaka, neophodno je da se dobro poznaju organizacija i taktika protivnika.

Na osnovu ovih zaključaka izrađuje se »plan vatre« (atomske ciljevi, vatrene zone i sektori) i pripremaju elementi za gađanje svih prostorija gde se verovatno mogu pojaviti.

Na šemi 2 vidi se u kojim se granicama dometa i vatrenim zonama vrši izbor verovatnih ciljeva za pojedine vrste raketne artiljerije.

Ukoliko neprijateljevim snagama za napad počne za rukom da izbegnu uništavajuće udare armijskih i korpusnih dalekometnih sredstava, one će ući u zonu uspešnog dejstva divizijskih i brigadnih sredstava. Pri tome će napadačeve snage, primenom raketnih bacača i topova većeg dometa, biti zaustavljene i neatomskom vatrom ovih oruđa.

Što neprijateljeve snage prilaze bliže prednjem kraju odbrane, to sve više dolazi do izražaja pravilo: »Sa neatomskom vatrom zaustaviti neprijatelja, a sa atomskom uništiti ga«.

Značaj raketne artiljerije leži u veličini njenog dometa i njenom dejstvu na velikoj površini, što omogućava komandantu da napadačeve snage, od samog početka razvoja pa sve do njihovog neposrednog borbenog dodira sa braniočevim snagama, drži stalno pod vatrom i da ih, u zajedničkom dejstvu sa oruđima klasične artiljerije, na kraju uništi.

SRETA SAVIĆ

SREM U NARODNOOSLOBODILAČKOJ BORBI

IZDANJE: VIZ JNA »VOJNO DELO«, BIBLIOTEKA »IZ RATNE PROŠLOSTI NASIH NARODA«, BEOGRAD 1963, STR. 542, CENA 1.200 DINARA.

Ovo je monografija o borbi naroda Srema protiv okupatora i domaćih izdajnika, koju je Sreta Savić pisao kao učesnik u događajima. On je sebi stavio u zadatak da dokumentuje svaki događaj. Moto knjige, koji je i inspirisao autora da se prihvati ovog napornog posla, najbolje govori koliko se porobljeni narod Srema rvao s teškoćama da bi postigao jedinstvo za borbu protiv fašizma. »U Evropi misle da su naše planine rodile naš pokret i našu vojsku. A Srem to najubedljivije demantuje« — citira autor druga Tita, koji je uvek isticao da su borbena volja naših naroda i revolucionarna Partija bila osnova našega ustanka.

U uvodnom delu obuhvaćeni su geografski položaj, nacionalni sastav, politička zbivanja i snaga partijske organizacije pre rata.

Knjiga ima devet poglavlja koja su grupisana po godinama. Prvo poglavlje obuhvata 1941. godinu. U njemu su opisane pripreme za ustanak, a u Sremu su formirana i dva partizanska odreda (Fruškogorski i Podunavski). Te godine je održano i partijsko savetovanje OK KPJ za Srem i uhvaćena je veza sa Vrhovnim štabom NOPOJ... Drugo i treće poglavlje zahvataju 1942. godinu i tretiraju rasplamsavanje ustanka i prelaz glavnine partizanskih snaga Srema u istočnu Bosnu, a zatim formiranje jedinstvenog Sremskog partizanskog odreda i 3. grupe vojvođanskih udarnih bataljona, koji su u 1943. godini prerasli u 1. i 2. vojvođansku brigadu... 1943. godina delom ulazi u treće, a delom u četvrto poglavlje kada dolazi do razmaha narodnooslobodilačke borbe Srema i kada su, pored 1, 2, 3. i 4. vojvođanske brigade NOVJ, postojali još 1. i 2. sremski partizanski odred i Diverzantski bataljon... 1944. godina ispunjava peto, šesto, sedmo i osmo poglavlje, kada su prvo formirane još dve (6. i 7) vojvođanske brigade, zatim Sremska operativna zona i konačno vojvođanske divizije u sastavu 12. korpusa. Deveto poglavlje je zaključak monografije, a hronologija događaja završava se 1. januarom 1945. godine kada je 12. korpus (Vojvođanski) »prerastao u 3. armiju, a Glavni štab NOV i PO Vojvodine u štab 3. armije«, što se dokumentuje naredbom Vrhovnog štaba NOVJ.

Ovako komponujući svoje delo, Sreta Savić ne ostavlja sumnji ni jedan podatak, već kroz dokumentaciju iz Vojnoistorijskog instituta i istorijskog

arhiva AP Vojvodine, traži potvrdu svakog iznetog detalja. Stenografske beleške ostalih preživelih učesnika služile su autoru i kao dokumentacija i kao provera sopstvenih sećanja, što je monografiji dalo celinu.

Ono što posebno deluje na čitaoca jesu opisi akcija i borbi sremskih partizana, a još više likovi ljudi koji te borbe vode. Počev od mesnih partizanskih desetina, pa preko četa, odreda, bataljona i brigada, Sremac je stalno u borbi protiv fašizma. Odlazak u partizane nije stihijno napuštanje kuće. To je rezultat organizovanog političkog rada. A svakom takvom odlasku prethodi odluka partijske organizacije ili NOO. Greben Fruške gore nikada nije bio toliko mali da bi nadmoćniji neprijatelj mogao na njemu uništiti sremske partizane. Jer, tu su sela, tu je narod, tu je i staro i mlado koje mimo partizana ne priznaje ni jednu drugu vojsku. Boračku masu sremskih partizanskih jedinica čine Srbi, ali oni ni jednog momenta nemaju za cilj »velikosrpstvo« već bratstvo i jedinstvo naroda Jugoslavije, od čega je KPJ upravo i pošla u dizanju naroda na ustanak. Najbolji dokaz tome je upravo nepostojanje četničkog pokreta u Sremu za sve vreme narodnooslobodilačke borbe. Pokušaji četnika da se prebace iz Srbije propadali bi čim bi prešli Savu.

Mnogo je krvi proliveno poljima Srema, mnogo je popaljenih kuća pretvoreno u zgarišta, ali je zato i mnogo fašističkih transporta moralo da stane, pa i da odustane od daljeg puta, zbog porušenih pruga i mostova. Borbe se vode iz dana u dan, i to je ono što nam ova knjiga Srete Savića nudi na svakoj stranici.

I. G.

N. K. POPELJ

U TEŠKO VREME

IZDANJE: VIZ-a JNA »VOJNO DELO«, 52 KNJIGA »VOJNE BIBLIOTEKE — INOSTRANI PISCI«, BEOGRAD, 1963, STRANA 400, CENA 700 DINARA.

Knjiga obuhvata događaje od početka rata na istočnom frontu pa do jula 1942. godine. U njoj se živo i slikovito opisuju dejstva 8. mehanizovanog korpusa, podvizi njegovih starešina i boraca u prvim borbama na granici sa nadmoćnijim neprijateljem koji brzo prodire na istok.

Sticajem okolnosti deo korpusa se zatiče u neprijateljevoj pozadini. Od njega se formira ojačani odred koji preduzima dug i naporan marš kroz pošumljene i močvarne predele, izvodeći niz napada i diverzantskih akcija da bi se probio iz okruženja, što mu posle teških napora i uspeva.

U delu je navedeno mnogo interesantnih događaja iz borbi u pozadini neprijatelja, živopisno su prikazani primeri hrabrosti, istrajnosti i požrtvovanja starešina i vojnika, ali su iznete i greške, propusti, kao i negativne osobine pojedinaca. Delo je zanimljivo i zbog toga što pruža čitaocima mogućnost da se upoznaju sa iskustvima borbe u okruženju, kao i sa primerima političkog rada u jedinicama u izvanredno teškim borbenim uslovima.

Knjiga se čita kao uzbudljiv roman, a ima i literarnu vrednost, te će pobuditi veliko interesovanje ne samo vojnih lica već i ostalih čitalaca.

Ona je prvi deo trilogije. Njen drugi deo nosi naziv »Tenkovi su okrenuli na zapad«, a treći »Pred nama je Berlin«. I te dve knjige izlaze u izdanju »Vojnog dela«.

V. P.

VOJNI GLASNIK

br. 11/1963.

General-pukovnik Pavle Ilić: *Sećanje na Drugo zasjedanje AVNOJ-a*

Vlada Zečević: *Od Užica do Jajca*

Pukovnik Milutin Lutovac: *Oklopna zaštita i efekat dejstva avijacije i atomskih udara*

Potpukovnik Ljubo Šaranović: *Smotreb kulturno-zabavnog rada i sportske aktivnosti vojnika*

Potpukovnik Kemal Fazlić: *Snabdevanje vodom u uslovima savremenog rata*

Pukovnik Mihailo Tomašević: *Kako gađati savremene avione pešadijskim oružjem*

Major Anton Ivanetić: *Uticaj planinskog zemljišta na dejstvo streljačkog oružja*

Major Života Nikolić: *Razvoj baterije iz pokreta*

Kapetan I kl. Dušan Perić: *Poboljšanje rada na topografskom vezivanju po zvuku*
Major Miroljub Pejić: *Sportsko gađanje pištoljem*

Potpukovnik Nikola Stojanović: *O obuci i vaspitanju desetara (osvrt)*

Pukovnik Mihailo Tomašević: *Razvoj avijacije i njeni gubici u II svetskom ratu*
Doživljaji iz ratnog života

Ratne zanimljivosti

Pored toga, *Vojni glasnik* u ovom broju donosi prikaze članaka iz inostranih armija, taktičko-tehničke i druge novosti, kao i bibliografiju.

VOJNI GLASNIK

br. 12/1963.

General-potpukovnik Ilija Kostić: *Starešina i vojna disciplina*

Pukovnik Radule Butorović: *Neka pitanja obuke u jedinicama veze*

Pukovnik Hivzo Porović: *Neki problemi mreže za upravljanje vatrom lake PAA*

Pukovnik Vlado Strezoski: *Taktičke veže sa bojnim gađanjem*

Poručnik Svetozar Marković: *O sredstvima za forsiranje reka*

Kapetan Dragan Suzić: *Organizovanje prihvatanja mladih vojnika*

Kapetan Miroslav Nešić: *Obuka kurira — pešaka*

Potpukovnici Radojica Laković i Aleksandar Simeonović: *Davanje pravca tenkovskim topovima pri posrednom gađanju*

Poručnik Radoje Milošević: *Mogućnosti usavršavanja sredstava za radiološku dekontaminaciju*

Desetar Slavko Petrović: *Još jedan način presecanja unazad*

Potpukovnik Petar Opačić: *Komesar Bondo*

Pored toga, *Vojni glasnik* u ovom broju donosi članke »Iz raznih domena«, prikaze članaka iz inostranih armija, taktičko-tehničke i druge novosti, kao i bibliografiju.

VOJNOISTORIJSKI GLASNIK

Br. 4/1963.

Kapetan b. broda Milan Rapajić: *Osobenosti ustanaka 1941. godine u opštini Plitvička Jezera*

Pukovnik Ignjatija Joka: *Pripreme za ustanak i ustanak u dvorskom kotaru 1941. godine*

Rade Zorić: *Napad na Sanski Most (od 10. do 14. decembra 1942. godine)*

Kap. I kl. Uroš Kostić: *Oslobodenje Donjeg Babinog Potoka i Crne Vlasti (7. do 21. marta 1943. godine)*

Dušan Strajnić: *Ratni dnevnik nemačke Vrhovne komande (Operativni štab)*

Pored toga, *Vojnoistorijski glasnik* u ovom broju donosi bibliografiju jugoslovenske istoriografije 1956—1959, članci, kao i bibliografiju strane istoriografije o drugom svetskom ratu.

VAZDUHOPOVNI GLASNIK

br. 5/1963.

Pukovnik Miloš Crnobrnja: *Rad organa MPV u taktičkim vežbama*

Pukovnik Miloš Milikić: *O nekim specifičnostima vođenja i komandovanja većim grupama mlaznih aviona u vazduhu*

Potpukovnik Veljko Pješčić: *Prednosti dolaska do cilja u niskom letu*

Kapetan I kl. Jovan Grulović: *Izbor zemljišta i mogućnost opterećenja helikoptera*

Kapetan inž. Branko Đurđević: *Snimanje dijagrama zračenja i prijema avionskih antena*

Major Ljubiša Obradović: *Održavanje moto-tehničkih sredstava u I i II stepenu*

Kapetan I kl. Ivan Baraba: *Masti i sintetička maziva*

Pukovnik dr Radomir Rajšić: *Vazduhoplovnomedicinski problemi napuštanja aviona u letu*

Poručnik Predrag Pejčić: *Iskustva u radu na aktiviranju vojnika u procesu nastave političkog vaspitanja*

Potpukovnik Milan Lukač: *Jurišna dejstva na planinskom zemljištu u složenim meteorološkim uslovima*

Major Uroš Djelić: *Uloga nastavnika letenja u vazduhu*

Kapetan Angel Ončevski: *Uticao nekkih faktora na kvalitet letačke obuke i bezbednost letenja*

Kapetan Aldo Levi: *Priprema učenika-pilota za let*

Kapetan I kl. Stojan Strajin: *Obeležavanje letilišta za noćno letenje helikoptera*

Major Dušan Marković: *Radarsko navođenje na zemaljske ciljeve*

Kapetan I kl. Slobodan Tomić: *Osvrt na članke: »Avio-horizont i njegova primena u instrumentalnom i noćnom letenju«*

Kapetan Stevan Kmezić: *Padobransko-izviđačka grupa u neprijateljskoj pozadini*

Pored toga *Vazduhoplovni glasnik* u ovom broju donosi prikaze iz stranih RV, vesti i novosti, kao i bibliografiju naših knjiga i časopisa.

MORNARIČKI GLASNIK

br. 5/1963.

Admiral u penziji Josip Černi: *Formiranje mornarice NOVJ*

Kapetan b. broda Mila Dorotka: *Uticao uskog mora na ratna dejstva*

Inž. Tihomir Štimac: *Panoramski PEL — najefikasnije sredstvo u modernom podmorničkom ratu*

Potpukovnik dr Ernest Zorn: *Neki higijenski problemi na malim ratnim brodovima*

Kapetan b. broda Ante Paić: *Pregled razvitka i perspektive flote JRM*

Potpukovnik Rade Guberina: *Ustanak na ostrvu Ižu*

Kapetan b. broda Jovan Vasiljević: *Neprijateljski izvori o protivpartizanskim brodovima*

Poručnik b. broda Mirza Bahtijarević: *Telesno vaspitanje u sistemu obuke na brodu*

Pored toga, *Mornarički glasnik* u ovom broju donosi i rubrike »Iz vojnopomorske literature«, »Vesti i novosti« i »Bibliografiju«.

VOJNOTEHNIČKI GLASNIK

br. 11/1963.

Potpukovnik Ilija Kakaš: *Organizacija rada i materijalno poslovanje u radionici III stepena*

Kapetan I kl. Tomislav Stašić: *Iskustva u rušenju leda na Dunavu i Đerdapu*

Major Josip Škala: *Upotreba i održavanje pribora za podmazivanje konzistentnom mašću*

Kapetan Toplica Božinović, diplomirani inženjer, i Aleksandar Stanković, tehničar: *Prigušenje radio-smetnji koje izazivaju motorna vozila*

Kapetan I kl. Milovan Medenica: *Ultra-zvučni uređaji*

Major Života Sredojević: *Održavanje puteva zimi i sredstva za čišćenje snega*

Miroslav Đorđević, diplomirani inženjer: *Podmazivanje agregata 2BH212 E/91M*

Major Radovan Perović: *Uzemljivač*

Major Marijan Jurić: *Kako da komisijske za polaganje vozačkog ispita u JNA ujednače kriterijum*

Pored toga, *Vojnotehnički glasnik* u ovom broju donosi naučne i tehničke novosti i zanimljivosti iz inostranih časopisa, kao i bibliografiju.

VOJNOTEHNIČKI GLASNIK

Br. 12/1963.

Pukovnik Milutin Stefanović: *Dopler-radar i njegova primena u aerofotogrametriji*

Pukovnik Milutin Lutovac: *Osposobljavanje oklopnih borbenih vozila i njihovih posada za dejstvo zimi*

Potpukovnik Leonid Jovanović: *Rokovi tehničkih pregleda motornih vozila točkaša*

Zvonimir Ogorelec i Branko Čelustka, asistenti na univerzitetu: *Upotreba poluprovodnika u infracrvenim detektorima*

Kapetan I kl. Milutin Kojović, diplomirani inženjer: *Metoda dobijanja signala stabilne frekvencije u VF području*

Kapetan I kl. Milan Zatezalo: *Trajanje automobila*

Major Josip Medvidović: *Trajanje cevi artiljerijskih oruđa*

Kapetan Đorđe Srdić: *Uticao ventilatorskog mehanizma na pravilan rad motora*

Vodnik Slavko Sinobad: *Kvarovi na inženjerijskim mašinama i njihovi uzroci*

Kazimir Kurij, mašinski tehničar: *Podešavanje »boš« pumpe visokog pritiska na buldozeru D7*

Pored toga, *Vojnotehnički glasnik* u ovom broju donosi naučne i tehničke novosti i zanimljivosti iz inostranih časopisa, kao i bibliografiju.